T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTİÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLER ANABİLİM DALI

KELAM ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ÂHİRETE İMANIN TOPLUMSAL YANSIMALARI

Nazlı DOĞAN CANPOLAT

ŞANLIURFA-2021

T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTİÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLER ANABİLİM DALI

KELAM ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ÂHİRETE İMANIN TOPLUMSAL YANSIMALARI

Nazlı DOĞAN CANPOLAT

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt GÖKÇE

ŞANLIURFA-2021

T.C.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAY SAYFASI

Dr. Mehmet Cüneyt GÖKÇE danışmanlığında, Nazlı DOĞAN'ın hazırladığı **"Ahirete İmanın Toplumsal Yansımaları"** konulu bu çalışma 03/06/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

[X] Oybirliğiyle / [ ] Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cüneyt GÖKÇE	
Üye	Doç. Dr. Veysel KASAR	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TAŞDELEN	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	Nazlı DOĞAN CANPOLAT
Öğrenci Numarası	175230038
Enstitü Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans (Kelam)
Başlık (Türkçe)	Âhirete İmanın Toplumsal Yansımaları

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 106 sayfalık kısmına ilişkin 30/04/2021 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %23 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 6 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

30/04/2021

Gereğini saygılarımla arz ederim. Nazlı DOĞAN CANPOLAT

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 30/04/2021

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cüneyt GÖKÇE
Danışman

ÖZET

AHİRETE İMANIN TOPLUMSAL YANSIMALARI

DOĞAN CANPOLAT, Nazlı

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Kelâm Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üye. Mehmet Cüneyt GÖKÇE

Haziran, 2021, 106 sayfa

Âhiret inancı, iman esaslarından biridir. Âhirete iman konusu toplumsal bir olay olduğu hepimizce malumdur. Dolayısıyla âhirete imanın hem bireysel hem de toplumsal yansımaları söz konusudur. Kur'an-ı Kerim'de ifade edilmiştir ki, hayat kadar ölüm de gerçektir ve ölümün dünya hayatının ikiz kardeşi olduğunu mutlaka âhiret âlemine gidileceği anlatılmaktadır. Öldükten sonra sadece toprakta çürüyüp gitmemekle beraber insan, nasıl ki ana rahimde unutulmadıysa aynı şekilde kabir hayatında da unutulmayıp bir gün mutlaka yeniden diriltilecektir. Ayrıca, gönderilmiş olan bütün ilahi kitaplarda Peygamberler tarafından tebliğ edilmek için haber verilmiştir. Bu dünya ve insanlar imtihan için yaratılmıştır. Bu sebeple insanın imtihan olayını kavrayıp, kulluğunu ona göre şekillendirmesi gerekmektedir.

Bu dünyaya imtihan amacıyla gönderilmiş olma sebebi, dünya hayatından ayrıldıktan sonra kısmen kabir hayatıyla ve kıyamet gerçekleştikten sonra da tam anlamıyla başlayacak olan, âhiret hayatı için hazırlanmak ve ebedi olan âhiret hayatının güzel geçmesini sağlamaktır. Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatında rızasını kazananları, cennet hayatıyla mükâfatlandırıp ebedi olarak mutlu edeceğini vaat etmektedir. Âhiret olmasaydı dünya hayatının ve imtihanın bir amacı olmayacaktı. Gerek bilimsel düşüncelerde gerekse, dünyanın gidişatı, başka bir âlemin varlığını gerekli kılmaktadır. Çünkü ilahi kitapların hepsi ve batıl inançlar da bile âhiret inancı bulunmaktadır. Bu sebeple insan, imtihan edilmek ve bu imtihan neticesinde âhiret hayatına hazır hale getirilmek için dünyaya gönderilmiştir. Allah'a inananlar, âhiretin varlığı konusundaki tartışmaların hiçbirisine değer vermeyip her gün şahit oldukları ölüm ve dirilişe bakarak hayatını düzenleyip imtihan olma

bilinciyle yaşamışlardır. Bu sebeple ölüp gidenlerin arkasından ümitsizliğe kapılmamış, bela ve musibetlerin imtihan amacıyla verildiğinin bilinciyle yaşayıp mutlaka âhirette mükâfatlandırılacaklarına iman etmişlerdir. Bu çalışmada âhirete imanın toplumsal yansımaları üzerinde durulmuştur. Kur'an-ı Kerim ve sünnet ışığında âhiret hayatıyla ile ilgili sağlam bilgiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Kaynaklarda geçen bilgileri toplayarak özellikle âhirete imanın yaşantımıza yansımalarını tespit etmeye gayret gösterdik. Tezimiz çoğunlukla betimleme ve karşılaştırma metodlarına başvurularak yapılmıştır. Taraftar ve karşıt görüşlere dair tespitler yapılarak çalışmamız bilimsel verilerle desteklenmiştir. Aynı zamanda kelam kitaplarından da faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âhiret, Âhirete İman, Kabir Hayatı, Yeniden Diriliş, Haşir, Hesap, Cennet, Cehennem

ABSTRACT

THE SOCIAL REFLECTIONS OF BELIEF IN THE HEREAFTER

DOĞAN CANPOLAT, Nazlı

Master's Thesis: Basıc İslamic Sciences

Theology Department of Kelam

Advisor: Asst. Prof. Mehmet Cüneyt GÖKÇE

June, 2021, 106 pages

Belief in the Hereafter is one of the fundamentals of the faith. We all know belief in the Hereafter is a social phenomenon. Therefore belief in the hereafter has both individual and social reflections. It is stated in the Qur'an that death is as real as life, and death is the twin brother of worldly life, and we will go to the hereafter. Not only will a person rot in the soil after death but also just as a person is not forgotten in the womb, he will not be forgotten in the life of the grave and will be resurrected one day. Also, in all the divine books that were sent, it was announced to be conveyed by the Prophets: This world and people were created for testing. For this reason, it is necessary man must comprehend the test event and shape his servitude accordingly. The reason why we were sent to this world as a test is to prepare for life in the grave after leaving the worldly life, and for the life in the hereafter, which will begin after the Doomsday, and to ensure that the eternal life in the hereafter is good. Allah, the Exalted, promises in the Qur'an that He will reward those who gain his consent in the life of this world with the life of Paradise and make them happy forever." Both scientific thoughts and the course of the world necessitate the existence of another realm. For this reason, a man was sent to the world to be tested and to be prepared for life in the hereafter as a result of this test. Those who believe in Allah do not value any of the debates about the existence of the Hereafter and lived with the awareness of being tested by arranging their lives by looking at the death and resurrection they witness every day. For this reason, they did not despair after those who died, and they lived with the awareness that troubles and calamities were given the purpose of testing, and believed that they would be rewarded in the hereafter. In this study, the social reflections of belief in the hereafter are emphasized. In the light of the Qur'an and Sunnah, solid information about life in the

hereafter has been tried to be revealed. By collecting the information in the sources, we tried to determine the reflections of belief in the hereafter on our lives. Our thesis is mostly been done by using descriptive and comparison methods. Our study has been supported by scientific data by making determinations about supporters' and opinions views. At the same time, the kalam books were also used.

Keywords: Hereafter, Faith in Hereafter, Belief in Hereafter, Resurrection, Hashemite, Interrogation, Heaven, Hell.

ÂHİRETE İMANIN TOPLUMSAL YANSIMALARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

KISALTMALAR IX

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

AHİRETE İMAN

1.1 Âhiret Günü ve Âhirete İman 4

1.2.Ehl-i Sünnetin Fikri Çerçevesi 7

1.3. Âhirete İmanın Akli ve Nakli Delilleri 8

1.4. Âhiretinin Varlığının İspatı 11

İKİNCİ BÖLÜM

KIYAMET ALAMETLERİ VE KIYAMET

2.1.Kıyamet Alametleri 15

2.2. Kıyamet Zamanı 27

2.3. Âhiret Hayatının Merhaleleri 31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHİRETE İMANIN TOPLUMSAL YANSIMALARI

3.1. Âhirete İmanın Ruhi Faydaları 69

3.2 Âhirete İmanın Çocuklara Yansıması 73

3.3. Âhirete İmanın Gençlere Yansıması 74

3.4. Âhirete İmanın Musibetzedelere Etkisi 76

SONUÇ 88

KAYNAKÇA 91

KISALTMALAR

(A.S): Aleyhi selam

BKZ: Bakınız

C: Cilt

ÇEV: Çeviren

ED.: Editör

HZ: Hazreti

S: Sayfa

(S.A.S.): Sallallahu aleyhi ve sellem

TS: Tarihsiz

V.B: Ve bunun gibi

V.D: Ve diğerleri

GİRİŞ

Âhiret hayatı dünya hayatından sonra yeniden dirilişle başlayacak olan gerçek hayattır. İlahi dinlerin ifade ettiğine göre âhiret; dünya hayatından sonra gelecek olan çeşitli merhalelerden oluşan ölümsüz ve ebedi bir hayattır. Âhirete iman Kur'an-ı Kerimde de Allah'a imanla birlikte ifade edilen bir iman esasıdır. *" Âhirete de onlar kesin olarak inanırlar."*[1]Âhiret günü ve âhirete iman İslam dininin temel ilkelerinden olan imanın şartlarından biridir. Âhiret hayatına iman etmek yaşadığımız dünya hayatında bizlere yön veren ve hayatımızı anlamlandırıp şekillendiren bir inanç meselesi olmaktadır. Eğer âhirete iman hayatımızda olmaz ise o zaman yapılan iyiliklerin ve kötülüklerin bir anlamı ve amacı olması mümkün değildir. İslam dininde tüm meseleler önemlidir fakat doğru bir akide ise tüm meseleler içinde en ehemmiyetli olandır.

Dünya hayatının fani, âhiret hayatının ise baki ve gerekli olduğu ancak akılla, kıyamet anı ve nasıl kopacağı ve âhiret hayatının nasıl başlayıp ve devam edeceği nakille bilinebilir. Âhiret hayatı ve yeniden diriliş sadece akılla bilinmesi mümkün değildir. Akıl Allah'ın varlığını kavradıktan sonra yaratılışın yenilenmesinin; yeniden dirilişin ve âhiret hayatının mümkün olduğunu da kavramaktadır. Ancak bunun gerçekleşeceğini kesin olarak bilmemektedir. Bu sebeple aklın yanında naklede ihtiyaç duyulmaktadır. Dünya hayatının sonunda her canlı için mutlaka bir ecel vardır. Tıpkı insan gibi, kâinat da ebedi değildir ve bir sonu bulunmaktadır. Çünkü bilimsel verilerin ifade ettiğine göre madde ezeli değildir ve bu sebeple kâinatın bir başlangıcı olduğu söz konusudur. Her başlangıcı olan şeyin mutlaka bir sonu vardır. Bu sebeple varlığı kendinden olmayan kâinatın da bir sonu vardır.[2]

Âhiret hayatını gerekli kılan dünya hayatının bir imtihan yeri olması sebebiyledir. Bütün canlılar dünya hayatında imtihana tabii tutulmaktadır. Kimisi canıyla kimisi malıyla kimisi sevdiklediyle ve kimisi de zalim insanlarla çeşitli imtihanlara uğramaktadırlar. Dünya hayatındaki imtihanların neticesini görmek için âhiretin varlığı gereklidir. Allah Teâlâ mutlak adalet sahibidir. Mutlak adalet ise

---

[1] Bakara, 2/4

[2] William Lane Craig, "Kelam Kozmolojik Kanıtı", çev. Zikri Yavuz, *Allah, Felsefe ve Bilim* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013), 145-172.

insanlara dünya hayatında yaptıklarının karşılığını vermeyi gerekli kılmaktadır. Ancak insanlar dünya hayatında yaptıkları iyilik ve kötülüklerin karşılığını almamakla beraber çeşitli haksızlıklara maruz kalmaktadırlar. Bu sebeple gerçek adalet için bu dünyadan, başka bir hayatın gerekli olmaktadır. İşte âhiret hayatının varlığı ilahi adaletin tam tecelli edeceği ve insanların tüm yaptıklarının karşılığını göreceği ebedi bir hayattır

Âhiret inancı, insanın Allah Teâlâ'nın önünde hesap vereceğinin bilincini oluşturur. Âhirete iman bu bilinçle insanın; fenalıklardan, zulümden ve haksızık yapmaktan beri durmasını sağlamaktadır. Âhirete iman eden kimsede ölüm korkusu olmaz. Çünkü iman eden kişi ebedi bir hayatın olduğunu, hesabın ve adaletle hükmedilecek bir mizanın olduğunu ve yaptığı iyiliklerin ve kötülüklerin bir karşılığı olduğunun bilincindedir. Âhirete iman eden kimse bu dünyanın geçici eziyetleri karşısında yıkılmamaktadır. Çünkü bu dünyada çektiği bütün eksiklikleri âhirette fazlasıyla mükâfat olarak görecektir.

Manevi değerlerden ve hayatın gayelerinden uzaklaşan, hayatı sadece maddi olarak sınırlayan insanlar iç dünyalarında bir boşluk içindedirler. Bu da insanların bunalıma girmelerine sebebiyet vermektedir. Bütün toplumsal sorunların temelinde bu boşluk bulunmaktadır. Dolayısıyla bu boşluk tatminsizlik duygusuna sebep olmaktadır. Bu sebeple İslam inanç esaslarından olan âhiret gününe ve âhirete imanın doğru bir biçimde temellendirilmesinin ve tespiti önem arz etmektedir. Çünkü insan yaratılışından bu yana hayatın anlamını çözmeye çalışmış ve bu şekilde huzura kavuşacağını düşünmüştür. Ancak dünya hayatında birçok musibetle karşı karşıya gelmiştir. İnsanların uğradığı bu musibetler ruhi bunalım ve hoşlanılmayan bir durum olmuştur. Hadis şeriflerde de musibetler insana eziyet verici şeyler olarak nitelendirilmiştir.[3] Kur'an-ı Kerim' de Allah-u Teâlâ insanları bollukta ve darlıkta imtihan edeceğini belirtmiştir.[4] Bütün bu musibetlere sabredip imtihan amacıyla geldiğini bilmek insanlar için bir teselli olmaktadır. İnsanlar bu imtihanlar neticesinde gerçek adaletin sağlanacağı bir başka hayata ihtiyaç duymaktadır. Bu da ancak âhiret hayatının varlığıdır. Âhiret hayatının varlığı birçok insan hayatında

[3] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhâri, *el-Câmiu's-sahih*, 1315, 13.
[4] Bakara, 2/155

farklılıklar meydana getirmiştir. Örneğin; çeşitli hastalıklara maruz kalan ve aciz duruma düşüp kendi ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan ihtiyarlar, ancak âhirete iman sayesinde sabredip dünya musibetlerine dayanabilmektedirler. Yine evladını kaybeden anne ve babalar ancak âhirette kavuşma ümidiyle dayanabilmekte ve geçici bir ayrılıktan dolayı teselliyi ancak âhirete iman sayesinde bulabilmektedirler. Gençler ise en dinamik çağlarında ve nefsanî duygularının en yoğun yaşandığı bir zamanda ancak âhirete iman sayesinde kendilerine çeki düzen verebilmektedir. Çünkü âhirette Allah Teâlâ'ya verecekleri hesabı düşünerek dünyanın heva ve heveslerinden beri durabilmektedirler. Zalimlerin musibetlerine maruz kalan musibetzedeler dünya hayatında uğradıkları haksızlıklara ancak âhirette sağlanacak olan gerçek adaletin varlığı sayesinde dayanabilmektedirler. Bütün bunlar âhirete imanın toplumsal yansımalarını ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerimin ifade ettiğine göre âhiretin varlığını inkâr edenlerin sadece zanla hareket edip hazlarına düşkün, inkârcı ve kibirli merhametsiz kişiler olduğunu bildirmiştir.[5] Dünya hayatında inkârcılara yüz verilmemesini öğütlemektedir. İnsanın sadece dünya için yaratılmadığını öldükten sonra haşrolup Allah Teâlâ'nın huzuruna çıkarılacağını bildirmektedir.[6] Dünya hayatında sorumluluk duygusuna sahip olan tek varlığın insan olduğunu ve hayatı anlamlı kılanın da sorumluluk duygusu olduğunu bu sebeple sorumluluk duygusunu idrak etmeyenlerin gerçek insanlık değerlerini yitirmiş olduklarını ifade etmektedir.[7] İnkârcılar dünya hayatında bazı sorumluluklardan kurtulsalar bile âhiret hayatında Allah'u Teâlâ'nın huzurunda hesap vermekten kurtulamayacaklarını Kur'an-ı Kerim ifade etmiştir. Dünyevi yaptırımlardan kurtulsalar bile uhrevi azaptan kurtulamayacaklarını haber vermektedir.[8]

Âhiret hayatının mahiyeti ise akıl ve tecrübî bilgilerle değil ancak nakli bilgilerle bilinebilir. Çünkü âhiret hayatı gaybı bilgiler dâhilinde olmaktadır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim ve Hadis şeriflerde ifade edilen bilgiler ötesine geçmemekteyiz.

---

[5] Necm, 53/28-30, Nahl, 16/22, Müddesir, 74/43-47
[6] İsrâ, 17/52, Sâd, 38/71-75
[7] Bakara, 2/13
[8] Hûd, 11/18-19, Araf, 7/96

BİRİNCİ BÖLÜM

AHİRETE İMAN

1.1 Âhiret Günü ve Âhirete İman

Âhiret sözlükte; ”Â-h-r kelimesi, evvel kelimesinin zıt anlamlısıdır. İkinci hayat için darü’l ahire deyimi kullanılır. Tıpkı birinci hayat için darü’l dünya deyimi kullanıldığı gibi.”[9] diye geçmektedir. Âhiret, İslamiyet de olmak üzere ilahi dinlerde de: ” Dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek ölüm sonrası hayat’’ diye tanımlanır. Kur’an’da yalın halde ayrıca aynı anlamda ‘el-yevmü’l-ahir, ed-darü’l-ahire, en-neş’etü’l-ahire, en-neş’etü’l–uhra, yevmü’d-din ve darü’l-karar” terkipleri de kullanılır ve toplam 110 yerde geçer.”[10] Kıyametin kopuşundan sonra yeni bir âlemin ve düzenin kurularak ölen bütün varlıkların yeniden bir hayata kavuşturulup, yeniden var olan âlem ve düzenin içinde ebedi olarak yaşamalarıdır.[11]

Âhiret hayatı ölümden sonra için başlayan bir hayat olarak bilinmektedir. Bu hayatla beraber insanın dünya hayatındayken yapıp ettiklerinin karşılığını bulacağı bir hayat olmaktadır. İslam dininde bütün dini konular önemlidir ancak; ahirete iman konusu doğru bir inançla daha çok önem arzetmektedir. Çünkü insanın bu dünyada dizginlenmesini sağlayan, onu kötü yollardan alıkoyan âhirete iman olmaktadır. Âhirete iman eden insan bilir ki her şeyin hesabının görüleceği bir hesap-mizan vardır. Bu iman da insanın Allah’ın yarattığı fıtrata göre davranmasını sağlamaktadır. Âhiret’e iman, iman esaslarındandır. Kâinatı yaratan bir varlığın olduğu, insanın var olduğu günden bu yana insanların çoğu tarafından kabul edilmektedir. Din, kişinin varlığını kabul ettiği Rabbine ulaşmanın yollarını araştırmasıyla başlar. Nübüvvet bu noktada kişiye yardımcı olur. İnsanların var olduğu andan itibaren peygamberler Allah ile kul arasında elçilik görevini yapmış, Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara iletmiş, Allah ile insanlar arasındaki vasıtayı sağlamıştır. Ayet-i Kerime buyuruyor ki: *“Rabbin Ademoğulları’ndan –onların sırtlarından zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*

---

[9] Rağıb el Isfehanî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş Yolcu Mehmet (Çıra Yayınları, 2010), 73.
[10] İlyas Çelebi - Bekir Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2017), 19.
[11] Şerafeddin Gölcük, *İslâm Akaidi* (Konya: Esra Yayınları, 1997), 267.

"Elbette öyle! Tanıklık ederiz" dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, *"Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz. "*[12] İnsanoğlunun Rabbiyle arasındaki sözleşmeye bu ayet kanıttır. Din bu sözleşmenin devam etmesini sağlayan bir köprüdür. İnsanın nefsanî arzularına uyup doğru yoldan ayrılmaması için bir desteğe ihtiyacı vardır. Bu da âhirete imandır. Âhirete imana göre kişinin bütün hal hareketlerini kayıt altına alınmaktadır. Ölüm sonrası bu kayıtlar ebedi olan âlem için ceza ya da mükâfatla görülecektir.

İman esaslarından olan, âhirete iman ve âhiret gününe iman Kur'an'da büyük öneme sahiptir. Allah'a ve onun gönderdiği elçilerine iman etmek, insanların sorumlu olduğuna iman etmeyi de gerekli kılar. İnsandaki sorumluluk duygusu kişinin fiillerinin karşılığını göreceği âhiret hayatına inanmaya götürür. Âhirete iman etmeyen kimse Kur'an ayetlerini inkâr ettiği için kâfir olur. Ayet-i Kerime bunu açıkça ifade etmektedir. "*Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba iman edin, Allah'ı meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır."*[13]

Bu konuda aslolan şudur ki Allah Teâlâ, bu dünya hayatını insanları imtihana tâbi tutmak için yaratmış ve yaptıkları davranışların karşılığını vermek üzere de ikinci bir âlem yaratmıştır. Zaten ikinci âlem olmasaydı, dünya ve içindeki her şeyi yaratmanın bir anlamı olmazdı. Çünkü bu durumda belli sonuçlar amaçlanmadan yaratıkların yaratılması, sadece yok olma hedefine bağlı kalırdı, bu ise akılların abes göreceği bir şey olmaktadır. Bir sonuç hedeflemeden herhangi bir konuda gayret gösteren herkes, abesle iştigal etmiş, aklî açıdan önemi bulunan bir hedef izlemeden iş gören kişi de, ciddi davranmamış olur. Bu nedenle Cenâb-ı Hak, *"Sizi boş yere yarattığımızı ve huzurumuza çıkarılmayacağınızı mı sandınız?"* buyurmuştur.[14]Buna göre içinde yaşamakta olduğumuz bu dünya hayatı, öbür âlemin bir kılavuzu olduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki âhiret için yapılacak anlatımlar, dünyada bilinen şeylerle kıyaslanarak zihinlerde şekillendirilmektedir. Çünkü diğer âlemin bilinmesi bu âleme bağlı olmaktadır. Bu hikmete bağlı olarak Cenâb-ı Hak, imtihana tâbi tutmak üzere yarattığı insanları, elemler çekecek ve zevkler alacak

[12] Araf, 7/172
[13] Nisa, 4/136
[14] Mü'minûn, 23/115

biçimde şekillendirmiştir. Tâ ki [kötü davrandıkları takdirde] geleceği haber verilen elemlerin, [iyi davrandıkları takdirde ise] gerçekleşeceği müjdelenen lezzetlerin konumunu anlamış olsunlar.[15]

Allah'ın elçilerinin âhiret hayatını telkin ettikleri bildirilmektedir. Zamanın hiç durmadan akıp gittiğini gören aciz olan insan dünyadan sonra âhiretin varlığını nasıl inkâr edebilir? Âhirete inanmadıkları söyleyenler aslında yeniden dirilişe akıl erdiremeyenlerdir. Oysa Kur'an-ı Kerim bunu açıkça beyan etmektedir. Hz Nuh kavmine âhirete iman etmeye davet ederken şu ayetle seslenmiştir. *"Allah sizi yerden bitirip yetiştirmiştir. Sonra sizi yine oraya döndürecek ve yeniden çıkaracaktır. "*[16] *"Kendi kendilerine bir düşünmezler mi? Allah gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak hikmet temelinde, belli bir süreye kadar kalmak üzere yaratmıştır. Fakat şu bir gerçek ki insanların birçoğu Rablerine kavuşmayı hala inkâr etmektedir. "*[17]

Kur'an, sünnet ve akıl âhirete imanı gerekli kılmaktadır. "Dünya hayatının geçici, âhiret hayatının ise baki, gerekli ve imkân dâhilinde olduğu akılla, kıyametin nasıl kopacağı, âhiretin nasıl başlayıp devam edeceği ise vahiyle bilinebilmektedir. Âhiret hayatını gerekli kılan bu dünya hayatının bir sınav yeri olmasıdır. "[18] *"O hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O mutlak güç sahibidir, çok bağışlayıcıdır."*[19] Her canlı dünya hayatındayken imtihandadır, çünkü dünyanın nihai amacı da imtihan yeri olmasıdır. İnsanların bazısı canı, malı, evladı v.b şeylerle imtihan olmaktadır. Âhiret hayatı ise dünya hayatındaki imtihanın karşılığıdır. Eğer insanın dünya hayatındayken uğradığı imtihanların mükâfatı ve cezası âhirette verilmeseydi bu adaletsizlik olurdu. Âlemlerin Rabbi ise adaletsizlikten münezzehtir.

Kur'an'da âhiret hayatına inanmayanların büyük bir sapkınlık içinde olduklarının haber verilmesi, yapmış oldukları amellerin kabul edilmeyeceği ve

---

[15] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 1:85-86.
[16] Nuh, 71/17-18
[17] Rum, 30/8
[18] İlyas Çelebi, "Ölüm Ve Sonrası", *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 596.
[19] Mülk, 67/2

âhirette kendilerini büyük bir azaba çarptırılacaklarının bildirilmesi, onların âhirete imanlarının olmadığını göstermektedir. Çünkü *"Mümin olarak salih ameller işleyen kimse, haksızlıktan ve hakkının yeneceğinden korkmaz. "*[20] O'nun amelleri makbuldür, âhirette kendisini azap değil, büyük bir mükâfat beklemektedir. Âhireti inkâr, Allah ve peygamberini de inkâr anlamını taşımaktadır. Çünkü âhiretin varlığını ve âhirette olacak olan şeyleri, âhiret hallerini duyular ve akılla öğrenme imkânı olmamaktadır. Bunlar ancak Allah ve Rasulünün haber vermesi ile bilinir. Çünkü Allah ve Rasulü'ne iman, onların doğru söylediklerinin kabulünü ve haber verdikleri her şeyi tasdikini gerektirmektedir. İman esaslarında bölünme olmayacağına göre, Allah ve Rasulünün haber verdiklerinden birini inkâr, hepsini inkâr etmek gibidir.[21]

Âhirete imanı yok sayarsak, diğer iman esaslarının önemi kendiliğinden yitirilmiş olur. Çünkü dinin emrettiği birçok şeyi ancak âhirete olan imanla gerçekleştirebiliriz. Âhirete iman olmazsa kişide sorumluluk duygusu kendiliğinden yok olacaktır. Yani iyilik ve ya kötülük yapmanın ve yahut ibadet etmenin, özetleyecek olursak dini dediğimiz hiçbir şeyin anlamı kalmayacaktır. Bu sebeple âhirete olan iman, diğer iman esasları içerisinde büyük önem arzetmektedir.[22]

1.2.Ehl-i Sünnetin Fikri Çerçevesi

Sözlükte; "Hz. Peygamberin ortaya koyduğu yolu benimseyenler" anlamına gelen Ehl-i sünnet terkibindeki "sünnet"ten maksat dini tebliğ ve beyan etmekle görevli bulunan Hz. Peygamber'in İslam'ın temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır. Ehl-i sünnet-i hassa ve Ehl-i sünnet-i amme olarak ikiye ayrılır. Selefiyye birincisine, Maturidiyye ve Eş'ariye de ikincisine dâhildir. Birincileri, hakkında şöhret bulmuş nas bulunmayan, sahabe ve tabiinden de ittifakla rivayet edilmeyen meselelere dalmayı doğru bulmazlar ve kemal-i sünnet üzere olmayı tercih ederler. İkincileri ise hakkında sahih bir nakil bulunmayan, sahabe ve tabiinden ittifakla rivayet edilmeyen konulara girmeyi caiz görürler. [23]

---

[20] Tâ-Hâ, 20/12
[21] Şerafeddin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam Tarih-Ekoller-Problemler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2016), 433.
[22] Hulusi Arslan - Mustafa Bozkurt, *Sistematik Kelâm* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 351.
[23] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 79.

Selefiyyenin temel özelliği bütün konularda olduğu gibi akaid konularında da Kur'an ve sünnete bağlılık; itikadi konularda akla başvurmamak, özellikle müteşabihat ifade eden nassları hiçbir akli yoruma tabi tutmadan olduğu şekliyle inanıp kabul etmektir. Dolayısıyla Selefiler, âhirete iman hususunu Kur'an'da geçtiği kabul etmektedirler. [24]

Ehl-i sünnetin en geniş ve en kalabalık kolunu oluşturan Maturidilik, sistemli bir kelam okulu olarak Ebu Mansur el-Maturidi (v.944) tarafından kurulmuştur. Maturidiler âhirete iman konusuna şu şekilde kanaat getirmişlerdir. İnsanlardan iyilik edenlere mükâfat, kötülük edenlere de ceza vermek gerektirdiğini benimseyip bunu dünyada uygulaması âhiret hayatını fikren zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı âhiret âleminin olmayacağını var saymak iyilik edenle kötülük yapanı sonuç itibariyle eşit hale getirmektedir, bu da adaletsizliğe yol açmaktadır. Âhiret hayatının olmayacağını düşünmek insanın içinde yaşadığı evrenin son bulmayacağını ve yokluğa maruz kalmayacağı anlamına gelmektedir. Bu durum ise dünya hayatını, hatta bütünüyle varlığı anlamsız, amaçsız ve yararsız hale getirmektedir. Akıl bunu hikmete uygun bulmadığından âhiret âleminin gerçekleşeceğine kesinlikle hükmeder. Âhiretin varlığı düşüncesinin insanların büyük çoğunluğu tarafından kabul görmesi bu akli zorunluluğun bir yansıması olarak algılanmalıdır. [25]

Eş'ariler, İslam düşüncesi tarihinde İmam Ebu'l Hasan el-Eş'ari'nin (v.936) görüşlerini benimseyenlerin meydana getirdiği topluluktur. Âhirete iman konusuna şu şekilde bakmışlardır. Nasların haber verdiği berzaha ve âhiret hayatına inanmak, ittifakla farz kabul edilmektedir. Bu konuya dair nasların te'vil edilmeyip zahiri manasında anlaşılması gerekmektedir. Zira haber verilen hadiseler akıl açısından imkânsız olmamaktadır. [26]

1.3. Âhirete İmanın Akli ve Nakli Delilleri

Âhiret gününün varlığına, mükâfat ve ceza gününün geleceğine, hem akli hem de nakli deliller vardır. Bütün ilahi dinler, ölümden sonra başlayacak olan bir hayatı haber vermektedir. Akıl da bunu teyit etmektedir. Medeni veya vahşi bir hayat

[24] Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 233-239.
[25] Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 177-179.
[26] Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 280.

yaşayan her insan, dünya hayatından sonra başlayacağı ve adaletin tam tecelli edeceği bir âhiret hayatının varlığı hususunda fıtratında beliren bir duygunun tesiri altındaır. Bu hususları örnekleyecek birçok ayet-i kerime Kur'an'da mevcuttur.

"Allah buyurur: pek kısa bir süre kaldınız; keşke bunu dünyadayken bilmiş olsaydınız. " [27] Yani sadece kısa bir süre içerisinde kaldınız, keşke biliyor olsaydınız. Ne yazık ki bilmiyorsunuz. [28]

" Nasıl olur da Allah'ı inkâr edersiniz? Oysaki siz bir zamanlar cansız iken O size hayat verdi. Günü gelince hayatınıza son verecek, sonra da sizi diriltecektir. Nihayet hepiniz O'nun huzuruna çıkarılacaksınız. "[29] Bu ayet-i kerime ışığında konu irdelendiği vakit anlaşılan hususlar şunlardır; Yeniden dirilmenin ve insana yeniden can verilmesinin nasıl inkâr edildiği kastedilmektedir. Belli bir netice olmadan mahlûkatı yok etmek için meydana getirmenin düşünülmesi akli açıdan mantıksız ve abes olarak görülmektedir. Farz-ı misal; bir binayı inşa edenin sadece yıkma zevki için bina yapmasını düşünmek veya belli bir amaç ile sonuç gayesi olmayan bir kişinin, bir konuda gayretinin boş ve abes olduğu düşünülmektedir. Bu mihvalde aziz ve celil olan Allah'ın fiilini hangi hakla, inkârcıların abes olarak gördüklerini soru mahiyetinde ayet-i kerime yöneltmiştir. Şayet Allah Teâlâ insanlar için bir mükâfat ve ceza günü yaratmamış olsaydı, onları ilk defa meydana getirmekte abesle iştigal eden, şaka yöntemini benimseyen ve isabetli eylemleri gerçekleştirmeyi terk eden bir varlık olarak düşünülürdü Hakikat olan şudur ki Allah Teâlâ zalimlerin öne sürdükleri iddialardan münezzehtir. Nihayet O'nun huzuruna varacaksınızdan kasıt ise bunun çok iyi farkındasınız demektir. Kur'an'da geçen "masir" ve "meab" kelimeleri de aynı anlama gelmektedir. Ayetin son kısmında ise, Allah Teâlâ kâfirlere karşı kesin kesin kanıt kullanarak kendilerini ilk defa ölü iken yarattığını, ikinci defa ölüm halinden sonra da yeniden dirilteceğini haber vermektedir.[30]

Âhiretin akli delillerine yine başka bir cihetten bakmak gerekirse şöyle sıralanabilir. Bir Sultan, kendisine itaat edenlere karşılık olarak mükâfat ve isyan edenlere de ceza vermezse, saltanatı yıkılmasına yüz çevirir. Aynı şekilde, bir

---

[27] Mü'minûn, 23/114
[28] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 10:96.
[29] Bakara, 2/28
[30] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 1:100.

sultanın sağında iyilik ve merhamet ve solunda ise kahr ve terbiye gerekir. Mükâfat, merhametin gereğidir. Terbiye de cezayı ister. Mükâfat ve ceza yerleri âhirettir. Aynı şekilde, yüksek bir hikmet ve adalet sahibi olan bir sultan, saltanatının yüceliğini kusurdan saklamak üzere, kendisine yönelenleri lütfunun ve hâkimiyetinin büyüklüğünü göstermek için milletinin hukukunu muhafaza eder. Bu cihetlerin önemli bir kısmı âhirette olur. Bir güzellik sahibi, daima iyiliğini ve güzelliğini görmek ve göstermek ister. Bu ise âhiretin varlığını ister. Çünkü daimi bir güzellik, geçici ve muvakkat bir arzuya razı olmaz. Onun da devamını ister. Bu da âhireti ister. Aynı şekilde, yardım isteyenlere yardım ve dua edenlere cevap vermek konusunda, rahmetiyle muamele eden bir şefkat sahibi olan bir sultan –ki edna bir mahlûkun edna bir isteğini derhal yapar, verir -elbette bütün mahlûkatın en büyük bir ihtiyacını mükemmel bir kolaylıkla yapar. Böyle umumla ilgili ve en mühim bir ihtiyaç ancak âhirettir. [31]

Ayrıca, âhiretin varlığı aklen mümkün ve vahiyle de bizzat bildirilmiştir. âhiretin varlığının aklen mümkün bir şeyi yoktan var eden bir varlığın, eski haline iadesi tabiî ki de mümkündür. Ubey b. Halef eline çürümüş bir kemik alıp ufaladıktan sonra Allah'ın Resulüne dönerek. *''...Allah'ın bu çürümüş kemikleri dirilteceğine mi inanıyorsun?''*[32] demiştir. Onun bu sözüne karşılık Kur'an şu şekilde açıklamıştır: *"De ki: onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüsünü bilir. Yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur; İşte ondan yakıp durmaktasınız. Gökleri ve yeri yaratan Allah onların benzerini yaratmaya kadir değil mi? Elbette öyledir. O eşsiz yaratıcıdır, her şeyi bilir."*[33] buyrulmaktadır. Kur'an Kerim âhirete inanmayanların sadece zanni bilgilerle hareket edip, inkârcı ve kibirli, zevk ve safalarına düşkün olan merhametten yoksun olduklarını bildirir. Dünyevi hayatta sorumlu olma duygusuna sahip olan tek varlık insanın hayatını anlamlı hale getirmenin de bu duygular olduğunu, bundan dolayı sorumluluğunu idrak edemeyenlerin gerçek insanlık değerlerini kaybetmiş olacaklarını; böyle insanların dünyevi hayatta bazı sorumluluklardan sıyrılsalar bile Allah'a hesap vermekten sıyrılamayacaklarını bildirmiştir.

---

[31] Bediüzzaman Said Nursi, *Mesnevi-i Nuriye* (İstanbul: rnk Neşriyat, 2006), 37.
[32] Yasin, 36/78
[33] Yasin, 36/79-81

Âhiretin varlığıyla alakalı akli deliller getirmek mümkün olsada âhiret konularında nassa dayandırmak gerekmektedir. İslam akâidinde âhiretin varlığıyla alakalı bir problem söz konusu değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in yanında birçok sahih hadis âhiretin varlığını bizlere bildirmektedir.[34] Ancak âhiret ahvalleriyle ilgili konularda vahye dayandırmak zorundadır. Çünkü âhiret ahvalleri gayb ve metafizik konularına girmektedir. Âhiret ahvalleriyle ilgili hususların mahiyetini insan aklı tam olarak kavrayamamaktadır. Örnek verecek olursak Kur'an-ı Kerim'de İsrafil (a.s)'ın sûr'a ilk üflemesiyle bütün canlıların öleceği ve ikinci defa üflemesiyle de âhiret hayatı için yeniden diriltileceklerinden bahseden ayet-i kerimede geçen "sûr" kelimesinden kastedilen mananın tam anlaşılması insanın sınırlı olan aklıyla imkânsız olmaktadır.[35] Yani sûr'un gerçek mahiyetini yalnızca Allah Teâlâ bilmektedir. Bundan dolayı bu gibi konular vahiyle bildirilen şekilde kabul edilmektedir.[36] Bu sebeple âhiretin varlığına dair olan nasslar büyük öneme sahiptir.

1.4. Âhiretinin Varlığının İspatı

Âhiret hayatı ve âhiret hayatındaki durumlar duyular ötesi konuların kapsamına girdiği için deney ve pozitif bilimlerle açıklanamamaktadır. Bu konudaki tek bilgi kaynağı vahiy ve sahih hadislerdir. Kutsal kitabımızda âhirete iman fikri, insanın aklına ve kalbine bazen apaçık delillerle bazen de örnekler vererek pekiştirilmiştir.

Allah varsa âhiret mümkündür. Çünkü Allah'ın varlığını anladığımızda evrendeki ince tasarımı, ahengi, dengeyi Allah'ın yaratmış olmasıyla anlıyoruz. Bir şeyi ilk defa yaratmak zordur. Fakat ikinci yaratma ilk yaratmaya göre daha kolaydır. İnsanın kendi yaratılmasının farkında olması âhiretin varlığını delillendirmektedir.

Hiç şüphe yok ki, insanlar bu dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Bu dünyadaki güzel veya çirkin amellerin neticelerine âhiret hayatında ebedi bir surette kavuşmak için yaratılmıştır. Bu dünyadaki herkes, yaptığı işlerin mükâfatını ve ya cezasını adil derecede görmemektedir. Nice muhterem salih insanlar, mağdur bir hal üzere yaşamaktadır. Nice sapık, azgın kimseler ise huzur içinde yaşayarak kötü

[34] Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim* (Kahire: Muhammed Fuad Abdülbâkî, 1374), 312.
[35] Zümer, 39/68
[36] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 353.

hallerinin cezasını görmemektedir. Bundan dolayı ilahi adaletin tam tecelli edeceği bir dünya lazım gelmektedir ki, herkes orada yaptıkları fiillerin tam karşılığını görsün ve Allah Teâlâ'nın yaratıcılık sıfatı kendisini daima göstersin. [37]

Şüphesiz, iyiler Naim cennetindedirler. Şüphesiz, günahkârlarda cehennemdedirler.[38]

Âhiret inancının dayanağı ilahi adalettir. İnsan dünyadayken iyilikle kötülüğün, faziletle rezaletin birbiriyle çatışma halinde olduğunu görüyor ve kötülüğün iyiliğe, rezaletin fazilete galip geldiğini görmektedir. Buna sebebiyet veren insan bu durumu düşündükçe bunun bir hesap günü olduğunun kanaatine varmaktadır.

Bu dünyadaki meydana gelen bütün adaletsizliklerin karşılığını bulması için elbette bir başka dünyanın olması gerekir. Şu misalle anlatabiliriz. "Hiç mümkün olur mu ki, bir saltanat, özellikle böyle muhteşem bir saltanat, güzel hizmet eden itaatkârlara mükâfatı ve isyan edenlere de cezayı vermesin. Burada yok hükmünde olmaktadır. Demek ki başka bir âlemde bir mahkeme-i kübra bulunmaktadır. Bu gidişata, işlerin yürüyüşüne bak! Nasıl en fakir, en zayıftan tut, ta herkese mükemmel, mükellef rızıklar verilmektedir, kimsesiz hastalara çok güzel bakılmaktadır. Hem, gayet kıymettar ve şahane lezzetler, süslü elbiseler, muhteşem ziyafetler vardır. Bak senin gibi sersemlerden olmayan herkes görevine dikkat etmektedir, kimse zerrece haddinden ileri gitmez. En büyük bir şahıs en büyük bir itaatle, mütevaziane bir havf ve heybet altında hizmet eder. Demek, şu saltanat sahibinin çok büyük bir ikramı, çok geniş bir merhameti çok büyük izzeti, haşmetli bir haysiyeti ve namusu vardır. Hâlbuki kerem ise nimet ister, merhamet ise lütufsuz olmaz, izzet ise çaba ister, haysiyet ise edepsizlerin terbiyesini ister. Hâlbuki şu diyarda o merhamet, o haysiyete layık binden biri yapılmıyor; zalim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp, bu diyardan göçüp gidiyorlar. Demek daha büyük bir mahkemeye bırakılıyor. "[39]

---

[37] A. Saim Kılavuz, *İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 312-316.
[38] İnfitar, 82/13-14
[39] Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2010), 84.

Âhirete olan iman hem hiç olmaktan kurtulma hem yaratıcının sonsuz adaletinin ve merhametinin tam ve perdesiz tecellisinin şahitliğini yapma imkânı insana bu dünyanın tasalarına dayanma gücü vermektedir.

Kur'an- Kerim'in ifadesine göre; âhirette hesap görmek için insanların diriltileceklerine kanıt vardır. "*Onlar büyük bir gün; insanların âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı? Hayır, günahkârların yazısı muhakkak "siccindedir". "Siccinin" ne olduğunu sen ne bileceksin. O, yazılmış bir kitaptır. O gün yalanlayanların; hesap ve ceza gününü yalanlayanların; vay haline! Onu, ancak her azgın günahkâr kimse yalanlar. Ona ayetlerimiz okununca, "Eskilerin masalları" der. Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır. Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır. Sonra onlar muhakkak cehenneme gireceklerdir. Sonra da onlara "Bu işte, yalanlayıp durduğunuz şeydir. "* denecektir.[40]

Dünya hayatında insanlar çeşitli haksızlıklara uğratmakta ve adalet tam yerini bulamamaktadır. Bu dünyadaki yerine getirilmeyen adalet, aziz ve celil olan Allah'ın hikmetine terstir. Bu sebeple âhiretin varlığı adaletin tecellisi için gereklidir. Şu misal bunu örneklemektedir. "Bu dikkatli muhafaza, elbette bir hesaplaşma içindir. Şimdi, en değersiz yönetilenler en değersiz davranışlarını ihmal etmeyen Hâkim olan Allah, hiç mümkün olur mu, yönetilenlerin büyüklerinden en büyük amellerini korumasın, muhasebe etmesin, mükâfat ve ceza vermesin? Hâlbuki O zatın izzet ve çabasına dokunacak ve şen-i merhameti hiç kabul etmeyecek muameleler, o büyüklerden meydana geliyor, burada cezaya çarptırılmıyor. Demek ki daha büyük bir mahkemeye bırakılıyor. "[41]

Kâinatta bulunan bütün varlıklarda tam bir denge ve uyum görülmektedir. İnsanların amellerinde ise bir aşırılık ve ölçüsüz zulümler görülmektedir. Çoğunlukla zalim ettiği zulümle mazlum ise çektiği zilletle bu dünyadan göçmektedir. Demek daha büyük bir mahkemeye bırakılmaktadır. Kâinata dikkatle bakıldığında her işte bir hikmet ve mana görülmektedir. Yok olmak gibi görünen ölüm ise bunun tek

[40] Mutaffifin, 83/4-17
[41] Nursi, *Sözler*, 89.

istisnasıdır. Bu sebeple ölüm de hikmetsiz bir yok oluş olmamaktadır. Demek ki ölüm başka bir hayata geçiş aşamasıdır.

Rabbimiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz Allah va'dinden dönmez. [42]

Amellerin, âhirette tartılaşacağı hususu haktır.[43] Âhiret gününe iman etmek farz kabul edilmektedir. "Âhiret günü, haşr olma vaktinden başlayan gayri mütenahibir zaman kabul edilmektedir. Kıyamet, nefhi sûr, haşrı ecsad, i'tayı kitap, mizan, sual, havzı kevser, şefaat; sırat; cennet ve cehennem âhiret gününün müştemilâtındandır. Âhiret günü ile müştemâlatı haddi zatında mümkinattan olup enbiyayı ızâmın kati suretle meydana gelen haberleriyle sabittir. Bundan dolayı mümin olan herkes için bunları bilip tasdik etmek icab eder. "[44] Bu kısım, bir sonraki bölümde daha geniş izah edilecektir.

[42] Al-i İmran, 3/9
[43] Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2011), 129.
[44] Ömer Nasuhi Bilmen, *Açıklamalı İlmi Kelam Dersleri Muvazzah İlmi Kelam* (İstanbul: Ravza, 2017), 319.

İKİNCİ BÖLÜM

KIYAMET ALAMETLERİ VE KIYAMET

2.1.Kıyamet Alametleri

Kıyamet alâmetleri, kıyametin yaklaştığını gösteren olaylardır. Sözlükte "alâmet" anlamındaki şerat ile "zaman dilimi, belirlenmiş vakit" mânasına gelen sâat kelimelerinden oluşan eşrâtü's-sâa "kıyamet alametleri" demektir. Söz konusu ifade terkip haliyle olmasa da eşrât ve sâat şeklinde Kur'ân-ı Kerim'de ayrı ayrı yer almaktadır. Kur'an ve hadislerde ayrıca âyât, emârât, alâmât gibi kelimelerin sâat ve kıyamet kelimeleriyle izâfet terkibi meydana getirilmek suretiyle de kullanılmaktadır. İslam inancında kıyametin kopma zamanı Allah'tan başka kimsenin bilemediği bir gaybdır. Ancak kıyametin öncesinde veya başlangıcında bazı alâmet ve işaretlerin belireceği de bilhassa hadislerde yoğun olarak zikredilen bir hususdur. Bunlardan Ye'cûc ve Me'cûc, dabbetü'l- arz ve duhân'ın çıkışı Kur'an'a, deccâlin zuhuru, Hz. Îsâ'nın nüzûlü, güneşin batıdan doğması gibi olaylar da hadislere dayanmaktadır. Literatürde kıyamet alâmetleri büyük ve küçük olmak üzere taksime tâbi tutulur. Burada sayılan hususlar büyük alâmetler içinde sayılırken cehalet ve yalanın yaygınlaşması, zinanın ve içki tüketiminin artması gibi sosyal ve ahlâki nitelikli olumsuz gelişmeler de küçük alâmetlerden kabul edilir. [45]

Onlar (yola gelmek için) kıyamet vaktinin ansızın gelivermesini mi bekliyorlar? Hâlbuki onun alâmetleri geldi. O gelip çatınca akıllarını başlarına devşirmeleri neye yarar![46] Taberi ve Zeccac gibi müfessirler bu âyeti "kıyamet alametleri" şeklinde anlarken, Elmalı Hamdi Yazır gibi bazı müfessirler âyetin siyak ve sıbak anlamına dayanarak "kâfirlerin başına gelecek olan helâk vakti" anlamını vermektedir.[47] Kur'an-ı Kerim'de bazı kıyamet alâmetleri geçmektedir. *"Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc (sedleri) açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman;"*[48] "*Söylenen (kıyamet) başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir yaratık çıkarırız da insanların âyetlerimize kesin bir şekilde iman etmedikleri konusunda onlarla*

[45] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 84-85.
[46] Muhammed, 47/18
[47] İlyas Çelebi, "Kıyamet", *Kelam El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 462.
[48] Enbiya, 21/96

konuşur. "[49] *"Göğün bütün insanları kuşatan belirgin bir dumana bürüneceği günü bekle. Bu acı veren bir azaptır."* [50] *"Vakit yaklaştı ve ay yarıldı."* [51]

Kıyamet alâmetlerinin meydana geleceği Peygamber Efendimiz tarafından haber verilmiştir. Başlıcaları şunlardır:

1. Din hususunda bilgisizliğin her tarafa yayılması, sarhoşluk veren şeylerin içilmesi, zina gibi fahşiyatın çoğalması, öldürme hâdiselerinin artması. Bunlar ilk alametlerdir; "alâmat-ı suğra= küçük alâmetler" denir.

2. Bir duhan (duman)ın belirmesi ki, müminleri nezleye tutulmuş bir hale getirecek, kâfirleri de sarhoş gibi yapacaktır.

3. Deccal adında bir şahsın türeyip ilahlık dâvasında bulunması, sonra öldürülmesi.

4. Ye'cûc ve Mecûc adında iki kabilenin yeryüzünde yayılarak bir müddet fesada çalışması.

5. Hz. İsa'nın gökten inip bir müddet Peygamberimizin şeriatıyla amel etmesi.

6. "Dabbe-tül ard" adında canlı bir yaratığın yerden çıkarak insanlara karşı bazı sözler söylemesi.

7. Yemen tarafından dehşetli bir ateşin ortaya çıkıp etrafa yayılması.

8. Doğuda, batıda ve Arap yarımadasında birer hasef vukuu, yani birer yer parçasının batması.

9. Güneşin geçici olarak batı tarafından doğması.

Bütün bu olaylar, Allah Teâlâ'nın kudretine göre imkânsız sayılması mümkün değildir. İçinde yaşadığımız âlemdeki olayların her biri aslında acayip bir yaratılış, bir kudret alameti harika bir numunesi olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı kıyamet alâmetleri denilen bir kısım olayları düşünen hiçbir insan imkânsız göremez. Vaktiyle var olmuş olan ve asla kabul edilmeyen birçok harikulade şeyler, vakit vakit

[49] Neml, 27/82
[50] Duhân, 44/10-11
[51] Kamer, 54/1

meydana çıkmaktadır. İnsanların akıllarıyla, sanatları sayesinde böyle bir takım emsali olmayan büyük eserler, acayip olan şeyler meydana geldiği halde yaratıcımızın büyük kuvveti ile artık nelerin meydana gelebileceğini insan düşünebilmelidir.[52]

Hadis Şeriflerde ise Kur'an'daki kullanımın aksine kıyamet alametleri anlamına gelen birçok terim ve rivayet bulunmaktadır. Bunlar hadis literatüründe "Eşrâtü's-sâat", "emârâtü's-sâat ", "kıyametten önce vuku bulacak alametler…" şeklinde rivayetler halinde yer almaktadır. Hadis külliyatında dini, ahlâki, sosyal ve siyasi içerikli mesajlar veren ve Kelam literatüründe kıyametin küçük alametleri olarak değerlendirilen haberlerin belli başlıcaları şunlardır: *"Cariyenin efendisini doğurması, yalın ayak ve çıplak kişilerin insanların başına geçmesi, insanların bina dikmede yarışması"* gibi.[53] *"İlmin azalması, cehaletin yaygınlaşması, fitnelerin ortaya çıkması, öldürme hadiselerinin artması, servetin çoğalması"*[54] *"Zinanın açıkça işlenmesi, içki tüketiminin artması, kadınların çoğalıp erkeklerin azalması"*[55] *"Emanetin ehline tevdi edilmemesi ve işlerin ehil olmayanlara verilmesi"*[56]

Sayılarını daha da çoğaltabileceğimiz bu rivayetlerin amacı kıyametin vaktini belirlemek değildir. Bunlar aile ve toplumlarda meydana gelen bozulma ve dejenerasyona işaret etmektedir. Bunlar Allah'u Teâlâ'nın toplumlar için koyduğu sosyal düzen kanunlarını ifade etmektedir. Bunun gibi olaylar, büyük kıyametin yaklaştığı zamanda da bulunabilirler; ancak hadislerde ifade ediliş amaçları toplumların ölümüne (kıyamet-i vusta) işaret eden ilahi kanunların insanlara hatırlatılmasıdır. [57]

Kıyamet alametlerinden olan bir kısım kavramları kısaca şu şekilde açıklayabiliriz.

Yecûc-Mecûc, bu kelimeler Kur'an-ı Kerim'de iki farklı yerde geçmiş olup biri Kehf sûresi 83-101. Âyetlerde Zülkarneyn'in çağdaşı olan, komşularına huzur

---

[52] Kılavuz, *İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş*, 322-326.
[53] Buhâri, *el-Câmiu's-sahih*, 25.
[54] Müslim, *Sahîhu Müslim*, 18.
[55] Ebû Îsâ b. Sevre Tirmizi, *Sünenü'tTirmizi* (Kahire, ts.), 4:34.
[56] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Kahire, 1313), 2:361.
[57] Çelebi, "Kıyamet", 463-464.

vermeyen yakıcı ve yıkıcı çapulcu olan bir topluluğu ifade etmektedir. Bunların nerede yaşadıklarıyla ve hangi millet olduklarıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de bilgi verilmemiştir. İkincisi ise Enbiya sûresinin 95-97. âyetlerinde geçmiş olan ve gelecekte ortaya çıkacakları haber verilmektedir ve Zülkarneyn ile herhangi bir irtibatlandırma yapılmamaktadır. Yecûc ve Mecûc'ün e-c-c fiilinden türeyen sıfatlar olması, onları toplumları fesada uğratan ve yağmalayan milletler olarak adlandırmayı mümkün kılmaktadır. [58] Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri ise şu şekilde işaret etmektedir. " Ye'cüc ve Me'cüc olayının icmali Kur'anda olduğu gibi, rivayette bir kısım geniş bilgileri vardır. Ve o geniş bilgiler ise, Kur'anın muhkematından olan icmali gibi muhkem değil, belki bir derece müteşabih sayılmaktadır. Onların da tevilini gerektirmektedir. Belki râvilerin içtihadlarının karışmasıyla açıklama gerekir Bunun bir tevili şu olmaktadır ki: Kur'anın semavi lisanında Ye'cüc ve Me'cüc namı verilen Mançur ve Moğol kabileleri beraber alarak kaç defa Asya ve Avrupa'yı darmadağın ettikleri gibi, gelecek zamanlarda dahi dünyayı alt üst edeceklerine dair işaret ve kinaye edilmektedir. Hâtta şimdi de komünistlik içindeki anarşistin önemli kişileri onlardandır diye görüş belirtmiştir. [59]

Dâbbetü'l-arz; Arapçada d-b-b kökü, "yavaş ve sessizce yürümek, nüfuz ve sirayet etmek, emeklemek" anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de ise yerde ve gökte bulunan canlı, ağaç kurdu (Sebe' 34/14) gibi anlamlara gelir. Dabbe terimi Kur'an'da 14 yerde tekil, 4 yerde çoğul (devvâb) olarak canlı yahut canlılık belirtisi anlamında da kullanılmaktadır.[60] Hadislerde ise dâbbetül arzın Hz. Süleyman'ın mührü ile Mûsâ'nın asâsına sahip olacağı, asâ ile müminin yüzünü parlatırken mühürle kâfirin burnunu damgalayacağı ifade edilmektedir.[61] Dâbbetü'l-arzın neliği hususunda Sünni ve Şii bazı âlimlerin yorum ve kanaatleri varsa da gerek Kur'an, gerekse sıhhati sabit hadislerde bu konuda açıklama bulunmamaktadır. Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri ise şu şekilde görüşünü ifade etmiştir: Güneş'in batıdan çıkması ve yeryüzünde dabbetülarzın ortaya çıkmasıdır. Ama Güneş'in batıdan doğuşu ise apaçık bir şekilde bir kıyamet alametidir. Açıklığı için, aklın iradesiyle bağlı olan

[58] Çelebi, "Kıyamet", 466.
[59] Bediüzzaman Said Nursi, *Şualar* (İstanbul: rnk Neşriyat, 2006), 590.
[60] Çelebi, "Kıyamet", 466.
[61] Ebû Abdullah Muhammed b.Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen* (Kahire: Muhammed Fuad Abdülbâkî, 1372), 31.

tövbe kapısını kapayan bir semavi hâdise olduğundan tefsiri ve manası açıktır, tevile ihtiyacı gerekmemektedir. Yalnız şu var ki: gerçeğini Allah bilir, o doğuşun zahirî sebebi: Küre-i Arz kafasının aklı hükmünde olan Kur'an onun başından çıkmasıyla zemin divane olup, İlahî izin ile başını başka seyyareye çarpmasıyla hareketinden geri dönüp, batıdan doğuya olan seyahatını, Rabbanî iradeyle doğudan batıya tebdil etmekle Güneş batıdan doğmaya başlar. Evet, arzı şems ile ferşi arş ile kuvvetli bağlayan hablullahi'l-metin olan Kur'anın cezp etme kuvveti kopsa; küre-i arzın ipi çözülür, başıboş aylak olup aksiyle ve düzensiz hareketinden Güneş batıdan çıkar. Hem çarpışma neticesinde İlahî emir ile kıyamet kopar diye bir tevili vardır. Ama "dabbetülarz": Kur'anda gayet mücmel bir işaret ve lisan-ı hâlinden kısacık bir ifade, bir söylem var. Açıklaması ise; ben şimdilik, başka mes'eleler gibi kesin bir kanatla bilemiyorum. Yalnız bu kadar diyebilirim: Gaybı yalnızca Allah bilir. Nasılki Firavun'un kavmine "çekirge âfatı ve bit belası" ve Ka'be tahribine çalışan Ebrehe kavmine "Ebabil Kuşları" musallat olmuşlar ise öyle de: Süfyan'ın ve Deccalların fitneleriyle bilerek, severek isyan ve zulme ve Ye'cüc ve Me'cüc'ün anarşitsizliği ile fesada ve canavarlığa giden ve dinsizliğe, inkârcılık ve nankörlüğe düşen insanların akıllarını başlarına getirmek hikmetiyle, yerden bir hayvan çıkıp musallat olacak, alt üst edecek. Allah bilir, o dabbe bir türdür. Çünkü gayet büyük bir tek şahıs olsa, heryerde herkese yetişmesi imkasız olur. Demek dehşetli bir hayvan taifesi olacak. Belki (Sebe' 34/14) âyetinin işaretiyle, o hayvan, dabbetülarz denilen ağaç kurtlarıdır ki; insanların kemiklerini ağaç gibi kemirecek, insanın cisminde dişinden tırnağına kadar yerleşecek. [62]

Dabbetü'l arz konusuna bir başka ayet-i kerime'de şu şekil de değinilmiştir. *"Söylenen (kıyâmet) başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir yaratık çıkarırız da insanların âyetlerimize kesin bir şekilde iman etmedikleri konusunda onlarla konuşur. "*[63] Bazı âlimler şöyle demişlerdir: Söylenen başlarına geldiği zaman, yani onlara hüccet ikame edilip de iddia ispat edilince onu yalanlamaları halinde onlara bir yaratık çıkarırız. Bazı âlimler de şöyle demişlerdir: Onların üzerine gazap ve öfke gerçekleştiğinde onlar için bir yaratık çıkarırız. Bazıları ise şöyle demişlerdir: "*Söylenen başlarına geldiği zaman",* yani onlar inkârcılıkta öyle bir sınıra varırlar ki

[62] Nursi, *Şualar*, 593-594.
[63] Neml, 27/82

artık onların asla inanmayacaklarını bu anda Allah bilir. İşte ondan sonradır ki onlar için yerden bir yaratık (dâbbetü'l-arz) çıkarırız. Ancak daha önce birçok defa söylediğimiz gibi böyle bir yorum caiz değildir. Zira Allah hem vuku bulmuş olanı hem de ilelebet vuku bulacak olanı ezelde bilir. Onun ilmi, onların durumlarının sözü edilen sınıra ulaşması sonucu ortaya çıkacak türden bir bilgi değildir. Aksine O, onlarla ilgili olarak vuku bulacak olanları da bilen ekmel varlıktır. Bu yorumu yapan kimsenin sözü ise şöyle bir ima içeriyor: Allah onların durumları hakkında, ancak davet sonucu sözü edilen sınıra ulaştıkları zaman bilgi sahibi olur, daha öncesinde ise bilgi sahibi olmaz. Allah hakkında böyle bir söz çirkindir. Onlara delil getirildiği zaman bilir diyenin sözü de muhtemel değildir. Çünkü delil o vakitten önce ikame edilmiş olur. Onlara delil getirmenin o anda olması mümkün değildir. Buna göre âyetin yorumu şu iki ihtimalden biri olabilir: Birincisi: Belirttiğimiz azabın vuku bulması, cezanın gerekli olması ve onlara olan gazaptır. İkincisi: Onlara çıkacağını vâdettiğimiz yaratığın yerden çıkması vakti geldiği zaman biz o vakitte onu çıkarırız. Yani onun çıkışı ne vâdolunan vaktinden önce gelir ne de gecikir.[64] Şu ilâhi açıklamada ifade edildiği gibi: "Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler"[65] Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın, zuhurunu ve vuku bulmasını takdir ettiği her şeyin belirlenen vaktin dışına çıkmaması, o vaktin ne öne alınabilmesi ne de tehir edilmesidir. En doğrusunu yine de Allah bilir, bu yorum âyetin doğru yorumu olmaya uygundur.

Duhan; "tütmek, dumanı çıkmak" anlamındaki d-h-n kökünden türemiş bir isim olup "duman" mânasına gelir.[66] Kur'an'da bununla ilgili iki âyet yer almaktadır, ayrıca 44. sûrenin adını teşkil etmektedir. Dinî literatürde duhan, kıyametin yaklaşması döneminde onun alâmeti olarak meydana gelecek zehirli bir duman (gaz) olarak tanımlanır. Âlimlerden bazıları duhanın Peygamber Efendimiz döneminde Mekke'de meydana gelen kıtlık sonucunda kâfirlerin, çevrelerini duman kaplamış gibi görmelerine işaret ettiği kanaatindedirler. [67]

---

[64] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 10:481-482.
[65] A'râf, 7/34
[66] el - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 377.
[67] Çelebi, "Kıyamet", 465.

Şüphe yok ki duhanın zuhuru mümkündür. Çünkü ara sıra hava tabakasının sisler, dumanlar içinde kaldığı; muzlim, kasvataver bir renk aldığı görülmektedir. Artık havanın bir müddet duhan içinde kalması, insanlar üzerinde farklı tesirat yapması kudretullaha nazaran neden mümkün olmasın? [68]

Deccal; sözlükte " bir şeyi örtmek, yaldızlamak, boyamak" anlamındaki d-c-l fiil kökünden türeyen bir sıfat olup " ahir zamanda ortaya çıkıp göstereceği harikulâde olaylar yoluyla, bazı insanları delalete sürükleyeceğine inanılan kişi" diye tanımlanır. Kur'an'da deccâl kelimesi geçmemektedir. Bazı hadis rivayetlerinde deccâlin kıyamet alâmeti olarak ortaya çıkacağı ve önce peygamberlik sonra ise ilâhlık iddiasında bulunacağı haber verilmektedir. Konuyla ilgili olarak nakledilen hadislerin bazılarında deccâlin fizikî ve rûhi portresi çizilmekte, yapacağı kötülüklerden bahsedilmekte ve nihâyet nüzûl edecek olan Hz. İsâ tarafından öldürüleceği belirtilmektedir. Ancak söz konusu rivayetler arasında uzunluk ve kısalık açısından fazlaca farklılıkların bulunmasının yanı sıra bazı çelişkilerde göze çarpmaktadır. Sayıları giderek artan eski ve yeni dönem âlimleri deccâl hakkındaki nebevî metinleri te'vile tâbi tutarak onun belli bir şahıs değil, her dönemde şerri, küfrü ve bâtılı temsil eden bir tipten ibaret bulunduğunu belirtmişlerdir.[69] Nitekim *Sahîhayn*'de yer alan hadislerde Hz. Nûh'tan itibaren bütün peygamberlerin, ümmetlerini deccâl fitnesine karşı uyardıkları ve otuz kadar deccâlin ortaya çıkacağı beyan edilmiştir.[70] Bediüzzaman Said Nursi (r. a) şöyle değinmiştir; Alâmet-i Kıyametten olan Deccal hakkında hadîs-i şerifte "Birinci günü bir yıl, ikinci günü bir ay, üçüncü günü bir hafta, dördüncü günü diğer günler gibidir. Ortaya çıktığı zaman dünya işitecektir. Kırk günde dünyayı gezecektir. " diye rivayet edilmektedir. Bazı insanlar bu rivayetin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Bu rivayetin inkârına ve iptaline gitmişlerdir. Hâlbuki Vel'il'mu indellallahi gerçeği şunu olmak gerektir ki: Küfür âleminin en kesafetlisi olan kuzeyde, tabiiyyunun inkârcı düşüncesinden süzülen bir büyük akımın başına geçecek ve ulûhiyeti inkâr edecek bir şahsın, kuzey tarafından çıkmasına işaret etmektedir. Bu işaret içinde bir hikmet remzi vardır ki: Kuzey kutbuna yakın dairede bütün yıl bir gece bir gündüzdür. "Deccal'ın bir günü

[68] Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 247-248.
[69] Çelebi, "Kıyamet", 466.
[70] Buhâri, *el-Câmiu's-sahih*, 25-26.

bir senedir. ” O daire yakınında ortaya çıkacağına işarettir. “İkinci günü bir aydır. ” demekten kasıt kuzeyden bu tarafa geldikçe bazen olur yazın bir ayında güneş batmaz. Bu dahi, Deccalin kuzeyden çıkıp medeniyet âlemi tarafına saldıracağına işaret etmektedir. Günü Deccal’a isnad etmekle bu işarete işaret etmektedir. Daha bu tarafa geldikçe bir haftada güneş batmıyor. Daha gele gele doğuşu ve batışı ortasında üç saat devam ediyor. Ben Rusya’da esarette iken böyle bir yerde bulundum. Bize yakın, bir hafta güneş batmayan bir yer vardı. Seyir için oraya gidiyorlardı. “Deccal’ın çıktığı vakit, umum dünya işitecek” olan kaydı imkânsız gören imansızlar, şimdi değersiz görmektedirler![71] Rivayette edilmiştir ki: “Deccal çıktığı gün bütün dünya işitir ve kırk günde dünyayı gezer ve hârikulade bir eşeği vardır. ”, Bu rivayetler tamamen sahih olmak şartıyla tevilleri şu olmaktadır: Bu rivayetler mucizevî bir şekilde haber vermektedir ki, “Deccal zamanında vasıta-i muhabere ve seyehat o derece terakki edecek ki, bir hâdise bir günde umum dünyada işitilecek. Radyo ile bağırır, şark garb işitir ve umum ceridelerinde okunacak. Ve bir adam kırk günde dünyayı devredecek ve yedi kıt’asını ve yetmiş hükûmetini görecek ve gezecek.” diye ortaya çıkmasından on asır önce telgraf, telefon, radyo, tren ve uçaktan mucizevî bir şekilde haber verilmektedir. Hem Deccal, deccallık itibariyle değil, belki gayet despot bir kral sıfatıyla işitilecektir. Ve gezmesi de her yeri ele geçirmek için değil, belki fitneyi uyandırmak ve insanları baştan çıkarmak içindir. Ve bineceği eşeği ise; ya trendir ki bir kulağı ve bir başı cehennem gibi ateş ocağı, diğer kulağı yalancı cennet gibi güzelce süslenmiş ve yayılmıştır. Düşmanlarını ateşli başına, dostlarını ziyafetli başına gönderir. Veyahut onun bineceği eşeği dehşetli bir otomobildir veya uçaktır. [72]

Deccal’in zuhurunun mümkün olduğunu dile getiren başka bir âlim ise şu şekilde görüş bildirmiştir. “Âlem tarihi nice müfsid, hunriz, garibe nüma cihangirlerin, desisekârların, rübubiyet iddiasında bulunan firavunların beşeriyetin başına belâ olmuş olduğunu kaydetmiyor mu? Artık deccal namında lâin bir şahsın zuhuriyle rübubiyet iddiasında bulunması ve bir takım harikalar göstererek âlemi

[71] Nursi, *Sözler*, 461-462.
[72] Nursi, *Şualar*, 591.

ifsada çalışması, bir müddet sonra da bu hârikaları izhardan âciz kalarak kahrolup gitmesi neden istib'ad edilsin? ". [73]

Nüzûl-i İsa, "Hz. Îsâ'nın gökten inmesi" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hz. İsa babasız bir şekilde dünyaya gelmiş, Rûhu'l-kudüs tarafından desteklenmiş, kendisine bazı mucizeler verilerek İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilmiş bir şahıstır. İsrailoğulları onu görünce yalancılıkla itham etmişlerdir. Daha sonra çarmıha germek istemişlerdir, ancak Allah Teâlâ onu İsrailoğullarından kurtararak kendi katına yükseltmiştir.[74] Bu yükseltme işinin ruh ve beden olarak mı, ya da sadece ruh olarak mı gerçekleştiği tartışmalı bir konudur. Müfessirlerden bazıları Kur'an'dan, onun tekrar dünyaya döndürüleceği mânasını elde etmek için yükseltme mânası vermişlerdir. Âl-i İmran sûresinin 55. Ayetinde geçen *"Seni vefat ettirip katıma yükselteceğim "* ifadesinde takdim ve tehir olduğunu öne sürerek bu görüşü teyid etmeye çalışmışlardır. Sonra da madem Hz. İsa bedeni ile göğe çıkarıldı ve hâlen de orada bulunuyor, öyleyse bir gün yeryüzüne gönderilecek ve orada son görevini yaptıktan sonra ölecektir, demektedirler. Nüzulü hakkında ise hadislerin yanında *"Ehl-i kitaptan herbiri ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir"*[75] () âyetindeki "ölümünden önce" ibaresi ile *"O, kıyametin kopacağını bildirir"*[76] âyetindeki "o" zamirirnin Hz. İsa'ya döndüğünü, dolayısıyla söz konusu ayetlerle İsa'nın kıyametin habercisi olduğu yorumunu yapmaktadır. Bazı müfessirler ise Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen ifadelerin "Hz. İsa'nın yahudilerden korunduğunu, daha sonra eceli gelince öldüğünü ve ruhunun refedildiğini" görüşünü dile getirmektedirler. Bunlar âyetlerde söz konusu edilen "vefât"ın zahirî mânasında olduğunu ve "vefat ettirip yükseltme" arasında takdim ve tehirin söz konusu olmadığını belirtmektedirler. Buradaki zamirin Hz. İsa'ya değil kitap ehline, ikinci ayetteki zamirin ise Kur'an'a râci olduğunu söylemektedirler. Hz. İsa doğal bir ölüm şekliyle ölmüştür. Nüzulü konusunda Kur'an'ı Kerîm'de açık bir ifade bulunmadığı gibi, bu konudaki hadisler de tevatüre ulaşmış değillerdir. Bu nedenle nüzul-i İsa'yı inkâr, dinin zaruratlarından bir hususu inkâr etmek değildir. Mesih kelimesine de

---

[73] Bilmen, *Açıklamalı İlmi Kelam Dersleri Muvazzah İlmi Kelam*, 326.
[74] Âl-i İmran, 3/55, Nisâ 4/157-158
[75] Nisâ, 4/159
[76] Zuhruf, 43/61

Kur'ân-ı Kerîm'de yahudi ve Hıristiyanlar gibi beklenen kurtarıcı anlamı yüklenmemiştir. Meryem oğlu İsa anlamına gelmektedir. [77]

Bediüzzaman Said Nursi ise nüzûl-ü isa konusuna şu şekilde değinmiştir. Âhirzamanda Hazret-i İsa Aleyhisselâm gelecektir ve Şeriat-ı Muhammediye (s. a. s) ile amel edecek mealindeki hadisden kastedilen mana şu olmaktadır ki: Âhirzamanda tabiat felsefesinin verdiği küfür cereyanı ve Allah'ı inkâra karşı İsevîlik dini safileşerek ve hurafelerden kurtularak İslâmiyete inkılab edeceği bir sırada, nasılki İsevîliğin manevi şahsı, semavî vahiy kılıncıyla o müthiş dinsizliğin manevî şahsını temsil eden Deccal'ı öldürür. Yani Allah'ı inkâr fikrini öldürecektir. [78] Bediüzzaman Said Nursi Hz. İsa'nın Deccali öldürmesi Allah'ı inkâr fikrini öldürmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bediüzzaman Mektubat adlı eserindeki ifadelerinde şu şekilde geçmektedir."Evet her vakit semavattan melaikeleri yere gönderen ve bazı vakitlerde insan suretine koyan (Hazret-i Cibril'in "Dıhye b. El-Kelbi" suretine girmesi gibi) ruhani varlıkları, ruhlar âleminden gönderip insan suretine yansıtan, hattâ ölmüş evliyaların çoğunun ruhlarını misali bedenle dünyaya gönderen bir Hakîm-i Zülcelâl, Hazret-i İsa Aleyhisselâm'ı, İsa dinine ait en önemli bir hüsnü hâtime için, değil dünya semasında cesediyle bulunan ve hayatta olan Hazret-i İsa, belki ahiret âleminin en uzak köşesine gitseydi ve gerçekten ölmüş olsaydı, yine şöyle bir büyük bir sonuç için ona yeniden cesed giydirip dünyaya göndermek, o Hakîm'in hikmetinden uzak değil, belki onun hikmeti öyle gerektiği için va'detmiş ve va'dettiği için elbette gönderecektir. Hazret-i İsa Aleyhisselâm geldiği vakit, herkes onun gerçek İsa olduğunu bilmesi lâzım değildir. Ona yakın olanlar ve ilim sahipleri, iman nuruyla onu tanırlar. Yoksa açık bir şekilde herkes onu tanımayacaktır. "[79]

Kütüb-i Sitte dışındaki literatürde yer alan rivayetlerde ise İsa'nın ineceği yer ve yapacağı işler, dünyadaki ömrü ve ölümü hakkında daha ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Buna göre Îsâ ruhlu ve bedenli olarak göktedir, Hz. Peygamber mi'rac yolculuğunda onunla karşılaşmış ve gökten inişini idrak etmeleri halinde kendisine selâmını iletmelerini ashabına vasiyet etmiştir. Hz. Îsâ bulut üzerinde Akabetü'l efike'deki beyaz köprüye inecektir. Deccâli buzun erimesi gibi ortadan kaldıracak,

[77] Çelebi, "Kıyamet", 467-468.
[78] Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat* (İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2011), 26.
[79] Nursi, *Mektubat*, 91-92.

Müslümanların emîrine tâbi olup arkasında namaz kılacak veya kendisi namaz kıldıracak, onun devrinde düşmanlar barışacak, kurtla kuzu birlikte yaşayacak, bereket, bolluk olacak, ölünce Medine'de Resûlü Ekrem'in kabri yanında veya Kudüs'te defnedilecektir [80] Taberi, İbn Kesîr, Keşmîrî ve M. Zâhid Kevserî gibi âlimler nüzûl-ü Îsâ'ya dair rivayetlerin mütevâtir olduğunu söylerken M. Reşid Rızâ ve Abdülkerîm el Hatîb gibi bazı son dönem âlimleri bu görüşü red etmektedirler. Bunlara göre söz konusu metinlerin çoğu Kâ'b el-Âhbar vb. Ehl-i kitap menşeli râvilerce nakledilmiş olup tedvin döneminde kaynaklara hadis olarak intikal etmiş ve dinin esasıyla ilgili görülmediğinden bu konuda titiz davranılmamıştır. Zira bu rivayetlerde Hz. Peygamberin sözlerinde bulunması imkânsız olan pek çok çelişki bulunmaktadır. Hz. Îsâ'nın iniş zamanı, neyle ineceği, dünyada ne kadar kalacağı, tâbilerinin sayısı, göreceği işler ve defnedileceği yere dair bilgilerin farklı olması bu konudaki çelişkilerden bazılarıdır. [81]

Muhammed Abduh ve Reşid Rıza gibi son dönemdeki âlimlerin yorumlarına göre, nüzulü İsa ilgili yorumlara tedbirle yaklaşmak gerektiğine dikkat çekmektedirler. Çünkü ayetlerde açıkça belirtilmediğinden İsa (a.s)'ın ölmüş olması ve göğe yükseltilmiş olması gibi durum söz konusu olmamaktadır. Fakat çok sayıdaki rivayetlerin olması da nuzülü İsa'nın reddedilmesini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden bu âlimler tevil yoluna gidilmesini gerektiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda tevile giden âlimler, İsa (a.s)'ın şahsiyetinin getirmiş olduğu sevgi, barış ve kardeşlik gibi hususların; İsa (a.s) tarafından uygulanıp yayılacağı yorumunu ileri sürmüşlerdir. İsa (a.s)'ın nüzulü ile ilgili hiçbir delile dayanmayan Kadiyanilik görüşünde olanlara göre ise, O düşmanlarından kaçarak Hindistana gitmiş ve Keşmir denilen mevkide doğal bir ölümle vefat etmiştir. Bu nedenle Kadiyanilere göre ahir zamanda geleceği rivayet edilen mesihin İsa (a.s) değil de ona benzeyen Gulam Ahmed Kadiyani olduğunu söylemişlerdir. İslam düşüncesindeki nüzulü İsa konusunu klasik ve çağdaş yaklaşımlardan sonra şöyle bir yorum getirilebilinmektedir. Göğe yükseltilme inancı başta Yahudi Ve Hıristiyan dinleri olmak üzere diğer din ve inançlarda da mevcut bulunmaktadır. İsa (a.s) geri

---

[80] Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İmâdüddin İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut, 1966), 1:183.
[81] İlyas Çelebi, "Îsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22:472.

dönmesiyle Muhammed (s.a.s.)'in hatemül enbiya olması arasında çelişki bulunduğundan, Kur'an ayetlerinde hiçbir peygamberin ölümsüz kılınmadığına dair olan mevzular bu konudaki rivayetlerin zayıf olması olarak değerlendirilmektedir. Nüzulü İsa'nın İslam inanç esası olarak kabul edilmesi ciddi teolojik problemler meydana getirmektedir. Kelam âlimlerinin kabul etmiş olduğu genel görüşe göre bir haber üzerine bir hüküm verebilmek için o haberin sübutu kati olması olması gerekmektedir.[82]

Güneşin batıdan doğması; güneşin kıyamete doğru batıdan doğacağı hadislerde açıkça ifade edilmekte, Kur'ân-ı Kerîm'de ise dolaylı bir şekilde işaret edildiği iddia edilmektedir. Bunlar delil olarak En'am sûresinin 158. ve Kıyamet sûresinin 9. âyetlerini göstermektedirler. Birinci âyette "Allah'ın âyetleri geldiğinde, daha önceden inanmış veya imanı uğrunda bir hayır kazanmış olmayan kimseye, o günde inanmanın fayda sağlamayacağı"; ikinci âyette ise ay ile güneşin birleştirileceği" haber verilmekte, güneş sistemine bağlı yerküresinin kozmolojik değişikliğe uğrayacağına işaret edilmektedir. Tefsirlerde bu âyet daha çok ümitsizlik/ye's halindeki imana işaret olarak tefsir edilmektedir. [83]Hadislerde de *"Rabbinin birtakım âyetlerinin gelmesi"nden maksadın "güneşin batıdan doğması"* olduğu ifade edilmektedir.[84] Bediüzzaman Said Nursi ise şu şekilde görüşünü ifade etmiştir. Güneş'in batıdan doğuşu ise, açık bir şekilde bir kıyamet alametidir. Ve açıklaması için, aklın iradesiyle bağlı olan tövbe kapısını kapayan bir semavi hadise olduğundan tefsiri ve manası açıktır, tevile ihtiyacı yoktur. Yalnız şu vardır ki: Hakikatini Allah bilir, o doğuşun zahiri sebebi: Küre-i Arz kafasının aklı hükmünde olan Kur'an onun başından çıkmasıyla zemin divane olup, İlahî izinle başını başka gezegene çarpmasıyla hareketinden geri dönüp, batıdan doğuya olan seyehatını, Rabbanî iradeyle doğudan batıya tebdil etmekle Güneş batıdan doğmaya başlar. Evet, arzı şems ile ferşi arş ile kuvvetli bağlayan hablullahi'l-metin olan Kur'anın cezp etme kuvveti kopsa; küre-i arzın ipi çözülür, başıboş serseri olup aksiyle ve intizamsız hareketinden Güneş batıdan çıkar. Hem çarpışma neticesinde İlahî emir ile

[82] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 376-377.
[83] Çelebi, "Kıyamet", 468.
[84] Müslim, *Sahîhu Müslim*, 248.

kıyamet kopacak diye bir tevili vardır. [85] Bediüzzaman yorumunda güneşin batıdan doğmasını tevile ihtiyaç görmemektedir.

Güneşin batıdan doğması da imkân dâhilinde olmaktadır. Semavi ecramın harekâtı bizzat olmadığından bizzarure kadir ve kayyum olan Hâlik Teâlâ Hazretlerinin kudret ve iradesine müsteniddir. O halde kudreti ilahiye her hangi bir gezegenin daimi hareketini aksine tahvil edebilir. Artık (Müşahedatımıza nazaran) doğudan doğan güneşin de kudreti ilahiye ile bir müddet için câri âdetine muhalif olarak batıdan doğan güneşin de kudreti ilahiye ile bir müddet için câri âdetine muhalif olarak batıdan doğması müsteb'ad değildir. [86]

Yine alametlerden biri ise İsrafil (a. s) sura üflemesidir. Sûr'un üflenmesine bir önceki başlıklarda değinildiğinden bu konuya girmemeyi uygun bulduk.

2.2. Kıyamet Zamanı

Kıyamet bütün yaratılmış olanların ve kâinat hayatının sona ermesiyle bütün kâinat düzenin yok olacağı ve yeniden dirilişin gerçekleşeceği günün gerçekleşmesidir. Buna büyük kıyamet denilmektedir. Küçük kıyamet ise kişinin kendi ölümü olmaktadır.[87] Kıyamet gaybi bir bilgidir. Gaybı sadece Allah bilir. Hz. Muhammed (s.a.s.) efendimizin bazı durumlarda gaybten haber vermesi yalnızca Allah'ın bildirmesiyle gerçekleşmiştir. Geçmiş ve geleceğin bilgisi Allah'ın bilgisi dâhilindedir sadece Allah'ın bildirmesi ölçüsünde insanlar gaybi bilgilerden haberdar olabilmektedir.

"Bazı bilimsel veriler, maddenin ezeli olmadığını ve dünyanın bir başlangıcı olduğunu ortaya koymaktadır."[88] Belirtilmiş olan bu bilgiden dünyanın bir sonu olduğuna ulaşılabilmektedir. Çünkü kendi kendine var olmayan, bu sebeple her başlangıcı olan şeyin bir sonu olmaktadır. Bazı bilimlerin öne sürdüğü veriler bu konuda büyük önem arz eden deliller olmaktadır. Güneş misalini örnekleyecek olursak; Güneş belli bir enerji kaynağına sahip olmaktadır. Bu enerjiyle dünyayı hem aydınlatıp hem de ısıtmaktadır. Ancak enerji kaynağı sınırlı olduğu için sonsuz

---

[85] Nursi, *Şualar*, 593.
[86] Bilmen, *Açıklamalı İlmi Kelam Dersleri Muvazzah İlmi Kelam*, 327.
[87] Gölcük, *İslâm Akaidi*, 267.
[88] Recep Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistematik Kelam Ve Güncel İnanç Sorunları* (İstanbul: Klm Yayınları, 2014), 291.

olarak dünyayı aydınlatıp ısıtamaz. Bu sebeple yaşadığımız dünyanın ve kâinatın sonunun geleceği neticesine ulaşabiliriz.

Kıyamet, hergün daha da yaklaşmakta gerçekleşeceği günü beklemektedir. Bununla ilgili birçok ayet-i kerime mevcuttur. Bunlardan bazısına değinecek olursak.

"Onlar kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesini mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alameti belirmiştir. Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar?"[89]

"Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Bunda şüphe yoktur, fakat insanların çoğu inanmıyor."[90]

Kıyametin meydana gelmesi aklın imkânsız gördüğü bir olay değildir. Çünkü bütün her şeyi yoktan var eden Allah Teâlâ için bu kıyamet olayının meydana gelmesinden sonra yeniden bir düzen kurmuş olması imkânsız değildir. Ayetlerinde de belirttiği gibi dilediğinde bu dünyadaki ahengi bozup yeniden bir düzen meydana getirmesi gibi. Bu sebeple bütün bunları yaratmış olan Allah'ın kıyamet olayını gerçekleştirmesi aklın yadırgamadığı önemli bir nokta olmaktadır.[91]

Semavi dinlerde inanılması zorunlu olan iman esaslarından biri olan kıyametin, kozmik olarak kopacağı bilinmemekle beraber, nasıl gerçekleşeceği Kur'an'da birçok âyette tasvir edilmektedir.[92] *"Artık yaklaştı o yaklaşmakta olan. Onu Allah'tan başka ortaya çıkaracak olan yoktur. "*[93] *"Doğru sözlü iseniz (söyleyin) bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" derler. De ki: "O bilgi yalnız Allah'a mahsustur, ben ise sadece açık bir uyarıcıyım. " Ama onu yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri kara çıkacak ve (kendilerine), "İşte sizin isteyip durduğunuz budur!" denilecektir.*[94] *"Ne zaman gelip çatacak?" diye sana kıyameti sorarlar. Sen onun hakkında ne söyleyebilirsin ki! Onun hakkında nihaî bilgi rabbine aittir. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın*[95] "*İnsanlar senden kıyametin ne zaman*

[89] Muhammed, 47/18
[90] Mümin, 40/59
[91] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 367.
[92] Çelebi, "Kıyamet", 469.
[93] Necm, 53/57-58
[94] Mülk, 67/25-27
[95] Naziât, 79/ 42-45

kopacağını soruyorlar. "Bunun bilgisi yalnızca Allah'ın katındadır. " de. Nereden bileceksin belkide kıyamet yakında olacak. Allah inkârcıları lânetlemiş, onlara çok yakıcı bir ateş hazırlamıştır." [96] *"Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunanların mülkiyeti kendisinin olan, kıyametin kopacağı zamanı yalnızca kendisi bilen ve kendisine döneceğiniz Allah'ın şanı ne yücedir!"*[97]

Gelecekten haber vermekte olan ilim, cifir ve ebced hesabı olarak bilinmektedir. Arapça harflerinin her birisinin belli bir rakam değeri vardır. Bu hesap islamiyetten öncede olduğu bilinmektedir. Bediüzzaman Said Nursi hazretleri bu konu hakkında şu şekilde görüş bildirmiştir: "Bu ebcedle ilgili hesap, kabul gören ve genel bir ilmî dustur ve bir edebiyat kuralı olduğuna deliller birden çok olmaktadır. Birincisi: Bir zamanlar Benî-İsrail âlimlerinden bir kısmı Peygamber'în huzurunda surelerin başlarındaki "Elif lam mim, Kef ha ya ayn sad" gibi hurufu mukattaatı işittikleri zaman, cifir hesabıyla dediler: "Ya Muhammed! Senin ümmetinin müddeti azdır. " Onlara karşılık şunu dedi: "Az değil. " Diğer surelerin başlarındaki mukattaatı okudu ve buyurdu: "Daha var" Onlar sustular. İkincisi: Hazret-i Ali Radıyallahu Anh'ın en meşhur Celcelutiye Kasidesi, baştan sona kadar bir nevi ebced hesabı ve cifir ile te'lif edilmiş ve öylede matbaalarda basılmıştır. Üçüncüsü: Cafer-i Sadık Radıyallahu Anh ve Muhyiddin-i Arabî (r.a) gibi gaybi sırlar ile uğraşan zâtlar ve harflerin sırları ilmine çalışanlar, bu ebced hesabını gaybi bir kaide ve anahtar kabul etmişlerdir. [98]

Kıyamet gününün kesin bir gerçek olduğunu Kur'an-ı Kerim birçok ayette zikretmektedir; *"O dehşet günü gökleri yazılı kâğıt tomarlarını dürer gibi düreriz. Yaratmaya başlamadan önceki hale döndürürüz. Sözümüz sözdür; biz bunu mutlaka yaparız."*[99] *Onlara şöyle de: "Allah sizi hayata getirecek, sonra öldürecek, sonra gerçekleşeceği kesin bulunan kıyamet sürecinde sizi bir araya getirecek !" Bunda kuşku yok ama insanların çoğu bilmez."* [100] *"Büyük olay gerçekleştiği zaman; Artık*

[96] Ahzâb, 33/63-64
[97]Bkz. Zuhruf 43/84, A'râf 7/187, Lokman 31/34, Nahl 16/77
[98] Nursi, *Şualar*, 710.
[99] Enbiya, 21/104
[100] Câsiye, 45/26

onun vukuunu yalan sayacak kimse kalmayacaktır. [101] *Ki size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir."* [102]

Malûm olmaktadır ki, ara sıra yerde olan sarsıntılar, su tufanları, parlamakta olan yanardağlar, yıldırımların düşmesi, yerlerin çökmesi gibi bir takım olaylar nedeniyle yeryüzünde çok korkunç ve dehşetli felâketler meydana gelmektedir. Bunlardan her biri Allah Teâlâ'nın kudretinin, büyüklüğünün bir işareti olmaktadır. İşte yeryüzünde, göklerde bir genel kıyametin kopması da nasıl olacağı bizlerin bilemeyeceği çok dehşet verici bir üfürüş ve bir gürültü sebebiyle olacağı söylenmektedir. Aynı zamanda kim bilir, akla ve hayale gelmeyen daha birçok dehşetli olaylar ve facialar da yoldaş bulunacaktır. Âlemlerde olan düzen, ancak Allah Teâlâ'nın bir eseridir ve onun kudretinin bir işaretidir. Allah'u Teâlâ bu nizam ve intizamı bir an için olsun ortadan herhangi bir sebeple kaldırınca bütün varlıklar derhal altüst olacaktır. Ne genel yerçekimi kuvvetinden, ne de cisimler arasındaki münasebet ve bağdan eser kalacaktır, ne de bir yaratılmışın yaşayabilmesine imkân bulunacaktır. İşte bu genel bir kıyamet olacağının göstergesidir. Kıyametin kopacağı zamanı, ancak ve ancak, Allah Teâlâ bilmektedir. [103]

Kıyamet zamanının bilinmemesinin hikmetleri bulunmaktadır çünkü Allah-u Teâlâ hiçbir şeyi hikmetsiz yaratmamıştır. Örneğin insana öleceği an bildirilmiş olsaydı insan hayatının yarısından fazlasını gaflet ve İslami şuurdan yoksun bir şekilde süründürecektir. Diğer yarısını ise ölümü bekleyen bir idam mahkûmu gibi sürekli elim verici bir ızdırapla işkence çekecektir. Bunun gibi birçok hikmetler kıyamet zamanını gizli kılmaktadır. Gaybı yalnızca Allah bilmektedir.

Son olarak şöyle bir yorum daha ileri sürülmüştür. İnsan için önemli olan kıyametin kopacağı gibi öğrenilmesi imkânsız bilgilerin yerine, insana gerekli olan şey kıyamet sonrası gerçekleşecek olan hesap için hazırlıklı olmaktır. Her işini hikmetle yapan Allah Teala'ın kıyametin ne zaman kopacağı bilgisini bildirmeyişi de hikmetsiz bir iş değildir. Kâinatın sonu olan kıyametin gerçekleşeceği zamanın insan tarafından bilinmesi imkânsız olmakla beraber o zamana kadar yaşamaya garantisi de

---

[101] Vakîa, 56/1-2
[102] Mürselat, 77/7
[103] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (İstanbul: Çelik yayınevi, 2013), 48.

bulunmamaktadır. Bu sebeple insanın kendi ölümüyle, kendi kıyametinin gerçekleşeceği bilincinde olup her an kıyamete ve ölüme hazırlıklı olması gerekmektedir. Peygamberimiz (s.a.s.) insanın kıyametin zamanını bilmesinden çok kıyamet gününe hazırlıklı olmasına dikkat çekmektedir.[104]

2.3. Âhiret Hayatının Merhaleleri

İnsanın ölümü âhiret hayatının başlangıcıdır. Âhiret hayatını âlimlerimiz, on dört devreye ayırmaktadır. Bunlar; kabir hayatı, sur'a üfürülüş, kıyametin kopması, yeniden diriliş, haşir olma, amel defterinin verilmesi, hesap, mizan, kevser havuzu, sırat, şefaat, a'raf, cehennem, cennettir.

Kabir hayatı: Sözlükte; "Ölünün kalmak üzere gömüldüğü yere denir. " [105] " Kabir, "kabirlerin bulunduğu yer" karşılığında makber kelimesi kullanılır. Terim olarak "ölüm ile tekrar diriliş (ba's) arasında insanların yaşayacağı bir nevi hayat" demektir. İslam inancına göre ölümden sonra kişinin naaşı ister mezara konulsun ister başka bir yerde bulunsun herkes ara hayat (berzah) yaşayacaktır."[106] Mezhep âlimleri kabir hayatının varlığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu sebeple mezhep alimlerinin bu konudaki tevilleri oldukça fazla olmaktadır.[107]

Ölümden sonra herkes mutlaka bir kabir hayatından geçeceğine dair bu ayet-i kerime örnektir. *"Sonra onu öldürdü ve kabre koydu. Sonra, dilediği vakit onu diriltir."* [108]

Yukarıda verdiğimiz ayet-i kerimeyi destekleyecek bir de şu hadis örnektir. Hz. Muhammed (s. a. s) bir hadisinde ölümden hemen sonra gerçekleşecek kabir hayatı için şöyle buyurmaktadır: *"Kabir, âhiretin konak yerlerinden ilk konak*

---

[104] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 370-371.
[105] el Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 820.
[106] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 173.
[107] Bkz. Ebû'l-Hasan el-Eş'ari, *el İbane an Usûli'd-Diyane (*Medine, 1410), 46; Sa'duddin Mes'ud b. Ömer Taftazani, *Şerhü'l-Mekasıd,* thk. Abdurrahmanb. Umeyre, (Beyrut, 1993), 47; Ebu'l-Hasan el-Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhü'l-Usûli'l-Hamse,* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), 732; Kâdi Abdülcebbâr, *Fadlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile,* (Tunus, 1972), 202; Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi* (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1980), 235
[108] Abese 80/21-22

yeridir. Eğer ondan kurtulursa gerisi daha kolaydır. Şayet kurtulamazsa gerisi daha ağırdır. "[109] Buyrularak ölümle âhiret yaşamının başladığı ifade edilmektedir.

İnsan ölerek toprağa da gömülmüş olsa, boğularak denizde kalmış da olsa ya da yanarak kül haline gelmiş de olsa, mutlak olarak kabir hayatından geçecek ve kıyamet günü diriltilecektir, denilmiştir. [110]

Ölü, kabre konulduktan sonra insanların çekildiği vakitte Münker ve Nekir adlı iki mekeğin kabir sorgusunu gerçekleştireceklerine dair bu hadis örnektir. *Ebu Hüreyre (r.a.) den rivayet edilmiştir; dedi ki: Rasûlüllah (s. a. s.) şöyle buyurdu : " Ölü veya "sizden biriniz" buyurdu- defnedildiği zaman ona siyah (tenli) ve mavi (gözlü) iki melek gelir. Birine Münker ve öbürüne de Nekîr denir. Müteakiben o iki melek sorar: "Bu adam (Muhammed) için ne söylemiştin? ." Bunun üzerine o, (ölmeden önce) söylediğini aynen söyler : "O, Allah'ın kulu ve Rasûlüdür; Allah'dan başka ma'bud-i hakiki olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ederim! . " Sonra o iki melek, "senin bunu söylediğini esasen biliyorduk! " derler. Sonra onun kabri yetmiş arşın murabba' (kare) olarak genişletilir; sonra aydınlatılır ve sonra kendisine "uyu (istirahat et) ! denilir. O da "aileme dönüp onlara haber vereyim mi? der. O iki melek, "gelin-güvey gibi uyu ki, onu ailesinden en çok sevdiği kişi uyandırır! " derler. O kişi, Allah onu yatağından mahşere kaldırıncaya kadar (rahat rahat uyur) . Şayet münafık ise, "İnsanların (O'na Peygamber) dediklerini işittim ve bende aynı şeyi söyledim; (hakikat midir) bilemiyorum! " diyecek. Bunun üzerine o iki melek, "senin bunu söylediğini esasen biliyorduk! Derler. Sonra toprağa, "çullan onun üzerine! " denilir. Toprak onun üzerine çullanır; (bu çullanma neticesinde) yan kaburga kemikleri yerlerinden oynar ve Allah onu o yatağından mahşere kaldırıncaya kadar toprakte devamlı olarak azap içinde kalır. "*[111]

Sur; Sözlükte"seslenmek ses çıkarmak; eğmek" mânasındaki "savr" kökünden türeyen sûr "ses çıkaran eğri boynuz" demektir. [112] "Boynuz şeklinde

---

[109] Tirmizi, *Sünenü'tTirmizi*, 4:36.
[110] Cüneyt Gökçe, "Berzah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5:525.
[111] Tirmizi, *Sünenü'tTirmizi*, 4:285-286.
[112] el Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 527.

borazan"mânası ise nasslarda kıyametin kopması ve öldükten sonra yeniden dirilmenin meydana gelmesi için kendisine üfleneceği şey olarak, bildirilmektedir. Kur'an'ı Kerim'de "nefh" (üfürmek) kavramıyla birlikte on defa geçen surun "suret" kelimesinin çoğul şekli olduğu ve üflemenin boynuza değil suretlere (ruhlar) vuku bulacağı ileri sürülmüşse de Zeccac gibi dilci müfessirler bunu mümkün görmemişlerdir. Sura dört büyük melekten İsrafil'in üfleyeceği bilinmektedir." [113]

Sûr'un gerçekleşeceğine dair, bu ayet-i kerime örnektir. **"***Derken sûra üfürülür; işte bu, ceza uyarısı yapılmış olan gündür. "* [114] Bu ayette ise muhtemel odur ki sûra ilk üfürülüş kastedilmektedir, ilk olan göklerde ve yerdeki bütün canlıların düşüp öleceği üfürüştür. Yeniden diriliş ve ruhların bedenlere gireceği sıradaki ikinci üfürülüş olması da ihtimallerdendir. Ayrıca Münker ve Nekir'in sorgusu konusundaki rivayet edilmiş hadislere baktığımızda, âyette insanların kabirlerine konulduğu andaki sorgularının kastedilmiş olması da ihtimallerden biridir. Bu da o kişi hakkında, özellikle kâfirler için ceza günü uyarısı olmaktadır. Çünkü uyarı günü dünya hayatında olur, kıyamet günü ise uyarının neticesinin görüleceği ve gerçekleşeceği gündür. Yine de en doğrusunu Allah Teala bilmektedir.[115]

"Nitekim bir hadiste buyrulmuştur. Nefhi sûr: İsrafil aleyhisselâmın Sûr denilen ve mahiyeti Cenâbı Hakka malûm bulunan bir şeye üfürmesinden ibarettir. Nefhi sûr hadisesi iki defa vâki olacaktır. Nefhai ulâ: Hazreti İsrafilin ilk defa olarak sûr'a üfürmesidir ki, bunun üzerine pek şiddetli bir surette hâsıl olacak olan bir sesin tesiriyle yerde sve gökte bulunanlar –içlerinden bâzıları müstesna olmak üzere- hayattan mahrum kalacaktır. Nefhai saniye: Hazreti İsrafil'in ilk nefhadan bir hayli zaman sonra ikinci defa olarak sûr'a üfürmesidir ki bunun üzerine bilcümle ölülerin ruhları yeniden teşekkül eden cesetlerine taallûk ederek kâffesi yattıkları yerlerden kıyam edeceklerdir. Nefhi sûr'dan maksat, ruhların bedeni suretlere iade

[113] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 285-286.
[114] Kâf, 50/20
[115] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 14:122.

edilmesinden veya temsilat kabilinden ibaret olduğuna dair olan sözler hilafı zahir olduğundan iltifata şayan değildir. "[116]

"... Sûr'a üflendiği gün de hükümranlık o'nundur. "[117]

Bu ayetin beyanı konusunda bazıları şöyle demişlerdir: Üflenen şey rûhtur, rûh da rîh'den, yani rüzgârdan gelir. Cenâb-ı Hak *"Biz ona rûhumuzdan üfledik"* mealindeki âyette buyurduğu üzere, rûh ancak üflemekle bi yere girer. Bazıları da şöyle demişler: Burada gerçek anlamda bir üfleme söz konusu değildir, ama sûra üflemekten söz etmesi, kıyametin süratle kopacağını ifade etmektedir. Nitekim insan hiç farkında olmadan nefes alıp vermektedir, işte âyetteki bu ifadeyi de kıyâmetin kopuşunun süratle gerçekleşeceğini belirtmiştir. Çünkü rüzgârdan daha çabuk giden ve hadefe daha hızlı ulaşan hiçbir şey yoktur. Bazıları ise, o gerçek bir üflemedir, demişlerdir. Bu meselenin aslı bizim belirttiğimiz gibidir. Âyetteki sûr kelimesine bazıları, yaratıkların suretleri anlamını vermiş, bazıları da boynuzdur, İsrafil onu üfler anlamını vermişlerdir. Onun mahiyeti tarafımızdan bilinmemektedir. Belirttiğimiz gibi sadece ölümden sonra dirilmenin ne kadar süratle gerçekleştiğini anlamalıyız.[118]

"Surun üflendiği gün, Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak ona gelirler."[119]"

"Sur'a üflenmiştir. Artık onlar kabirlerinden kalkıp rablerine doğru koşmaktadırlar. Derler ki "Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı? Rahman'ın vaad ettiği işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! Olup biten yalnızca bir ses! Ama ardından onların tamamı, birden toplanmış olarak işte huzurumuzdalar. "[120]

[116] Bilmen, *Açıklamalı İlmi Kelam Dersleri Muvazzah İlmi Kelam*, 320.
[117] En'âm, 6/73
[118] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 5:125.
[119] Neml, 27/87
[120] Yasin, 36/51-53

"(O gün) sura üflenecek, ardından Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek; sonra sura yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar." [121]

Kur'an'daki ifadelerden sura iki defa üfleneceği ve birinci üfleyişte kıyametin kopacağının, ikinci üfleyişte ise yeniden dirilmenin başlayacağının haber verileceği anlaşılmaktadır. Öte yandan sura lâfzî ve hakiki anlam yükleyen âlimlerin onun şekli hakkında görüş beyan etmekten kaçındıkları görülmektedir. [122]

Kıyamet; Sözlükte; "Kalkmak, dirilip ayakta durmak" manasındaki kıyam kökünden isim veya mastar olup "dirilip mezardan kalkma, Allah'ın huzurunda durma" yahut "bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması" anlamına gelir.[123] Kur'an'da hem dünyanın sonu hem de âhiret anlamında kullanılır. Ayrıca benzer ve yaklaşık anlamında saat, ukba, vakıa, mead hafıda, sahha kelimeleri de yer alır."[124]

Kur'an-ı Kerim'de geniş şekliyle Allah Teâlâ tarafından anlatılan yeniden diriliş, kıyamet ve âhiret, iman esaslarından Allah'a imandan sonra rükün olarak ikincisini teşkil etmektedir. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de sık sık Allah'a ve âhirete iman tekrarlanmaktadır. Ancak; insanların pek çoğu âhirete iman etmemektedir. Çünkü insan, kıyametin çok uzaklarda olduğunu sanmakla beraber kıyametin bir gün insanlığı aniden yakalamayacağının fehmine kapılmaktadır. Böyle düşünen insanlar için bu kötü bir durumdur. Çünkü kıyametin ölüm gibi aniden insanı aniden yakalayacağı bildirilmiştir.[125]

Kur'an-ı Kerim'de "kıyamet" kelimesi yerine ayrıca yirmi dolaylarında isim zikredilmekte olup bunlardan bazıları şunlardır: es-Saat, Vakıa (kesin olarak meydana gelecek olay), Hakka (gerçekleşmesi kaçınılmaz olan olay) Karia (Kâinatın büyük bir gürültü ile sarsılması) es-Sahha (kulakları sağır edecek şekilde tiz ve

---

[121] Zümer, 39/68
[122] Çelebi, "Kıyamet", 468-469.
[123] el Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 876.
[124] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 187.
[125] Gölcük, *İslâm Akaidi*, 267-268.

yüksek ses), Gaşiye (varlıkları saran, örten olay), et-Tammetü'l-kübra (büyük felaket). [126]

Kur'an-ı Kerim'de 103 ayet-i kerimede kıyametten söz edilir. [127] Kıyametin dolaylı olarak geçtiği ayeti kerimeler ise bu sayının çok üstündedir. Kıyamet aynı zamanda Kur'an- Kerim'in 75. Suresinin ismidir. Kıyametin gerçekleşeceği Kur'an-ı Kerim'de kesin olarak ifade edilmiştir. Buna örnek olması açısından birkaç tane ayet-i kerimeyi sıralayabiliriz. *"O kıyamet günü ne zaman? diye sorar. Ne zaman ki o şimşek çakar. Ay tutulur. Güneş ve ay toplanır. İşte o gün insan, "kaçacak yer neresi?" der.* [128] *Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket? Yürekli hoplatan büyük felaketi sen ne bileceksin? O gün insanlar her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır. Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır.*[129] *O, ansızın gelecektir.* [130] *Gök yarıldığı zaman. Yıldızlar saçıldığı zaman, Denizler kaynayıp fışkırtıldığı zaman, Kabirlerin içindekiler dışarı çıkartıldığı zaman*[131]

Dünyanın ebedi olduğunu ve bir sonunun bulunmadığını iddia eden materyal düşüncedeki felsefe hariç, tüm din ve felsefelerde dünyanın sonunun bir gün geleceğini ve kıyametin kopacağını kabul etmişlerdir. Bilimsel araştırmalardaki bulgular da dünya hayatının ebedi değil sonlu olduğunu ön görmektedir.[132] Güneş sistemine bağlı yeryüzünde yaşamakta olan ve bu sebeple zaman anlayışına sahip olan insanların mevcudiyetlerinin başlangıçları olduğu gibi, bir sonlarının da olduğu muhakkaktır. Külli iradenin yerküre için belirlediği zaman sona erince kıyametin kopması gerçekleşecektir. Kur'an-ı Kerim'de bunun ne zaman meydana geleğini Allah'tan dışında kimsenin bilemeyecği defalarca belirtilir. [133]*"Ne zaman gelip çatacak?" diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: "Onun hakkında bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet) göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır! "Sanki sen*

---

[126] Çelebi, "Kıyamet", 460.
[127] Nevzat Yüksel, *Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Fihristi* (Bayrak Yayınları, 2000), 97.
[128] Kıyamet, 75/6-10
[129] Karia, 101/2-5
[130] Muhammed, 47/18
[131] İnfitar ,82/1-4
[132] Caner Taslaman, "Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası", *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006), 89-111.
[133] Çelebi, "Kıyamet", 459.

onu biliyormuşssun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler. "[134]

Ba's: Sözlükte; "Harekete geçirmek, bir tarafa yöneltip göndermek; bir işle görevlendirilmek; uykudan uyandırmak; diriltmek" manalarına gelir.[135] Terim olarak "kıyamet gününde Allah'ın âhiret hayatını başlatmak üzere ölüleri yeniden canlandırması, onları kabirlerinden çıkararak hayata döndürmesi" diye tanımlanır. Kur'an'da "yevmül ba's" terkibinden başka "yevmü'l huruc" kabirden çıkış günü, "yevmü'l kıyam" kabirden kalkış günü şeklinde de ifade edilmektedir. [136]İnsanlığın var olduğu günden beri insanlarda fıtrat gereği ebedi yaşama arzusu vardır. Bununla birlikte bütün kâinat ölüm karşısında çaresiz kalmaktadır. Başlangıcının sonu ve başı olmayan tek varlık Allahtır. Fakat diğer bütün canlı ve cansız varlıkların bir sonu vardır. Kur'an-ı kerime göre ba's, aklen mümkündür. Buna birkaç örnek verebiliriz. *"Artık onlar kabirlerinden kalkıp rablerine karşı koşmaktadırlar. Derler ki: "Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı? Rahman'ın vaad ettiği işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! Olup biten yalnızca bir ses! Ama ardından onların tamamı, birden toplanmış olarak işte huzurumuzdalar."* [137]

Kur'an-ı Kerim'de ba's kıssa olarak da anlatılmıştır. Bunun örneği şu ayetlerdir.*" İbrahim "Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster! Deyince, Rabbi "Yoksa inanmıyor musun?" demişti. O "Hayır inanıyorum fakat kalbim tam kanaat getirsin diye" cevabını verdi. Rabbi "Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir. " buyurmaktadır.* [138] Hz. İbrahim'in (a.s) bu hadisesi hakka'l yakin yoluyla kesin olan bilgiye ulaşabilmenin bir örneğidir. Allah'ın dilemesiyle öldürülmüş ve parçalanmış kuşların diriltilmesi Allah'ın işidir; aziz ve hâkim olan Allah için bu diriltme çok basit ve kolay bir iş olmaktadır; bu hadisenin bir peygamberin çağırmasıyla meydana gelmesi de bir mucizedir. Allah'ın dilemesi, ilim ve kudretiyle, gerçekleşen mucizeleri te'vil, "öldürmeyi, parçalamayı, dağlara

[134] Araf, 7/187
[135] el Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 121.
[136] Çelebi Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 42.
[137] Yasin, 36/51-52 53
[138] Bakara, 2/260

dağıtmayı, çağırmayı diriltmeyi…" dil bakımından kelimelere yüklenmesi mümkün olmayan manalara çekmek gereksiz ve yersiz olmaktadır. Aslında bir canlının alıştığımız kanun ve kurallar bütünüyle meydana gelmesi ve bir müddet sonra hayatının da sona ermesi çok büyük bir hadisedir, insanlar var olan misallerden hareket etseler bile benzerini yapamayacakları mucizelerdir, Allah'ın irade ve kudreti dikkate alınmadığı takdirde açıklanması da mümkün olmayan olaylar olmaktadır. Yani, bunların mucizelerden farkı, mucizeler daha önceden meydana gelmemiş ve alışılmamış yollardan ve şekillerde olurken onların, alışılmış, adet, sünnet ve kanun haline getirilmiş bulunan usullerle hâsıl olmasından ibaret olmaktadır.[139]

Allah Teâlâ kıyametin kopacağını ve ba's hadisesini insanların daha iyi kavramaları açısından Kur'an'daki Kehf suresinde delillendirmektedir. *"Yoksa sen, bizim ayetlerimizden olan Ashab-ı Kehf ve rakimimi şaşırtıcı buldun? O gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster! demişlerdi. Bunun üzerine biz de onları o mağarada yıllarca derin bir uykuya daldırdık. Sonra da iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesap edip değerlendireceğini ortaya koyalım diye onları uyandırdık. Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar Rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk. (Haksızların karşısında) ayağa kalkıp şöyle derken onların yüreklerini güçlendirdik: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin rabbidir. O'ndan başkasına tanrı deyip yakarmayız. Yoksa kesinlikle yanlış bir şey dillendirmiş oluruz. Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduğuna dair açık bir delil getirseler ya! Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kim olabilir! Mademki siz onlardan ve Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, rabbiniz size rahmetini yaysın; işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın. "*[140] Ashâb-ı Kehf kıssasının özünü teşkil eden ve ölümden sonra dirilişin bir misali olan uzun süre mağarada uyutulup yeniden uyandırma olayı, İslâm'ın dışında olan bazı dinler ve

[139] Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 1:412-414.
[140] Kehf, 18/9-16

çeşitli efsaneler içinde yer almaktadır.[141] (Hindistan'da olan bir kişinin uzun süre uykuda kalması hadisesine rastlanıldığı gibi (Bhagavat Gita, Ramayana…). Hint kutsal kitaplarından Mahabarata'da yedi kişinin, peşlerinde olan bir de köpek olduğu halde riyâzet için krallığa ve dünyaya yüz çevirdikleri anlatılmaktadır.[142] Yahudilikte ise Talmud'da Honi ha-Me'aggel adlı şahsın yetmiş yıl uykudan sonra uyandıkları anlatılmaktadır.[143] Ashâb-ı Kehf ile ilgili kıssa ana hatlarıyla "Efes'in yedi uyurları" adıyla Hristiyanlıkta da var olan bir durum olup İmparator II. Theodoisus'un saltanatının otuz sekizinci yılında Efes beldesine yakın bir mağarada hiç bozulmamış cesetlerin bulunması hadisesine dayanmaktadır.[144] Kur'an-ı Kerimde Ashab-ı Kehf hadisesinin nerede, ne zaman ve kaç kişi olduklarına dair bilgi verilmemiştir.

İslam inanç esaslarına göre "yeniden diriliş" ve dünyaya geliş, yaratılış amacımızın doğal bir sonucu olmaktadır. Çünkü insan dünyaya amaçsız ve hedefsiz olarak değil, imtihan edilmek üzere gönderilmiş olduğunun inancındayız. Deneme ve imtihanın sonucunda da amellerin ortaya konulması ve hesabın görülmesi gereklidir. Eğer ölüm bir daha dirilmemek üzere yokluğa mahkûm olmak olarak görülüp yeniden diriliş kabul edilmeyecek olursa yaratılış ve dünyaya geliş amacımız havada kalmış, boşa çıkmış olur. Bu nedenle de bütün dinler bir şekilde dirilişi kabul etmişlerdir.

Dirilişin nasıl gerçekleşeceği konusunda ileri sürülecek akıl yürütmeler; onun ruhani mi, cismani mi yoksa hem ruhani hem de cismani mi olacağı spekülatif olmaktan öteye geçmemektedir. Bu konuyu biz nasslardaki vurgu yapılmış olanı esas alarak anlamak durumundayız. Bu hususta karşımıza çıkan hâkim görüş üçüncü şıktır. Yüce kitabımız Kur'an'da ve Resulullahın sözlerinde ortaya konan tasvirlerde hem bedene hem de ruha hitap eden mükâfatlar ve cezalar söz konusudur. Bu görüş dile getirilmiş olduğunda "bedenin çürüyerek yok olduğu ve tekrardan diriltilmesinin mümkün olmadığı" görüşü ileri sürülerek itiraz edilmektedir. Bu itiraz, yeniden dirilişin yani ölüm anındaki bedenin aynen diriltilmesinin iddia edilmesi durumunda geçerlidir. Hâlbuki dinde böyle bir şey dile getirilmemektedir. Aksine diriltilmenin,

[141] ERE, XI, 429
[142] DACI, XV/ 1, 1257
[143] ERE, XI, 429-430, EJd, VIII, 965
[144] İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3:465.

insanın orta yaşlarına tekabül edeceği şeklinde bir anlayış hâkimdir. Bu görüşe göre ise dirilişin insana ait bir kısım hücrelerden neşet etme şeklinde olacaktır. Bu görüşü savunanlar acbü'z zeneb (kuyruk sokumu) hadisini gösterirler. Acbü'z zeneb "insanın ilk yaratılışında ve öldükten sonraki dirilişinde bedenin özünü oluşturan madde" olarak kabul edilmektedir. Kur'an-ı Kerimde yer almayan bu ifade, bazı hadislerde "acbü'z zeneb dışında bütün insan cesedinin mezarda çürüyüp ortadan kalkacağı, yeniden dirilişin acbü'z zenebden olacağı"[145]

Kelam âlimleri, tekrar dirilmeyi ölünün "ecza-i asliyesine dayanarak izah etmek suretiyle hem tenasüh inancını hem de filozofların "ruhani haşr" görüşünün reddetmişlerdir. [146]

Haşir ve Mahşer: Kıyamet günü bütün yaratılmışların diriltikten sonra mahşer denilen meydanda toplanma olayına haşr denmektedir. Sözlükte; "Bir topluluğu bulunduğu yerden zorla çıkarıp bir meydanda toplamak" manasına gelen haşr, kıyamet gününde yeniden diriltilen varlıkların hesaba çekilmek üzere bir meydana sevk edilip toplanmasını ifade eder. Toplanılacak yere mahşer, mevkıf veya arasat denir. Haşir, âhiret ahvali içinde ba'stan sonraki safhayı oluşturur ve "hesap görüldükten sonra cennet veya cehenneme sevkedip" dağıtmak anlamındaki neşrin karşıtı olur.[147] Haşir kelimesi Kur'an-ı Kerim'de hem bu şekliyle hem de aynı kökten türeyen isim ve fiil kalıplarıyla birçok kere geçmiştir. Geleneksel inanca göre her peygamber kendi ümmetinin önderliğinde haşredilecek, en önde ise Hz. Muhammed bulunacaktır. Bu özelliği dolayısıyla Resul-ü Ekreme "haşir" adı verilmiştir. [148]

"Haşir kelimesi zaman zaman ba's ile eşanlamlı olarak, bazen de genel anlamda mead karşılığında kullanılmıştır. İbn Sina ve İbn Rüşd gibi İslam filozofları hariç tutulacak olursa âlimlerin büyük çoğunluğu haşrin cismani olacağı kanaatindedir." [149]

---

[145] Hanbel, *el-Müsned,* III:28.
[146] Metin Özdemir, "Kötülük Problemi", *Kelam El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 509.
[147] el - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 289.
[148] Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arap* (Beyrut: Dâru sâdır, 1990), 1:142.
[149] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 118-119.

Bu toplanmaya dair birçok ayet-i kerime mevcut bulunmaktadır. *"Gözleri dalgın dalgın, çekirgeler gibi yayılmış, o çağırana koşarak kabirlerinden çıkarlar. İnkârcılar: "Bu zorlu bir gündür" diyecekler."*[150]

"O gün yer yarılır, onlar çabucak ayrılır; Bize göre bu kolay bir toplama haşdır."[151]

Âlimlerimiz, insanın ölüp bedeni dağıldıktan sonraki kısımda Allah'ın bedenleri dirilteceği konusunda icma etmişlerdir. Çünkü bu aklen mümkündür. Peygamberler de bunu haber vermiştir. Bunun hak olduğunu söylemişlerdir. Birinci olan aklî delile gelince, ölünün parçalarıyla toplanmayı ve dirilmeyi kabul eder; yoksa daha önce bunlarla nitelenemezdi. Daha önce geçtiği gibi Allah Teâlâ her şahsın parçalarını detaylı bir şekilde bilir, onları toplamaya ve onlarda hayatı var etmeye kadirdir. Çünkü onun kudreti bütün mümkün olanları kapsayacak güçtedir. Dolayısıyla bedenlerin diriltilmesi mümkün olmaktadır. İkincisi olan naklî delile göre ise tevatürle sabittir ki Hz. Peygamber (s.a.s) bedenlerin iadesini gerçek kabul etmiş ve bu hususu dile getirmiştir.[152]

Dünya hayatı âhirette hesaba çekilmemiz için bir sebeptir. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette haşirden bahsedilmektedir. Kutsal kitaptaki hükümler âhiretle irtibat halindedir. Dünya hayatı ve âhiret birbirini tamamlamaktadır. *"Rabbimiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz Allah va'dinden dönmez."*[153]*Allah'ın onları hep birden toplayacağı sonra da meleklere, "Bunlar mı size ibadet ediyorlardı? Diyeceği günü hatırla!*[154]

Haşrin mutlaka gerçekleşeceğine dair birçok ayet-i kerime Kuran'da mevcuttur. *"Andolsun ki, ölseniz de öldürülseniz de Allah'ın huzurunda mutlaka toplanacaksınız."*[155] *"Kendileri için rablerinden başka bir koruyucu ve bir aracı bulunmaksızın O'nun huzurunda toplanmanın kaygısını duyan insanları onunla*

---

[150] Kamer, 54/7-8
[151] Kaf, 50/44
[152] Kâdî Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Tavâli'u'l Envar Kelam Metafiziği*, çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 234.
[153] Âli İmran, 3/9
[154] Sebe, 34/40
[155] Âli İmran, 3/158

(Kur'an) uyar ki günahlardan sakınsınlar."[156]Âhirette haşr olmayı inkâr edenlere Allah'ın kudretini göstermek için Hz İsa aleyhisselama ölüleri diriltme mucizesi verilmiştir.*"Onu İsrailoğullarına elçi kılacak ve O şöyle diyecek: "Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mucize ile geldim; size çamurdan bir kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izniyle derhal kuş oluverir; yine Allah'ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır. "*[157] *"...Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzeyen bir şey yapıyordun da ve içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun."*[158]Bu mucizelerin nasıl gerçekleştirildiğine dair Kur'an-ı Kerim'de başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Haşir ve mahşerin gerçekleşeceğine dair bazı yorumlar mevcuttur. Bu yorumlardan bazıları; dünyanın bir deneme meydanı olduğunu ve insanın buraya imtihan için gönderildiğini söylemişlerdir. Aynı zamanda dünya Allah'ın sanatlarını gösterme meydanı olduğunu söylemişlerdir. Çünkü san'atkar sanatında bilinmek ister. Geçici ve temelsiz olan dünyanın, sadece bir müddet insanı ağırlayan bir misafirhane olduğu görüşü ileri sürülmüştür. İnsan dünyaya baktığında görüyor ki, hergün binlerce insan doğar ve bu dünyaya gelir, aynı zamanda binlerce insan ise vefat eder ve bu dünyadan gider, kaybolur. Yani kâinat daima dolar ve boşalır. Bir zaman sonra şu kâinat değişecek; bu dünyadaki bütün insanlar başka ve daimi bir dünyaya nakledilecek. Orada herkes bu dünyadaki hizmetine karşılık ya ceza, ya mükâfat görecektir. Yani denilmek isteniyor ki; büyük bir mahkeme vardır. Bu mahkeme öyle büyük derecede adildir ki, herkes bu dünyadaki kulluk derecesine göre ya mükâfat görecek ya da ceza alacaktır. Bütün bunlar göstermektedir ki bu dünya bir gün tamamen yok olacak ve bu dünyadakiler geçici olmayan baki bir dünyada haşr olunacak.[159]

---

[156] Enam, 6/51
[157] Al-i İmran, 3/49
[158] Maide, 5/110
[159] Nursi, *Sözler*, 83-84.

Demek ki, bu saltanat sahibinin çok büyük bir ihsanı, çok geniş bir merhameti vardır. Hem de çok büyük bir izzeti, çok büyük bir haysiyeti ve namusu vardır. Hâlbuki ihsan ise, nimetlendirme istemektedir. Merhamet ise ihsansız olamaz. İzzet ise çaba istemektedir. Haysiyet ve namus ise, edepsizlerin terbiye edilmesini istemektedir. Hâlbuki bu dünyada o merhamet, o namusa layık binden biri yapılmamaktadır. Zalim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp buradan göçüp gitmektedirler. Demek ki daha büyük bir mahkemeye bırakılıyor. [160]

İnsan hangi şeye dikkat ederse etsin görmektedir ki her faniden sonra bir baki vardır. Demek ki bu dünya ahiretin bir tarlası hükmünde olmaktadır. İnsan denilen varlık için bu dünya bir talimgâhtır. Elbette bu dünyanın arkasında bir mahkeme-i kübra ve büyük bir saadet gelecektir. Eğer insan bunu inkâr edecek olsa, bütün düzeni, yürütülen işleri, mevcut olan her şeyi inkâr etmiş olacaktır. Eğer insan şuursuz bir şekilde düşünecek olursa, şüpheci felsefecilerin akılsızlıklarından hiçbir farkı olmayacaktır.

Sakın zannetme, tebdili memleket delilleri sadece bu anlatılanlara münhasırdır. Belki had ve hesaba gelmez emareler deliller var ki şu kararsız müteğayyir memleket zevalsiz, sabit bir memlekete tahvil edilecektir. Hem had ve hesaba gelmez işaretler, alametler var ki, bu ahali, şu muvakkat misafirhanelerden alınacak, saltanatın makarrı daimisine gönderilecek. Bahusus, gel sana bu suretlerin kuvvetinden daha kuvvetli bir delil daha göstereceğim. ”Hazırlanınız; başka daimi bir memlekete gideceksiniz. Öyle bir memleket ki, bu memleket ona nispeten bir zindan hükmündedir. Padişahımızın makamı saltanatına gidip merhametine, ihsanlarına mazhar olacaksınız eğer güzelce bu fermanı dinleyip itaat etseniz. Yoksa isyan edip dinlemezseniz, müthiş zindanlara atılacaksınız” gibi tebligatta bulunulmaktadır. [161]

Haşr olacak insanlar mahşer meydanına, (aynı zamanda Arasat da denilir) önderleriyle geleceklerdir. Bu önderler dünyada insanların etrafında birbirine bağlandığı kimseler olmaktadır. Bu sebeple insanların bazısı ahiret âlemindeki gerçekleri görünce dünyada önder seçtikleri kimselerden dertlenip yerine getirilmesi

[160] Nursi, *Sözler*, 84.
[161] Nursi, *Sözler*, 93-94.

mümkün olmayan şeylerden isteklerde bulunacakları söylenmektedir.[162] Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de bazı ayet-i kerimeler mevcut bulunmaktadır. Örnek verebiliriz.

"Bir gün insanların hepsini önderleriyle beraber çağırırız. O gün kitabı sağdan verilenler, işte onlar kitaplarını okurlar. Onlara kıl kadar bile haksızlık edilmez."[163]

"Firavun, kıyamet gününde milletine öncülük etmektedir, onları cehenneme götürmektedir. Gittikleri yer ne kötü yerdir!"[164]

"O gün zalim kimseler ellerini ısırıp: "Keşke Peygamberle beraber bir yol tutsaydım, vay başıma gelene; keşke falancayı dost edinmeseydim. And olsun ki beni, bana gelen Kur'an'dan o saptırdı. Şeytan insanı yalnız ve yardımcısız bırakıyor" derler."[165]

Bahar mevsiminde olan haşirde görüyoruz ki: Beş, altı gün zarfında küçük ve büyük hayvanat ve bitkilerin üçyüz binden ziyade çeşitlerinden haşredilip neşredilmektedir. Bütün ağaçların, otların köklerini ve bir kısım hayvanları aynen diriltip geri vermektedir. Başkalarını ayniyet derecesinde bir misli suretinde vücuda getirmektedir. Hâlbuki maddeten farkları pek az olan tohumcuklar o kadar karışmışken, kemal-i imtiyaz ve teşhis ile o kadar sür'at ve vüs'at ve kolaylık içinde tam bir intizamla altı gün veya altı hafta zarfında diriltilmektedir. Hiç mümküm müdür ki: Bu işleri yapan Zâta bir şey ağır gelebilsin, göğü ve yeri altı günde yaratamasın, insanı bir sayha ile diriltemesin? [166] Bütün bunlar göstermektedir ki; yeniden haşretmek Allah Teâlâ'ya hiç zor değildir. Bu sebeple haşir akla aykırı bir değildir.

Amel defteri; Haşirden sonra mahşer meydanı denilen yerde toplanılacak ve insanlara amel defteri verilecektir. Bu defterin mahiyeti bilinmemektedir. Sözlükte, "İnsanların dünyada benimsediği inanç ve işlediği fiillerin kayıtlı bulunulduğu ve ahirette kendilerine verilecek olan defter (tutanak) veya "hesaptan sonra sahibinin

[162] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 383.
[163] İsra, 17/71
[164] Hud, 11/98
[165] Furkan, 25/27
[166] Nursi, *Sözler*, 88.

durumunu bildiren berat (belge) anlamlarına gelir. Amel defterine suhuf, kitabü'l a'mal, sahifetü'l a'mal ve özel anlamı ile siccin* de denir. Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de insanların açık-gizli bütün söz ve işlerini işittiğini ve görevlendirdiği meleklerin bunları zapta geçirdiğini, "iyilere ait kitabın (yazılı belge) illiyyin, kötülerin ise siccinde olduğunu haber vermiştir.[167] Hadislerde de kıyamet günü insanların üç defa arzda bulunacakları, bunlardan ikisinin tartışma ve mazeret beyanı şeklinde olacağı, üçüncüsününde ise sayfaların kimine sağ eliyle, kimine sol eliyle verileceği ifade edilmektedir. [168] Kur'an'da altısı çoğul (kütüb) şeklinde olmak üzere 261 yerde tekrarlanan kitap kelimesi bundan başka vahiy (Kur'an, Tevrat, İncil) ve levh-i mahfuz manalarına da gelmekte, hadiste de aynı manalarda kullanılmaktadır.[169]

Amel defteri insanların dünyadayken yaptıkları iyilik ve kötülüklerin yazıldığı defter insanlara verildiğinde insanların şöyle dediği geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de. *"Artık kitap (amel defteri) ortaya konmuştur; suçluların onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, "Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!" dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye haksızlık* etmez." [170] "*Bu, size gerçeği söylemekte olan kitabımızdır, biz bütün yaptıklarınızı kaydetmede idik. "* denilecek. [171] *"Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var. Onlar yaptığınız her şeyi biliyorlar. "*[172] Bu ayetler bize insanın dünyadayken başıboş bırakılmadığını ve yaptığı iyilik ve kötülüklerinin mahiyetini bilmediğimiz bir şekilde yazılıp korunduğunu göstermektedir.

Hiçbir amelin boşa gitmediğini ve her şeyin yazıldığı bize Kur'an-ı Kerim'den haber verilmiştir. Yine bir ayet-i kerimede amel defterinin sağından ve solundan verilecekler ve neticelerinin neler olacağı konusunu için şöyle geçmektedir. *"Ey insanoğlu! Sen Rabbine kavuşuncaya kadar çalışıp çabalarsın, sonunda ona kavuşacaksın. Amel defteri kendisine sağından verilen kimse, kolay geçireceği bir*

---

[167] el - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 895.
[168] İbn Mâce, *es-Sünen*, 33.
[169] A. J. Wensinck, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzı'l-hadîsi'n-Nebevi* (Leiden: Brill, 1939), 100.
[170] Kehf, 18/49
[171] Casiye, 45/29
[172] İnfitar, 82/10-12

hesaba çekilir ve arkadaşlarının yanına sevinçle döner. Ama amel defteri kendisine arkasından verilen kimse: "Mahvoldum" diye bağırır ve bir alevli cehenneme girer. Çünkü o, dünya hayatında, adamlarının yanındayken zevk içindeydi. Zira o, bir daha dirilip dönmeyeceğini sanmıştı. Bilin ki, Rabbi onu şüphesiz görmekteydi."[173]

Aynı zamanda biz gözümüzle görmekteyiz ki: Bütün mahlûklarda ve yeryüzünde öyle bir hikmet eli işlemektedir ve öyle bir adalet ölçüleriyle işler dönmektedir ki, insan aklı onun üstünde düşünememektedir. Örneğin: İnsanın bir cihazatına takılan hikmetlerden yalnız biz küçük çekirdek kadar hafızasının kuvvetinde bütün tarihçe-i hayatını ve ona temas eden sınırsız olayları o kabiliyetle yazıp, onu bir kütüphane hükmüne getirip ve insanın haşirde mahkemesi için neşr olacak amel defterinin bir küçük senedi olarak her vakit hatırlatmak sırrı ile her insanın eline vererek aklının cebine koyan bir ezeli hikmet ve bütün sanatlı yaratılmış varlıklarda gayet hassas teraziler ile azalarını yerleştiren ve mikroptan gergedana, sinekten simurga kuşuna, bir çiçekli bitkiden milyarlarla, trilyonlarla çiçekler açan bahar çiçeğine kadar, israfsız ölçülerle bir tenasüb, bir ölçüyle ve düzenle ve bir güzellik içinde sanatlı yaratılan varlıkları, hüsn-ü san'at yapan ve her hayat sahibinin hukuk-u hayatını tam bir ölçüyle veren, iyiliklerle güzel neticeler verdiren fenalıklara fena neticeler verdiren ve Âdem (a.s) zamanından beri azgın ve zalim kavimlere vurduğu tokatlarla kendini pek kuvvetli hissettiren Allah'ın ezeli ve ebedi olan adaleti, elbette hiçbir şüphe getirmemektedir ki: Güneş gündüzsüz olmadığı gibi; o ezeli hikmet ve o daimi olan adalet de âhiretsiz olamazlar ve ölümde en büyük zalimlerle en çaresiz mazlumların bir şekilde gitmelerindeki akıbetsiz dehşetli bir haksızlığa ve adaletsizliğe ve hikmetsizliğe hiçbir yönüyle müsaade etmezler diye "Hâkim" ve "Hakem" ve "Adl" ve "Adil" isimleri bizim sualimize kesin cevaplar vermektedirler. [174]

Hiç şüphe yok ki dünya hayatında insanın yaptıkları yazılmaktadır. Bunun örneğini ayet-i kerimeyle verebiliriz. *"Her insanın boynuna işlediklerini dolarız ve kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız. "Kitabını oku, bugün hesap*

[173] İnşikak, 84/6-15
[174] Bediüzzaman Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat* (Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2010), 548-549.

görücü olarak sen kendine yetersin."[175] Bu ve buna benzer ayet-i kerimeler aynı zamanda bununla ilgili hadis şeriflerde bulunmaktadır.[176] Yani bunlar göstermektedir ki, dünya hayatındayken yapıp ettiğimiz hiçbir amel anlamsız değildir. Mutlaka hepsinin hesabı görülecektir kişinin lehine veya aleyhine.[177]

Müfessirler Kur'an'da zikredilen kitap ve suhufun, insan ömrünün muhasebesinin yazılı bulunduğu defter manasını ifade ettiği gibi kişinin hesabını görüldüğünü bildiren bir belge anlamına gelebileceğinin de belirtirler. Mutezile'nin çoğunluğu ve müteahhir Eş'ariyye âlimleri amel defterini, Allah-u Teâlâ'nın, insanların dünyadayken yaptıkları iyilik ve kötülükleri hakkındaki bilgisi şeklinde yorumlamışlardır. Maturidiyye ile Selefiyye'nin tamamı ve Eş'ariyye ile Mutezilenin bir kısmı keyfiyeti ve mahiyeti bilinemeyen bir amel defterinin varlığını kabul etmişlerdir.[178]

Hesap: Sözlükte; "Saymak, hesap etmek", ayrıca mufaale kalıbı statüsünde "hesaba çekmek" manasında mastar olup "mükelleflerin dünyadaki inanç ve davranışlarından dolayı âhirette hesaba çekilmeleri" şeklinde tanımlanmaktadır. [179]Kur'an'da fiil ve isim kalıplarıyla daha çok terim anlamı çerçevesinde kullanılmaktadır. Bu cümleden olmak üzere hesap günü (yevmü'l-hisab), hesabı kurulacağı gün (yevme yekümü'l hisab) terkipleri geçer. Fatiha suresinde olduğu gibi Kur'an'da yer alan yevmü'd-din, ayrıca yevmü'l-fasl ve bazı kullanışlarında hüküm kelime ve terkipleri de hesap manasına gelir. Hesap (hisab) kavramı hadislerde de Kur'an'daki muhtevasına paralel olarak yer alır.[180] Mesela bir hadiste *"Akıllı, nefsini hesaba çekip davranışlarını ölümden sonraki hayata göre düzenleyen kimsedir."*[181] denilmiştir. Hadis ve kelam kitaplarında yer alan âhiret ahvaliyle ilgili bilgilerden âhirette sorgu yapıldıktan sonra kitabın verileceği, amellerin mizanda tartılacağı, ardından hesap safhasına geçileceği anlaşılmaktadır." [182]

---

[175] İsra, 17/13-14
[176] Tirmizi, *Sünenü'tTirmizi*, 4:4.
[177] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 385.
[178] A. Saim Kılavuz, "Amel Defteri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3:20.
[179] el Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 330.
[180] İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arap*, 191.
[181] Tirmizi, *Sünenü'tTirmizi*, 4:25.
[182]Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 129-130.

Yeniden diriltilecek olan bütün insanlar dünyada yapmış oldukları amellerden dolayı Allah Teâlâ'nın huzurunda hesaba çekileceğini ayet-i kerimeler bize bildirmektedir. İnsanın dünya hayatında yapmış oldukları amelleri Allah Teâlâ tek tek gözler önüne serecektir. Bu hesabın sonunda hiçbir insan haksızlığa uğradığını söyleyemeyecektir. Çünkü Allah Teâlâ hiçbir insanı işlemediği amellerden dolayı hesaba çekmeyecektir bu sebeple hiç kimsenin en ufak bir şüphesi ve itirazı olmayacaktır. Hesaba çekilecek herkese dünya hayatındayken yapıp ettikleri ameller gösterilecek ancak bunun keyfiyetinin nasıl olacağı bize bildirilmemiştir. Günümüzdeki insanlar bilgi birikimleri ölçüsünde bazı izahlarla yorumlarda bulunabilirler ancak keyfiyetini yalnızca Allah Teâlâ bilir. İnsanların bilmesi gereken bu dünyada yapıp ettikleri bütün amellerin hesabının kaydedildiği ve mutlaka hesabının sorulacağı bilincinde olup ona göre amellerini işlemeleridir. Bu sebeple insanlar görsün veya görmesin insanın bütün yapıp ettikleri Allah Teâlâ tarafından her an görülmektedir ve kayıt altına alınmaktadır. Bununla ilgili birçok ayet-i kerime mevcuttur.[183]

"O gün onlar meydana çıkarlar; onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. "Bugün hükümdarlık kimindir?" denir; hepsi: "Gücü her şeye yeten tek Allah'ındır" derler. Bugün herkese, kazandığının karşılığı verilir. Bugün haksızlık yoktur. Doğrusu Allah, hesabı çabuk görendir."[184]

"... Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir. "[185] *"Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ın'dır. İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter."*[186]*"Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz".* [187] Cenâb-ı Hak, bu ayet-i kerimede hem elçilerin ve hem de kendilerine elçi gönderilen insanların hepsinin sorguya çekileceğini ifade etmiştir. Başka bir ayette, *" İşte o gün insanlara da cinlere de günahı hakkında soru sorulmaz (çünkü her şey apaçık ortadadır)"*[188] buyurmuştur.

---

[183] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 386.
[184] Mümin, 40/16-17
[185] İbrahim, 14/ 51
[186] Bakara, 2/ 284
[187] A'raf, 7/6
[188] Rahman, 55/39

Diğer bir ayette de, *"Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir. "*[189]. Ancak Rahman suresindeki âyette geçen *"işte o gün kimseye günahı hakkında soru sorulmaz"* cümlesi yaptığı iş ve işlediği günahla ilgili olarak, 'ne yaptın, ne işledin?' diye sorulmaz demektir, fakat 'neden yaptın? Yahut mahşerde bir yerde sorulur, fakat başka bir yerde sorulmaz. Bazıları buna, kimsenin günahı başkasından sorulmaz, ancak sahibine ve failine sorulur anlamını verdiler. En doğrusunu Allah bilir, Allah Teâlâ burada âhiret şartlarının dünyadakinden farklı olduğunu haber vermektedir. Çünkü dünyada insan çoğu kez başkasının günahından sorguya çekilir, yanın da bulunan arkadaşı sorgulanır. Âhirette ise kimse başkasının suçundan sorgulanmaz. Bundan dolayı bu âyet-i kerime söylediğimiz anlama gelir. Yahut ayetteki "sorulmaz" lafzı, açık ve alenî olarak yaptıkları sorulmaz, ancak gizli ve saklı yaptıkları sorulur anlamına gelir, çünkü melekler insanın açıktan yaptıklarını yazarlar ve onu ortaya koyarlar. Yine başka bir ayet Allah Teâlâ *"O hiçbir söz söylemez ki yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın! "*[190] buyurmaktadır. Dolayısıyla ikrar etmesi için, gizli yaptıklarından sorulur, ondan sonra sorulmaz.[191] Ayetlerden anlaşılıyor ki bütün ümmetlerin kendilerine gönderilen peygamberlerine itaat edip etmedikleri sorulacağı ifade edilmektedir. Peygamberlere de tebliğ görevlerini ne kadarını yaptıkları ve ne tür zorluklarla karşılaştıkları sorulacağı ifade edilmektedir.

"Allah'ın düşmanları o gün cehenneme sürülürler. Hepsi bir aradadırlar. Sonunda oraya varınca, kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları hakkında onların aleyhinde şahitlik ederler. Derilerine: "Aleyhimize neden şahitlik ettiniz? Derler. "Bizi, her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. Sizi önce yaratan O'dur ve O'na döndürülüyorsunuz" cevabını verirler. Siz gözleriniz, kulaklarınız ve derilerinizin aleyhinize şahitlik edeceğinden korkarak kötü iş işlemekten çekinmiyordunuz. Hayır; Allah'ın yaptıklarınızın çoğu bilmediğini sanıyordunuz. İşte Rabbinizi böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrana uğrayanlardan oldunuz."[192]

---

[189] Enbiya, 21/23
[190] Kâf 50/18
[191] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 5:315.
[192] Fussilet, 41/19-23

"Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kimde sapıtmışsa kendi aleyhine sapıtmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz. "[193] Bu ayette de kendisine peygamber gönderilmeyen hiç kimsenin hesaba çekilmeyeceğini ifade edilmiştir.

Her şeyi mükemmel bir şekilde yaratan Allah Teâlâ'nın dünya hayatından sonra âhirette mutlaka hesap göreceğinden şüphe yoktur. Bunu örnekleyebiliriz. "Şu varlıkların Maliki, mülkünde olan her şeyin güvenliğine büyük bir önem vermesi vardır. Hem hâkimiyet kurma görevine nihayet derecede dikkat etmektedir. Hem de saltanat rububiyetine önemi göstermektedir. Öyle bir derecededir ki, en küçük bir olayı, en ufak bir hizmeti hem yazmaktadır, hem de yazdırmaktadır. Mülkünde var olan her şeyin suretini çeşitli şeylerde korumaktadır. Şu koruyuculuk işaret etmektedir ki: Ehemmiyet arz eden bir amellerin muhasebe defteri açılacak ve özellikle en büyük, en saygı değer, en şerefli bir yaratılmış olan insanın büyük olan amelleri, önemli olan fiilleri; önemli bir hesab ve teraziye girecek, amellerin sahifesi neşredilecek. Acaba mümkün müdür ki: İnsan, hilafet ve emanetle mükerrem olsun, rububiyetin bütün işlerini şahid olarak çokluk dairelerinde, Allah'ın birliğini duyurup ilan etmekle, ekser mevcudatın tesbihat ve ibadetlerine müdahale edip zabitlik ve müşahidlik derecesine çıksın da sonra kabre gidip, rahatla yatsın ve uyandırılmasın? Küçük büyük her amellerinden soru sorulmasın? Mahşere gidip büyük olan mahkemeyi görmesin? Hayır ve asla! Böyle bir şeyin olmaması imkânsız hükmündedir."[194]

Mizan: Ölçü ve terazi anlamlarını ifade etmektedir. Âhiret hayatında hesap bittikten sonra insanların amellerini ölçmeye yarayan ilahi adalet terazisidir. Mizan'ın mahiyeti bilinmemektedir. Çünkü dünyadaki ölçü ve tartıya benzememektedir. Sözlükte: "Bir şeyin ağırlığını tahmin etmek, ölçüye vurmak, tartmak" anlamındaki vezn kökünden türemiş alet ismi olup "tartı aleti, terazi, tartmada kullanılan ağırlık; adalet" manalarına gelir. Terim olarak "Âhiret hallerinin belli bir merhalesinde mükelleflerin iman ve amellerinin değerlendirilmesini

[193] İsra, 17/15
[194] Nursi, *Sözler*, 120-121.

sağlayan şey" demektir.[195] Kur'an-ı Kerim'de "vezn" kelimesi kullanılarak kıyamette tartmanın mutlaka gerçekleşeceği adil terazilerin (mevazin) kurulacağı ve kimseye haksızlık edilmeyeceği, tartıları ağır gelenlerin kurtuluşa erişeceği, hafif gelenlerinse hüsrana maruz kalacağı haber verilmektedir.[196] Mizan konusu birçok farklı hadis rivayetlerinde de yer almıştır.[197]

Âlimler âhirette iman ve amellerin tartılmasının nasıl olacağı konusunda farklı kanaatler belirtmişlerdir. Mutezile kelamcıları dünya şartlarına bakarak tartma işleminin bir hacim ve ağırlığa yönelik olduğunu göz önünde bulundurmak ve terazinin (mizan) adalet manasında kullanıldığını hesaba katmak suretiyle söz konusu işlemin "adaletle hükmetmek" anlamına geldiğini söylemiş, gerçekte bir terazinin bulunmayacağını ileri sürmüştür. Buna mukabil selef âlimleri mizan-mevazin kelimelerinin zahiri manaları ile bazı hadis rivayetlerine dayanarak işlemin dünyadaki terazilere benzer aletler olacağına hükmetmiştir. Ehl-i sünnet kelamcıları ise gayb âlemine ait nesne ve fiillerin dünyadakine benzemeyeceği, ölçme, belirleme ve değerlendirmenin –bugün olduğu gibi dünyada bile çeşitli şekillerde gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir." [198]

Kıyameti tasvir eden bazı misallerde şu şekilde anlatılmıştır. "Her şeye adalet ve mizanla hükmeden yaratıcının delilini mi istersiniz? Her şeye hassas terazilere mahsus ölçülerle meydana getirmek, suret giydirmek, hikmetlice yapmak, nihayetsiz bir adalet ve mizan ile iş görüldüğünü göstermektedir. Hem her hak sahibine kabiliyeti nisbetinde hakkını vermek, yani vücudunun bütün lazım olanlarını, bekasının bütün cihazatını en münasib bir tarzda vermek; nihayetsiz bir adalet elini göstermektedir. Hem kabiliyet lisanıyla, fıtri olan ihtiyaç lisanıyla, izdırar lisanıyla sual edilen ve istenilen her şeye daimi cevab vermek; nihayet derecede bir adalet ve hikmeti göstermektedir." [199]

---

[195] el Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 1158.
[196] Araf, 7/8
[197] Hanbel, *el-Müsned*, 2:221-222.
[198] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 218-219.
[199] Nursi, *Sözler*, 105.

"Biz kıyamet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz. "[200]

"Kimin tartılan amelleri ağır gelirse, İşte o mutlu bir hayat içinde olur. Amelleri hafif olana gelince, Onu kucaklayacak olan haviyedir. O nedir bilir misin? Yakup kavuran bir ateş! "[201]

"O zaman kimlerin tartıları ağır gelirse işte bunlar kurtuluşa ermiş olacaklar. Tartıları hafif gelenler ise kendilerini ziyan etmiş olanlardır. Onlar cehennemde ebedi kalacaklar. Ateş yüzlerine vuracak, orada dudakları çekilmiş, dişleri görünür halde bulunacaktır."[202] Bu ayetle konunun önemi şu şekilde vurgulanmaktadır; bu durum bütün insanların kurtuluşu, dünyada iken kendi iman ve iyi amelleri sayesinde kazanmış olduğu iyiliklerin büyüklüğüne bağlı olacak; Allah Teâlâ'nın huzurunda, yanılmaz adalet terazisinde tartıları yani iyilikleri ağır basanlar kurtuluşa ereceklerdir, tartıları hafif basanlar da büyük bir bir hüsrana uğrayacaklardır, ebedi olan dehşetli bir azap sürecini yaşamak üzere cehenneme atılacaklardır, denilmektedir. İnsanların ölüm sonrası durumları deneysel ve akli bilgi imkanlarının tamamen dışında olduğu kabir hayatı, berzah, sûrun üflenmesi, yeniden dirilme, amel terazisi gibi konu ve kavramların mahiyetinin kavranması, bunların hakikat anlamında mı, mecazi olan sembolik anlamda mı kullanıldığının bilinmesi mümkün olmamaktadır. Mümine düşen görev, bunlara hiç şüphe olmayacak şekilde inanıp gerektiği şekilde âhiret hazırlığı yapmalarıdır.[203]

"Beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar. "[204] Allah Teâlâ başka bir âyette ise meâl olarak şöyle buyurmuştur: *"Hak ve hakikat içerikli kitabı ve o sayede ölçü ve dengeyi gönderen Allah'tır. "*[205] Burada belirtilen "mizan" kelimesi, bilinen terazi olmaktadır; yani bu teraziyle insanlar arasındaki haklar tam olarak verilmektedir, insanlar arasında malların hukuku ve sınırları onunla korunmaktadır. Eğer âyette belirtilen "mizan"

[200] Enbiya, 21/ 47
[201] Karia, 101/6-10
[202] Mü'minûn, 23/102-104
[203] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4:46.
[204] Hadîd, 57/25
[205] Şûrâ, 42/17

kelimesinden kastedilen bu ise o zaman Allah Teâlâ sanki şunu söylemektedir: *"Beraberlerinde kitap indirdik"***,** yani dinin ve sınırlarının sayesinde korunmuş olan kitabı indirdik. *"Mizanı indirdik"***,** yani denilmek isteniyor ki; malların hukukunu korumakta olan, kimsenin hakkını fazla ve ya az olarak vermeyen teraziyi indirdik. Yine de en doğrusunu Allah Teâlâ bilmektedir. Mizan ile hikmetin kastedilmiş olması da mümkün olmaktadır, çünkü Allah Teâlâ hikmeti hemen kitabın arkasında belirtmektedir, tıpkı şu ilahî beyanda belirtildiği gibi: *" Rabb'in ona kitabı ve hikmeti öğretecek. "*[206] yine de en doğrusunu Allah bilmektedir, O sanki şunu söylemektedir: Biz onlarla beraber kitabı ve hikmeti indirdik. Hikmetle de fiillerin ve sözlerin sınırları korunmaktadır, hikmet insanların âdil davranmalarını sağlayan unsur olmaktadır. Ve ya hikmet, Allah Teâlâ'nın kitabına tevdi ettiği bilgiler anlamındadır. *"Rabb'in ona kitabı ve hikmeti öğretecek"* meâlindeki âyet hakkında Hasan-ı Basrî, ikisi birbirinin aynıdır (Kur'an hikmettir, hikmet Kur'an'dır) dedi. [207]

Havz-ı Kevser; Sözlükte: "Havuz, su birikintisi; muayyen yer veya tarla parçası" manalarına gelen havz ile "çok, pek çok" anlamında sıfat veya "ırmak" manasında isim olan Kevser kelimesinden oluşan havz-ı Kevser âhirette Rasûlullaha ayrılan, bütün cennet ırmaklarının kendisinden doğduğu büyük bir su kaynağını veya nehri ifade eder.[208] Hz. Peygamber ümmetiyle onun yanında buluşacaktır. Kur'an'da havz kelimesi geçmemekle beraber, Kevser ile aynı adla anılan sûrede bir kere zikredilmektedir. Tefsir ve hadis kaynaklarında kevserin cennette Hz. Peygamber'e verilen bir nehir olmanın yanında, ona lutfedilen nübüvvet, hikmet, tevhid inancı, bilgi, çok sayıda ümmet gibi manalara da yorumlanmıştır.[209] Çeşitli rivayetlerde havz- kevserin etrafı incilerle örülmüş kubbelerle çevrili, suyu sütten beyaz, misk kokusundan daha hoş olan, kardan soğuk olduğu belirtilir.[210] Havz-ı Kevser hakkında rivayet edilen çeşitli hadisler, âhirette bu havuzda Resûlullah'la buluşmanın ebedi kurtuluşun bir simgesi konumunda bulunduğunu göstermektedir.[211] Çeşitli hadislerde Hz. Muhammed'in ümmetinden olduğu halde kendisinden sonra irtidad edenler,

---

[206] Âl-i İmrân, 3/48
[207] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân,* c. 14/314.
[208] İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arap,* 4:155.
[209] A. J. Wensinck, *Miftahu Künûzi's-sünne,* çev. Muhammed Fuâd Abdulbakî (Lahor: Süheyl Akâdemi, 1921), 165-166.
[210] Buhâri, *el-Câmiu's-sahih,* 53.
[211] Müslim, *Sahîhu Müslim,* 53.

dinin aslî hüviyetini bozacak bid'atlar uyduranların kendisiyle havz-ı kevserde buluşamayacakları ifade edilir.[212] Kur'ân-ı Kerim'in yanı sıra Resûlullah'ın sözlü ve fiili sünnetiyle şekillenen İslamiyet'in aynen muhafaza edilmesinin gereği vurgulanır.[213]

Şüphesiz biz sana kevseri verdik. [214] Havz ve Kevser, islâm akaidinin âhirete taalluk eden inanç konularından olup dini literatürde epeyce yer işgal etmiştir. Kelâm kitaplarında âhiret hayatının safhaları anlatılırken, tefsirlerde Kevser suresi açıklanırken havzdan söz edilmektedir. Hadis literatüründe ise konularına göre tasnif edilmiş eserlerin kıyamet, eşrât-ı saat, fiten-melahim, tefsir, rikak ve zühd gibi bölümlerinde havz ve kevserle ilgili rivayetler zikredilir.[215]

Sırat: Sözlükte: "Cadde, ana yol" anlamına gelir. Kur'an'da bu manayla kullanılmakla birlikte akaid ve kelam kitaplarında olduğu gibi "cehennemin üzerinde kurulmuş köprü" muhtevasında yer almaz.[216] Âlimler, Meryem sûresinde geçen ayetler yorumlarken Hz. Peygamber'den nakledilen hadislere dayanılarak kelâm eserlerinde görülen terim manasına ulaşmışlardır.[217] *Kütüb-i Sitte'de* geçen hadislere göre sıratı ilk geçen Hz. Muhammed olacak, onu bazıları şimşek hızıyla, bir kısmı rüzgâr gibi, bazıları da sürünerek geçecek, kâfirlerle günahları bağışlanmamış müminler sırâttan cehenneme düşeceklerdir.[218] Sırâtın kıldan ince, kılıçtan keskin olduğu vb. şeklindeki ifadeler sahih rivayetlerde yer almamaktadır. Bu tür anlatımları sırâtı geçmenin zorluğuna yönelik temsili ifadeler olarak değerlendirmek gerekir [219]

Bazı kaynaklarda ise köprü şeklinde geçmektedir. Cehennem üzerinde kurulmuş olan köprü anlamında, bir görüş ileri sürülmüştür. İfade edilmiş olan köprünün nitelik bakımından hakkında birçok yorum bulmak mümkündür. Ancak genel olarak ifade edilen köprünün içeriğine baktığımızda, insanın dünya hayatında yapmış olduklarına bağlı olarak, üstünden kolaylıkla geçilen veyahut çok zor bir

---

[212] İbn Mâce, *es-Sünen*, 47.
[213] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 124-125.
[214] Kevser, 108/1
[215] Mustafa Ertürk, "Havz-ı Kevser", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16:548.
[216] el - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 495.
[217] Meryem 19/71-72
[218] Müslim, *Sahîhu Müslim*, 329.
[219] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 282.

şekilde geçilen veya da üzerinden geçilemeyerek cehenneme düşülecek bir köprü anlamında bir takım görüşler ileri sürülmüştür.[220]

Cennete gidebilmek için ise sırâttan başka yol olması mümkün değildir. Bunun üzerinden ümmetin çoğunluğu, şimşek hızıyla geçip gidecekleri söylenmektedir. Başka müminler ise salih amelleriyle mütenasip bir sürat ve betaatle geçip gidecekleri söylenmektedir. Küfür ve ilhad sahibi olan kişiler ve Allah'ın affına mazhar olamayan müminlerin asilleri ise bu köprüden geçmeğe kadir olamayıp cehenneme düşecekleri söylenmektedir. Yine de bizler sıratın hakikatini tam anlamıyla bilemeyeceğimizden doğrusunu Allah bilir ederiz. Bazı âlimlere göre ise sıratın kıldan ince, kılıçtan keskin olduğuna dair olan rivayetler vardır ve bu köprünün üzerinden geçmenin pek sorun olduğundan kinaye yapılmaktadır. [221] Sıratla ilgili genel olarak İslam düşüncesindeki dile getirilmiş olan kabuller, bu anlamda ileri sürülmüştür. Bu düşüncelere insanları götüren ayet ve hadisler mevcut olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu ayetlerden bazılarının örnekleri mevcut bulunmaktadır.[222]

"Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra Biz Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zalimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız."[223]

Bediüzzaman ise *Şualar* adlı eserinde şu şekilde bir görüş ileri sürmüştür. Acaba hiçbir yönüyle imkânı var mı ki; bu kâinatı öyle bir kitap biçiminde yazmış olan Allah, her bir ağacın bütün tarihi hayatını bütün çekirdeklerinde kayıt etmiş olan ve her bir otun, çiçeğin bütün vazifelerini bütün tohumlarında yazmış ve her bir şuur sahibinin bütün hayat serüvenlerini hardal gibi küçük hafıza kuvvetinde gayet mükemmel yazdırmış olan ve bütün mülkünde ve saltanat dairelerinde her ameli ve her hadiseyi çok çeşitli fotoğraflara alarak muhafaza eden ve rububiyetin en ehemmiyetli bir esası olan adalet, hikmet ve rahmetin tecellilerini ortaya çıkarmak için kocaman olan Cennet ve Cehennem'i ve Sıratı, büyük mizanı yaratan bir Hâkim-i Hâkim ve bir Alîm-i Rahim, insanların kâinatı ilgilendiren amellerini yazdırmasın

---

[220] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 393.
[221] Bilmen, *Açıklamalı İlmi Kelam Dersleri Muvazzah İlmi Kelam*, 322.
[222] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 393.
[223] Meryem, 19/71-72

ve mükâfat ve ceza için yaptığı fiillerini kaydettirmesin ve iyilik ve kötülüklerini kaderin levhalarında yazdırmasın? Hâşâ, kaderin levh-i mahfuzunda yazılmış olan harfler adedince hâşâ! Allah bütün işlerini bir hikmet üzere yapmıştır.[224]

Şefaat: Sözlükte: ”Birinin önüne düşüp işini görmek; birinin bağışlanması için af dilemek” anlamına gelir. Terim olarak “günahkâr müminin affedilmesi günahı olmayanların ise derecelerinin yükseltilmesi için izin verilen kimselerin Allah nezdinde aracılık yapması” diye tanımlanabilir.[225]

Şefaat konusu imanın tarifi ve dolayısıyla amelin imandan bir cüz olup olmamasıyla ilişkili olmaktadır. Ameli imandan cüz kabul eden Havâric ve Mu’tezile’ye göre büyük günah işleyip de şartlarına uygun biçimde tövbe etmeden vefat eden kimsenin âhirette şefaate nâil olması mümkün değildir. Bu görüştekiler şefaati, “imanı ve ameli sayesinde kurtuluşa erişmeyi hak eden kimselerin cennetteki makamlarının yükseltilmesi” manasında yorumlamaktadırlar. Ehl-i sünnet görüşündeki âlimler ise imanı ve en azından kalbi ile amel eden kimsenin şefaate mazhar olabileceğini kabul etmektedirler, zaten birçok âyet ve hadis bunu ifade etmektedirler. Şefaat etmelerine Allah tarafından izin verilen kimseler peygamberlerdir. Bunun yanında sıddîklar, şehidler ve salih kulların şefaati de umulmaktadır. Ancak Allah katında bu mertebelere eren kimselerin dünyada bilinmesi mümkün olmadığından, belli şahsiyetlerin değil “iyiler ”in şefaatine nâil olmayı talep etmek isabetli olur.” [226] Şefaatin adaletle uyuşmayacağını iddia eden Mu’tezile mensuplarına göre ise adaletin tam tecelli etmesi için dünyada hak edilmeden çekilen acıların karşılığının ödenmesi gerekli görülmektedir. Böyle bir acının karşılığı dünyada verilmemişse şayet âhirette mutlaka ödeneceğini söylemektedirler. Buna ivaz denilmektedir. Ehl-i sünnet âlimleri birbirlerine çektirdikleri eziyet verici şeyler hasebiyle hayvanlar arasında bir tür ivazın uygulanacağını ve insanlar arasında ödeşme yanında maruz kalınan acılar ve

[224] Nursi, *Şualar*, 236.
[225] el - Isfehanî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 558.
[226] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 289-290.

hastalıklardan ötürü günahların silineceğini kabul etmekle beraber, mu'tezile'nin iddia ettiği tarzda bir ivazı kabul etmemektedirler. [227]

Şefaatin yalnızca Allah'ın izniyle gerçekleşeceğini Kur'an-ı Kerim bize haber vermektedir. *"Kuşkusuz Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonrada yarattığı (arşa) hâkim olan, her şeyi yöneten Allah'tır. O izin vermedikçe şefaat edecek biri de yoktur. İşte bu Allah sizin rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk ediniz. Bunları düşünmez misiniz? "*[228]

"Allah'ı bırakıp kendilerine dua ettikleri varlıklar asla şefaat edemezler; bilerek hakka tanıklık edenler başka. " [229]

Maturidi de şefaat konusuna şöyle demektedir. İnsanlardan bazıları, meleklerin özelliklerini ve Allah katındaki faziletlerini bildikleri için kendilerine şefaatçi olacaklar ümidiyle meleklere ibadet ediyorlardı. Günün birinde başlarına bir belâ gelir ve bir şeye ihtiyaç duyarlarsa sultan nezdinde kendilerine yardımcı olurlar ümidiyle, sultanların has adamlarına hizmet etmek ve onlara saygı göstermek, insanlarda yaygın bir anlayıştır. İşte o kâfirler de meleklerin özelliklerini ve Allah katındaki faziletlerini bildiklerinden dolayı meleklere ibadet ediyorlardı. Sonra Cenâb-ı Hak, meleklerin şefaat edebileceklerini haber veriyor: *"Bilerek hakka tanıklık edenler başka".* Bu ayetten anlayacağımız, ancak Allah'ın birliğine ve ulûhiyetine şahitlik edenler dışında, eğer meleklerin Allah katında bir değerleri varsa, ancak Allah'ın sözünü ettiği kişilere şefaat edebilirler, başkasına edemezler. Çünkü Allah insanlara, meleklere ibadet etmelerini ve ibadet yoluyla onları yüceltmelerini yasakladı. Bundan dolayı melekler onlara şefaat edemezler. Bu aynen, bir sultanın halkına, kendisi dışında has adamlarından birine hizmet etmelerini veya saygı göstermelerini yasaklaması gibidir. Halk bu yasağı dinlemeyip başka birine hizmet edecek ve saygı gösterecek olursa, o has adamlar, kendisi dışında başka birine hizmet etmeleri ve saygı duymaları sultan tarafından yasaklanan tebaaya hiç fayda veremezler ve sultandan şefaat istemeye de cesaret edemezler. İşte aynı şekilde melekler de. Allah'ı bırakıp kendilerine ibadet eden insanlara şefaat edemezler,

---

[227] Çelebi, "Ölüm Ve Sonrası", 604.
[228] Yunus, 10/3
[229] Zuhruf, 43/86

yalnız şefaat etmeleri için Allah'ın belirttiği kişiler, bunun dışındadır onlar da hakka şahitlik edenler ve sadece Allah Teâlâ'ya kulluk edenlerdir. Cenab-ı Hak onlara, ancak bu kişilere şefaat etmeleri için izin verir. Yine de en doğrusunu Allah Teâlâ bilmektedir.[230]

Kur'an-ı Kerim'de "şef" kavramı sözlük anlamıyla kullanılan bir yer hariç[231] otuz bir yerde geçmekle beraber bunların on üçünde ise şefaat anlamında yer almıştır. Diğer yerlerde fiil ve isim kalıplarıyla tekrar edilmiştir. İyi bir şeye destek verenle kötü bir şeye destek verenlerden her birinin o işlerin neticesinde alacağı paylar olarak ifade edilirken dünya hayatında yaptıkları şeylerin kasdetilmiş olduğu anlaşılmıştır.[232] İbn Cerir Taberi bu ayetin tefsirinde Asr-ı Saadette iman ve küfür mücadelesindeki inanmış olanların ve inanmayanların safında bulunmuş olma şeklindeki yorumunu bu ayetin bağlamında daha uygun olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bunun dışındaki şefaati konu edinmiş olan ayetlerde hâkim olan düşüncenin Allah'a şirk koşulan inancın terki ve tevhid inancının telkin edilmesi olduğunu söylemek mümkündür.[233]

Kur'an-ı Kerim şefaat konusuna önem vermektedir. Onu tevhid meselesiyle irtibatlandırmaktadır. *"Allah O'ndan başka tanrı yoktur; diridir her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi o'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaat edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür. "*[234]

Allah Teâlâ ilahi adaletinin gereği olarak dilediğini ve affedilmeyi hak eden kullarının şefaat olmasına razı olabilmektedir. "Allah onların önlerindekini ve arkalarındakini de (bildiklerini de bilmediklerini de) bilir. Onlar Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaat edemezler ve Allah korkusundan titrerler. !"[235] "Meleklerin hiçbir şekilde Allah'ın emri dışında hareketleri olmamaktadır. Hâlis bir

---

[230] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 13.309.
[231] Fecr, 89/3
[232] Nisa, 4/85
[233] Murat Serdar - Harun Işık, *Sistematik Kelam II* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 272.
[234] Bakara, 2/255
[235] Enbîya, 21/28

kulluktan başka hiçbir yoktan meydana getirme ve emirsiz hiçbir müdahale, hattâ izinsiz şefaatları dahi olması mümkün değildir. Çünkü melekler cüz-i iradeye sahip değillerdir ”[236]

Mahşer gününde bütün halâika ârız olacak olan fevkalade bir ıztırap ve heyecan anında onların muhakeme ve muhasebelerinin bir an önce görülmesi için şefaatte bulunacak olan zat, yalnız son peygamber olan Muhammed (s.a.s) hazretleridir. Buna şefaati uzmâ denir. [237]

Şefaat konusunda bazı hadisler mevzudur. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bid'at çıkaranlara ulaşmayacağı ve şefaatin Ehl-i Beyti sevenlere özgü olacağı, hırsızlık yapıp veyahut zina etmiş olsa da onun ümmetinden günah işlemiş olan herkese şefaat edeceği konusundaki mevzu rivayetler bunlardan bazılarıdır.[238]

A'raf: Sözlükte: ”Sur, kale burcu, dağ ve tepenin en yüksek kısmı” manalarına gelen urf kelimesinin çoğuludur. ”Bilmek” anlamındaki irfân kökünden türediğini söyleyenler de vardır.[239] Kur'an'da ashâbü'l a'râf şeklinde geçmektedir. *“İki taraf arasında bir perde ve burçlar üzerinde her iki tarafı simalarından tanıyan adamlar vardır; cennetliklere, “Size selam olsun” derler. Bunlar henüz girmeyen fakat cenneti uman kimselerdir. Gözleri cehennemlikler yönüne çevrilince, “Rabbimiz! Bizi zalimlerle bulundurma” derler. A'râftakiler, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara da seslenir ve şöyle derler: ”Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!”*[240]

Burada bulunacaklar konusunda da şu görüşler ileri sürülmüştür. **1.** İyi ve kötü amelleri eşit olan müminler. Bunlar a'râfta bir müddet bekletildikten sonra Allah'ın lütfuyla cennete girecek olan kişilerdir. **2.** Âhirette müminler ile kâfirleri yüzlerinden tanıyacak olan melekler. **3.** Cennet ve cehennem ehlini birbirinden ayırarak haklarında şehadette bulunacak olan peygamberler, şehidler ve âlimler gibi yüksek şahsiyetler. **4.** Müşriklerin bulûğ çağından önce ölen çocukları, ayrıca mecnunlar gibi cennete veya cehenneme girmeyi gerektirecek durumda olmayan

---

[236]Nursi, *Şualar*, 261.
[237] Bilmen, *Açıklamalı İlmi Kelam Dersleri Muvazzah İlmi Kelam*, 322.
[238] Serdar - Işık, *Sistematik Kelam II*, 274.
[239] El - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 692.
[240] A'râf, 7/46-48

kişiler. Kur'an'da arâfta bulunanların cennete girmeyi şiddetle arzu edecekleri halde oraya henüz girmeden cennetlikleri selâmlayacakları, gözleri cehennem ehline çevrilince de, *"Rabbimiz, bizi bu zalimler zümresiyle beraber bulundurma!"* Diye dua edecekleri bildirilir. Bu da dört görüşten daha çok birincisini doğrular mahiyettedir."[241]

Tefsirlerin bazılarında arâf'ın sırat üzerinde yüksek bir yer veya cennet ve cehennem arasında Uhud Dağına benzetilmiş bir yer olsa da tercih edilmiş görüşe göre arâf cennet ve cehennemi birbirinden ayırmış olan surun yüksek yerinin adı olmaktadır.[242] Burada belirtilen perdeden maksadın, şu âyet-i kerimede ifade edilmiş olan duvar olması muhtemeldir: *"Hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır. "*[243] İşte iki taraf arasına çekilen perdenin, bu ayette zikredilen duvar olması mümkündür. Yine de en doğrusunu Allah Teâlâ bilir.[244]

"A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır."[245] Bazıları şöyle dedi: Onlar iyilikleri ile kötülükleri eşit olan insanlardır. Cennetle müjdelenmediler ki Allah'ın azabından korkmasınlar, tamamen ümitleri yok edilmedi ki cennete girmeyi ummasınlar! Başkaları da şöyle dedi: Onlar, Allah'ın kendilerine ikram ettiği kimselerdir, Allah onlara ikramda şu şekilde bulunmuştur; mahlûkata Allah'ın hükmettiğini ve nasıl âdil davrandığını görmeleri için onları o duvarın üzerine çıkarmıştır. Onlar Allah'ın kendisine lütfedip mükâfatlandırdığı kişileri ve âdil davranıp adaletle muamele ettiği kişileri de görecekler. Onların peygamberler olduğu da söylenmiştir. Onların peygamberler olması daha yakın bir ihtimaldir. A'râf'ın üzerine çıkacaklar ve oradan ümmetlere bakacaklar. Nitekim bir ayette Allah'u Teâlâ şöyle buyurmaktadır*: "Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni onlara şahit tuttuğumuz zaman halleri nice olacak!"*[246] Bazıları da, onların melekler olduğunu söylemiştir. Ancak Allah'ın melekleri, adamlar diye

---

[241] İbn Habib es-Sülemî, *Kitâbü Vâşıfi'l-firdevs* (Beyrut, 1987), 45-46.
[242] Serdar - Işık, *Sistematik Kelam II*, 244.
[243] Hadid, 57/13
[244] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 5:382.
[245] A'râf, 7/46
[246] Nisa, 4/41

isimlendirilmezler, böyle bir şeyi duymadık. Bunların en doğrusunu Allah Teala bilmektedir [247]

Cehennem: Sözlükte; ”Derin kuyu; hayırsız, uğursuz” manalarında Arapça bir kelime olduğunu söyleyenler yanında Grekçe, Latince ve İbrânice’den geldiğini ileri sürenler de bulunmaktadır. Bazı Cahiliye şiirlerinde Kur’an’dakine yakın anlamda kullanılması kelimelerin İlâm öncesi Arap dilinde bulunduğunu gösterir.[248] Ku’rân-ı Kerim’in yetmiş yedi ayetinde yer alan cehennem kelimesi herhangi bir sözlük anlamı yerine kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin ve gerçeğe boyun eğmeyenlerin azap görecekleri yer olarak tasvir edilir. Kur’an’da cehennem manasında nâr, lezâ, saîr, hutame, hâviye, cahîm, sakar, hamîm gibi kelimeler de kullanılır. Kelam ilminde cehennem halen mevcut olup olmadığı, oraya kimlerin gireceği, azap şekli (cehennem tasviri) ve ebedi olup olmadığı yönlerinden ele alınarak tartışılmıştır.” [249]

Cehennemin alt tabakaları olmakla beraber yedi kapıya sahip olduğu bilinmektedir. Bu kapıların her biri bir insan topluluğuna ayrıldığı söylenmektedir. Cehennemlikler cehenneme tahkir ve nefretle atıldığı söylenmektedir. Cehennemlikler orada uğradıkları azaptan dolayı ölümü çok arzu etmektedirler ancak orada ölüm yoktur ebedi bir azaba maruz kalmaktadırlar. Zakkum ağacının meyveleri cehennemdeki yiyeceklerdendir. Bu ağacın meyvesi yenildiğinde cehennemliklerin fazlasıyla susamalarına sebebiyet vermektedir. Cehennemden kaçış olmadığı söylenmektedir. Cehennemdeki en büyük azap rüyetullaha mazhar olamamak olduğu söylenmektedir. Herkes için cehennemin unsuru ateş olduğu ancak azabın şiddeti kişinin dünyadayken yaptıkları kötü amellere bağlı olmaktadır. Yani kafir mümin gibi, müminde münafık gibi olmamaktadır. Allah’a iman eden günahkarların bulunduğu en üst tabaka bir gün mutlaka boşalacaktır çünkü imanları sebebiyle cennete nakledileceklerdir.[250]

Kur’an-ı Kerim’de cehennem karşılığında kullanılan bir terim de “şiddetli tutuşan alevli ateş” anlamına gelen cahîmdir. Kur’an- Kerim’in yirmi altı yerinde

---

[247] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te’vîlâtü’l Kur’ân*, 14:122.
[248] el - Isfehanî, *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, 422.
[249] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 59.
[250] Gölcük, *İslâm Akaidi*, 298.

geçer. Hz. İbrahim'in atıldığı ateş hariç cehennem yerine -bu kelimeden sonra- en çok kullanılan isimdir; oradaki şiddetli ateş manasına da kullanılmış olabilir.[251] Cahîmin dibinde cehennemliklerin yiyeceği zakkum ağacı vardır.[252] İlgili ayetlerde beyan edildiği üzere Allah'a, peygamberlerine, mucizelere, ilahi kitaplara ve âhirete inanmayanlar, zalimler, azgınlık yolunu tutup dünya hayatını âhirete tercih edenler câhime atılacaktır. [253]

De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. " Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir." [254]

"Şüphesiz cehennem her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar. Bunlar sanki kızıl birer devedir. "[255]

"Bu ateş onları uzak bir mesafeden görünce onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler." [256]

Utandıracak bir günahı gizli işlemekte olan bir adam, başkasının yaptığından haberi olduğunu bilince çok utandığından, meleklerin ve ruhaniyatın var olması onun nefsine çok ağır gelmektedir. Küçük bir belirtiyle onları inkâr etmek ve arzu etmektedir. Hem meselâ: Cehennem azabını hak edecek büyük bir günah işleyen bir adam, cehennem 'in tehditlerini işittikçe tövbe ile ona karşı önlem almazsa, bütün ruhuyla cehennem 'in yokluğunu arzu etmiş olduğundan, küçük bir şüphe ve belirtiyle cehennemi inkâr etmeye cesaretlenmektedir. [257]

Bediüzzaman cehennem ateşinden kurtulmanın hususuna şu şekilde bakmaktadır. "Cehennem ateşinin tesirini engelleyecek ve emin kılacak iman gibi bir manevi madde, İslâmiyet gibi bir zırh olduğu için; dünyevî ateşinin dahi tesirini

---

[251] Sâffât, 37/97
[252] Sâffât, 37/62-66
[253] Çelebi, "Ölüm Ve Sonrası", 605.
[254] Kehf, 18/29
[255] Mürselât, 77/32-33
[256] Fûrkan, 25/ 12
[257] Bediüzzaman Said Nursi, *Lem'alar* (İstanbul: rnk Neşriyat, 2006), 10.

engelleyecek bir maddi madde vardır. Çünkü Allah Teâlâ, Hakîm isminin gereğiyle; bu dünyanın hikmet yeri olduğundan, sebepler perdesi altında işler yapmaktadır. Öyle ise Hazret-i İbrahim'in varlığı gibi, gömleğini de ateş yakmadı ve ateşe karşı koyma halini ona vermiştir. İbrahim'i yakmadığı gibi, gömleğini de yakmamıştır. İşte bu işaretle manen şu ayet demek istiyor ki: "Ey Millet-i İbrahim! İbrahimvari olunuz. Ta maddî ve manevî gömlekleriniz, en büyük düşmanınız olan ateşe hem burada, hem orada bir zırh olsun. Ruhunuza imanı giydirip, cehennem ateşine karşı zırhınız olduğu gibi; Cenâb-ı Hakk'ın zeminde sizin için sakladığı ve hazır etmiş olduğu bazı maddeler bulunmaktadır. Onlar sizi ateşin şerrinden muhafaza etmektedir. Arayınız, çıkarınız, giyiniz." İşte beşerin önemli terakkilerinden ve keşfindendir ki, bir maddeyi bulmuş ateş yakmayacak ve ateşe dayanır bir gömlek giymiş. Şu âyet ise, ona mukabil bak ne kadar yüce, latîf ve güzel ve ebede kadar yırtılmayacak "Hanif ve müslim" dokuma makinesinde, dokunacak olan bir elbiseyi göstermektedir. "[258]

Cennet: Sözlükte: "Örtmek, gizlemek" anlamındaki cenn kökünden isim olup "bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe" mânasına gelir.[259] Kur'an'da müfred, tesniye ve cemi şekliyle 147 yerde geçmektedir. Bundan başka naîm, adn, Firdevs kelimeleriyle birlikte kullanıldığı gibi dârü's-selâm, dârü'l mukâme ve hüsnâ gibi isimlerle de anılır. Cennet günahsız, günahı affedilmiş veya günahının karşılığı olan cezayı çekmiş müminlerin âhirette ikamet edecekleri yerdir. Kur'an'da cennet ve sakinlerinin tasvirlerine genişçe yer verilmiştir. Kelâm ilminde cennetin halen mevcut olup olmadığı, ebediyeti, kimlerin cennete gireceği gibi hususlar tartışılacaktır."[260]

Cennetin nasıl bir yer olduğuyla alakalı Bediüzzaman şu şekilde görüş belirtmiştir. Dünya hayatının başlangıcından itibaren tevhit inancına bağlı olan müslüman, mümin, muttaki, salih, veli, şehid, resul, nebi gibi kulları için Allah ebedi bir yaşam yeri hazırlamıştır. O da cennet olmaktadır. Cennet denilen mevki Allah Teâlâ rızasına uygun olarak iman edip salih amel işleyen kullarının içinde bulunduğu yerdir. Kul dünya hayatında yaptığı amellerinin karşılığı olarak cenneti hak etmez.

---

[258] Nursi, *Sözler*, 353.
[259] el - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 242.
[260] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 61.

Bu Allah Teâlâ'nın ihsanın bir fazlıdır. Cennet şuan mevcuttur, daha önceden de vardı ve var olacaktır. Cennette yasaklı meyve olmamaktadır. Cennetlikler arzularına göre istedikleri her meyveyi tadacaklardır. Dünya hayatındaki kadınların cennetteki hurilerden yetmiş bin defa daha üstün oldukları söylenmektedir çünkü onlar dünyadayken imtihana tabii tutulmuşlardır. Cennette herhangi bir malayani şeyin olmadığı ve sadece orada selam sözünün işitildiği söylenmektedir. Cennette korku, endişe, hüzün adına hiçbir şey mevcut olmayacaktır. Cennette her türlü saadetin olduğu ve bir istirahat yurdu olduğu söylenmiştir.[261]

Kur'an'da cennete müminlere hizmet etmek üzere hûrilerin görevlendirileceği ve Cenab-ı Hakk'ın onlara kendi cemalini ızhar edeceği haber verilmektedir. Sözlükte "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki haver kökünden sıfat olan havrânın çoğulu olan hûri kelimesi "beyaz tenli, gözünün beyaz saf, siyahı koyu yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik" şeklinde tasvir edilir. Kur'an'daki tasvirlerden hûrilerin bakışları, güzellikleri ve gençlikleri ile dikkat çeken kadınlar oldukları ve cennette müminlere eş olarak verileceği anlaşılmaktadır. Bunların dünya kadınlarından mı oluşacağı yoksa ayrı bir tür şeklinde mi yaratılacakları tartışmalı bir konudur. Âlimlerin çoğunluğu onların, hayatlarının en güzel döneminde (30-33 yaş arası) yeni bir hilkatle yaratılan dünya kadınları olacakları kanaatindedir. [262]

"İman edip salih amel işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, "Bu (tıpkı) daha önce (dünyadayken) bize verilen rızık!" diyecekler. Hâlbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır." [263]

Kur'an-ı Kerimde cennet çeşitli ayetlerle tasvir edilmiştir. *"Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak bulunurlar. Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler. Ne de dondurucu soğuk. "*[264] *"Sonunda misk kokusu bırakan, ağzı kapalı saf bir içecekten içerler. İyi şeyler için yarışanlar, bunun için yarışsınlar. "*[265] *"Baş ağrısı vermeyen,*

---

[261] Gölcük, *İslâm Akaidi*, 306.
[262] Çelebi, "Ölüm Ve Sonrası", 606.
[263] Bakara, 2/25
[264] İnsan, 76/13
[265] Mutaffifin, 83/25-26

sarhoş etmeyen, içenlere zevk bahşeden bembeyaz bir kaynaktan doldurulmuş kadehler sunulu. "[266] *"Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında; içmekle başlarının dönmeyeceği ve sarhoş olmayacakları, cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehleri beğendikleri meyveleri ve arzu ettikleri kuş etlerini dolaştırırlar. "*[267] *"Orada (içilince) boş söz söyletmeyen, günah işletmeyen dolu bir kadehi elden ele dolaştırırlar."*[268] *"İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır."* [269]

Cennette Allah Teâlâ'nın görülmesi meselesine gelince, bunun için "Allah'ın görülmesi, cennet ehlinin Allah-u Teâlâ'yı gözleriyle görmeleri" anlamına gelen rü'yetullah tabiri kullanılmaktadır. Aralarında küçük farklılıklar olmakla beraber lika (karşılaşmak), nazar (bakmak), ve basar (görmek) kelimeleri de benzer bir mâna ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde rü'yetullaha delalet eden ifadeler geçmektedir. Bunlardan biri Mûsa'nın "Allah'tan kendisine görünmesini" talebini içeren A'râf suresinin 143. Âyetidir. Söz konusu ayette Hz. Mûsa'nın rü'yetullahı talebi üzerine Allah Teâlâ dağa tecelli edince dağın paramparça olduğu ve Mûsa'nın baygın düşmüş olduğunu bildirmektedir. Bazı müfessirlere göre ise ismet sıfatına sahip olan bir peygamberin Allah'tan böyle bir talepte bulunması, onun Allah için caiz ve imkân dâhilinde bir durum olduğunu göstermektedir.[270] Rü'yetullah konusu hadis rivayetlerinde daha açık bir şekilde beyan edilmiş, bir hadiste *"dolunaylı bir gecede ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz"* buyurulmuştur [271]

"Oysa o gün bir kısım yüzler Rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır." [272] Ebû Hüreyre dedi ki: *"Ya Rasûlullah! " dedim , "Rabbimizi görecek miyiz? " Rasûl-i Ekrem şöyle buyurdu: "Evet! Siz güneşin ve dolunay gecesi ayın*

[266] Saffat, 37/ 45-47
[267] Vakîa, 56/17-21
[268] Tûr, 52/23
[269] Râhman, 55/68
[270] Çelebi, "Ölüm Ve Sonrası", 606.
[271] Buhâri, *el-Câmiu's-sahih*, 24.
[272]Kıyamet, 75/22-23

görünmesinde şübhe eder misiniz? Biz de "hayır! " diye cevap verdik. Buyurdu ki: "Böylece Rabbinizin görünmesinde de şübhe etmeyeceksiniz."[273]

Ehl-i Sünnet Kelamcıları Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bulunan açıklamaların yanı sıra aklî bakımdan da mümkün gördükleri rü'yetullahın meydana geleceğini kabul etmektedirler. Buna karşılık duyular ötesini duyu âlemiyle karşılaştırma yöntemine başvuran Mu'tezile mensupları dünya hayatında meydana geldiği şekliyle bir mekânda bulunma, bir mesafede olma ve bir şekle bürünme gibi nitelikler taşıyan rü'yetin âhiret âleminde de imkânsız olduğunu söylemişlerdir. Onlar bu görüşlerini dayanaklandırmak için "Gözler O'nu görmez"[274] meâlindeki âyet ile A'râf sûresindeki âyeti esas almış, diğerlerini te'vile tâbi tutmuştur. [275] Cennet nimetlerinin ebedi olması konusunda Cehmiyye adındaki sapkın görüşlere sahip mezhep dışındakiler arasında tam bir ittifak vardır. Bütün inanalar cennetin ebediliğini yaşayacaklardır. Çünkü bu Allah'ın va'diyle sabit olmaktadır. Ehl-i sünnet, cennet ve cehennemin Kur'an-ı Kerimin ve sahih hadislerin açıkça bildirdikleri şekilde ebedi olacaklarını kabul etmektedirler.[276]

Hiç şüphe yok ki cennetteki nimetlerin en büyüğü Allah'ın rızasını kazanmak olduğu Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. *"Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedi kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler va'detti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır. "*[277]

Cennet ve cehennemi inkâr hususuna gelince şöyle denilmiştir. "Bunları inkâr edenler şöyle dediler: cennet ve cehennem eğer bu âlemde iseler ya felekler âlemindedirler ki bu batıl olmaktadır. Çünkü feleklerde bozulma ve fesat olmaz. Ya da unsurlar âleminde olurlar. Bu da haşrin tenasüh şeklinde olmasını gerektirir. Veyahut da başka âlemlerde olurlar ki bu da muhaldir. Çünkü bu âlem yuvarlaktır, eğer başka bir yuvarlak âlem oldukları farz edilirse, bu durumda aralarında hala meydana gelir ki bu muhaldir. Ayrıca söz konusu ikinci âlemde unsurlar hâsıl olsa bu

---

[273] Tirmizi, *Sünenü'tTirmizi*, 4/322.
[274] En'âm, 6/103
[275] Çelebi, "Ölüm Ve Sonrası", 606-607.
[276] Gölcük, *İslâm Akaidi*, 307.
[277] Tevbe, 9/72

âlemdeki unsurların dengi olurlar ve onların tabii yerlerine (hayyiz) meylederler ve onlara doğru hareketleri gerekir. Tabii veya zorunlu olarak bu âlemdeki mekânlarında dururlar. Her iki şekilde muhaldir. Bunlara cevap olarak Allah'u Teâlâ "Bir başka defa da onu Sidretü'l müntehanın yanında gördü, onun yanında cennetül me'va vardır." Buyruğu ve Hz.Peygamber (s.a.s)'in: "Cennetin tavanı rahmanın arşıdır" hadisi dolayısıyla "Cennet yedinci kat göktedir" denildiği gibi, cennet ve cehennemin bu âlemde olmaları niçin caiz olmasın? Bozulmanın imkânsızlığı reddedilmiştir. Ayrıca cehennem yerlerin altındadır. Bununla tenasüh arasındaki farka gelince; haşr ruhun tekrar diriltilen bedene veya asli parçalarından oluşan bedenine döndürülmesidir. Kapsayıcı olan her şeyin geniş ve şekil olarak yuvarlak olması gerektiği ve hâlânın imkânsız olduğu gibi hususların tümü reddedilmiştir."[278]

[278] Beyzâvî, *Tavâli'u'l Envar Kelam Metafiziği*, 236.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHİRETE İMANIN TOPLUMSAL YANSIMALARI

Âhirete imanın hayatımızdaki önemini ve toplumumuzu nasıl etkilediğini ortaya koyacağımız bu bölümümüzde öncelikle, toplum ve toplumun dine ve âhirete olan inanma ihtiyacına değinmeyi uygun gördük. Toplum kelimesinin Arapçadaki karşılığı cemaattir. Sözlükte; "c-m-a kelimesi, bir şeyin bazısını bazısına yaklaştırarak onları birleştirmektir."[279] Ayet-i kerimelerin birçoğunda örnekleri vardır. Bunlara birkaç örnek verebiliriz *"Rabbimiz bizi bir araya getirecek, sonra aramızdaki uyuşmazlıkları hak uyarınca çözecektir."*[280] *"Bugün insanların kendisi için toplandığı birgündür."*[281] Bu ayetler toplumun bir araya gelme anlamında ve âhiret gününün toplanma anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

Din, modern ve ya ilkel toplumlarda da bütün insanlar için aynı manayı ifade etmektedir. Din insanın kendisi dışında bir varlığa inanmasıyla beraber insanda güçlü motivasyonlar ve ruhsal eğilimler uyandıracak bir sistemdir. Dinin getirmiş olduğu âhiret inancı ise insanların hem uhrevi hem de dünyevi hayatını düzenlemesi için yol gösterir. Bununla beraber insan âhiret inancının vermiş olduğu teselliyle rabbine daha çok yaklaşarak, dünya hayatındaki sıkıntılara tahammül etmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de var olan izahlar âhiretin varlığıyla alakalı tatminkâr cevaplar vermektedir. Bu da insanın, hastalık, ölüm, doğal afetler, zulüm, haksızlık, adaletsizlik, fakirlik gibi gücünü aşan musibetlere dayanmasını sağlamaktadır.[282]

Dinle ilişkilerinde insanları kategorilere ayırdığımızda temelde üç gurupla karşılaşılabilir. Bunlardan birincisi bütün kurum ve kurallarıyla bir din olarak İslam'a zihniyle ve gönlüyle bağlanmış olan insanlardır. Bu gruptakiler güçlü bir Allah, peygamber ve âhiret tasavvuruna sahip olmaktadır ve karşılaştıkları herhangi bir dinî problemi bu tasavvurların ışığıyla analiz etme gücündedirler. Hiçbir yeni sorun,

---

[279] el - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 242.
[280] Sebe, 34/26
[281] Hûd, 11/103
[282] Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011), 73-84.

onları bir dağılmaya uğratmaz, zira sabiteleri vardır. Bu sabiteler değer temelli olmaktadır ve onlara, insanların hayatına değer katmanın insanları daha da değerli gösterdiğini öğretmiştir. *"Yeryüzünde kalıcı değer taşıyanın insanların yararına yapılan işler olduğu, gerisinin bir köpük gibi çekip gittiği"*[283] yönündeki ilahî beyan onlara bu yolculuklarında rehberlik etmektedir. İkinci gruptakiler ise, kendisini dindar olarak tanımlamasına ve dinî pratikleri yerine getirmesine rağmen, dini söylemlerin bir kısmından duyduğu rahatsızlık sebebiyle kendi içinde çatışma yaşamaktadırlar. Özellikle aynı dinin içindeki parçalanmalar ve çatışmalar, zihinlerde inancın birleştirici mahiyeti ve barışı öneren karakteri konusunda şüpheler düşürmektedir. Üçüncü gruptakiler ise kendini dine bütünüyle verenlerden olmaktadırlar. Bunlar ağırlıklı olarak dini hiçbir şekilde gündemlerine almayan bir ortamın yetiştirdiği insanlardan oluşmakta ve kendilerini agnostik olarak tarif etmektedirler. Aynı grubun içerisinden kimileri de kendilerini aktif ve ya pasif ateist olarak tanımlamaktadır. [284]

Âhiret hayatının varlığına, öldükten sonra dirilip dünya hayatında yapılan amellerden hesaba çekileceğine, cennet ve cehenneme inanmanın birçok toplumsal faydaları vardır. Dünya hayatındaki birçok imtihanlara katlanmak ancak âhirete iman sayesinde mümkündür. Bu nedenle âhirete imanın toplumsal yansımalarını şu şekilde sıralayabilriz.

3.1. Âhirete İmanın Ruhi Faydaları

Her devrin insanları çeşitli problemlerden geçmektedir. İman esaslarından en birincisi Allah'a imandır, bu sebeple Allah'a iman din ihtiyaçlarının başında gelmektedir. Âhirete iman ise ruhi faydaları barındırmaktadır. Din ve ölüm gerçeği insanlık tarihi boyunca güncel bir konu olmaktadır. Çünkü ölüm kaygısı ve ölümden sonraki yaşam, dindarlık açısından bir değer ifade etmektedir. *"O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. . "*[285] Bu ayette ölüm, hayattan önce zikredilmektedir. Hayatı anlamlı kılan ölüm duygusunun var olmasıdır. Çünkü ölümün varlığını benimseyen insan, hayatını bir düzene koyar ve

[283] Ra'd, 13/17
[284] Şaban Ali Düzgün, "İnançta Kriz Alanları", *Kelam El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, ts.), 535-536.
[285] Mülk, 67/2

dünya hayatının bir gayesi olur. Bu sebeple âhirete imanın insanın dünyada yaşadığı negatif olayları aşmasına yardımcı olmaktadır.

"Şüphesiz dinin insanda tutunmasını sağlayan, sadece bilgi temeli değildir. İnsanın duyguları, beklentileri/ümitleri, korkuları da inancının bir parçasıdır."[286] İnsan fıtrat olarak hep bir şeye inanıp tutunma ihtiyacı duymaktadır. Ama bu dünya gibi geçici olarak değil de âhiret gibi baki bir hayatın varlığına ihtiyaç duyar ve bu da insanın âhirete olan imanını doğurmaktadır. Bu sayede insan ruhi olarak ferahlamaktadır.

Yine başka bir cihetle âhiret; " Allah'ın rahmetinin ve gufranının; er-Rahim, et-Tevvâb, er-Ra'ûf, el-Afüvv, al-Ğafur, el-Ğaffar, es-Settâr, v.b isimlerinin de tecelli edeceği bir âlemdir."[287] Allah Teâlâ'nın merhametinin bir tecellisi olarak, salih amel işleyen kullarının dünya hayatındaki yapmış oldukları kötülüklerini gizleyip affedeceğini bize birçok ayet-i kerimelerle bildirmiştir. *"Çünkü Allah onların geçmişte yaptıkları en kötü şeyleri bile bağışlayıp silecek ve onları yaptıkları en güzel işlere göre ödüllendirecektir."*[288] *"İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadır. Bu öteden beri yapılagelen doğru bir va'ddir."*[289] Bunun gibi birçok ayet-i kerime âhiret hayatının insana sağladığı ruhi faydalar arasında olmaktadır. Çünkü dünya hayatı insanın özündeki ebedilik duygusunu karşılamak için yeterli bir âlem değildir. İnsandaki ebedilik duygusu, ölümün bir son olmadığını ve sonsuz bir hayata başlangıç olduğunun işareti olduğundan insan âhirete olan imanla ruhi bunalımdan kurtulmaktadır.

Öldükten sonra haşr olma ve dünyadayken işlenen amellerin hesaba çekileceğini bilmenin, cennet ve cehenneme imanın birçok ruhi faydaları bulunmaktadır. Dünya hayatını her yönüyle düşünmenin ancak bu iman sayesinde mümkün olabilmektedir. Âhirete iman yalnızca âhireti kurtarmak için değildir. Çünkü âhiret ve dünya birbiriyle bütünleşmektedir. Âhirete iman dünya hayatını düzenler ve fıtrata uygun yaşamayı mümkün kılar.

---

[286] Şaban Ali Düzgün, *Kimliksiz Hakikatler* (Ankara: Otto, ts.), 110.
[287] Recep Ardoğan, *Âmentü Şerhi İslam İnanç Esasları* (İstanbul: Klm Yayınları, 2015), 197.
[288] Zümer, 39/35
[289] Ahkaf, 46/16

Âhiretin varlığının ispatı konusunda hiçbir şüpheye sahip olmayan Müslümanlar yüzyıllar geçmiş olsa da dünyanın varlığı kadar âhiretin varlığına da iman etmişlerdir. Bundan dolayı dünya hayatlarını da ona göre dizayn etmişlerdir. Bu konudaki hiçbir tartışmaya önem vermemiş, her gün şahit oldukları ölüm ve dirilişe bakarak ona göre yaşamışlardır. Her geceden sonra gelen gündüzler ve her kıştan sonra gelen baharlar gibi de Müslümanlar biliyorlar ki dünya imtihanından sonra âhirette karşılarına mükâfat olarak cennet çıkaracaktır bu da Müslümanların ruhi bunalımlardan kurtulmalarına vesile olmaktadır. Bundan dolayı insanlar ne ölenlerin arkasından ümitsizliğe kapılmış ne de doğanların ölümsüz olduğuna inanmışlardır. Böylelikle insan, başına gelmiş olan her bela ve musibetlerin de insan ömrü gibi kısa olacağı bilinciyle her türlü imtihana katlanmış olarak "vardır bir hikmeti" veya *"Rabbimiz bizi böyle sınayıp imtihan ediyor"* demektedir.[290]

İslam dini âhirete önem vermekle beraber dünya hayatından yüz çevirmeyi öngörmemektedir. Çünkü âhiret hayatına hazırlanmak demek dünya hayatını terk etmek demek değildir. Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak amacıyla dünya hayatını imar etmek demek, aynı zamanda âhiret hayatını da imar etmek demektir.[291] Bununla ilgili geçen ayet-i kerimeye örnek verecek olursak; *"...Allah'ın sana verdiklerinden âhiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma, Allah sana nasıl ihsan ettiyse sen de öyle ihsan et."*[292]

İslam inanç esaslarına göre insan öldükten sonra tekrar diriltilecek ve âhiret hayatı denmiş olan yeni bir hayat başlayacaktır. İnsanın âhiretteki konumu dünyadaki davranışlarına göre şekillenecek, iyi davranışlarda bulunan, yararlı işler yapanlar mükâfat, kötü davranışlarda bulunan, haksızlık yapanlar ise ceza göreceklerdir. Bu inanç öncelikle insanı kötü davranışlardan uzaklaştıracak, başkalarına iyilik yapmaya sevk edecek, insanda hassas bir vicdan gelişimi oluşturacak bir niteliğe sahiptir. İkincisi ise kişinin karşılaştığı ve üstesinden gelemediği haksızlıkların ve zulümlerin bunu yapanların yanına kâr kalamayacağı, âhirette bu tip insanların ceza göreceği, kendisinin ise ödüllendirileceği inancı, haksızlığa uğrayanın bunlardan aşırı olumsuz

---

[290] Arif Arslan, *İstemez Misin Ey Ömer Dünya Onların Ahiret Bizim Olsun* (İstanbul: Sena Yayınları, 2016), 270-271.
[291] Ardoğan, *Âmentü Şerhi İslam İnanç Esasları*, 218.
[292] Kasas, 28/77

şekilde etkilenmesini önleyecektir. Onu teselli edip rahatlatacaktır. Kendi kendisini yıpratmasını, isyankâr olmamasını, içkiye ve uyuşturucuya vererek her şeyi unutma yolunu seçmemesini, daha sabırlı hareket etmesini sağlayacaktır. Yine insan sevdiklerinin, yakınlarının ölümünden büyük üzüntü duyar. Hele onların yok olacağına inanıyorsa bu tür ölümler onu kahrettirir, hayata küsmesine neden olabilir, depresyona sokabilir. Ancak sevdiği kişinin âhirette yaşamaya devam edeceğine, öldükten sonra orada beraber olacaklarına, görüşebileceklerine inanması onun üzüntüsünü azaltır ve duygu çöküntüsünden kurtarır. [293]

Hem bu dünyanın da hem de dünya imtihanın asıl amacı âhireti kazanmaya yönelik olmaktadır. Bu sebeple dünya hayatımızı ona göre düzenlememiz ve dünya da sahip olmakta bulunduğumuz kısacık ömrümüzü de âhireti kazanmaya yönelik düzenleyerek ona göre yaşamalıyız.[294]

Belma Özbaydar'ın ifade ettiği gibi din duygusu bireye yaşadığı dünyada bulamadığı bir emniyet ve teselli kazandırmakta, kendisinin dışında bulunan, rahatlıkla güvenebileceği bir kuvvete, kudrete dayanma imkânı sağlamaktadır. [295]

İçinde yaşadığımız dünya âlemi bir imtihan yeridir. İnsan bu âlemde kazanacağı kemalât ve nekaise göre diğer bir âlemde ya ebediyen saadete nail veya ebedi bir nikbete(felakete) giriftar olacaktır. [296]

İnsanın kendini bilip kendi varlığını hissettiği an cevap bulmaya çalıştığı ilk soru; "Ben kimim? Nereden ve niçin geldim ve ne olacağım?" sorusudur. Allah'a iman ile kâinatın kaynağını ve kendi yaratıcısını tanıyan insan, âhirete iman sayesinde nereye gideceğini ve ne olacağını öğrenmiş olacaktır. Nereden gelip nereye gideceğini bilen insan, gelecek hakkındaki endişelerinden kurtulur ve kendisine bir hedef koyar ve gayesini belirler. Kendisini bu hedef ve gayeye en iyi şekilde ulaştıracak sebeplere sarılır. Böylece onun hayatı bir anlam kazanacaktır. Başıboşluktan kurtulur ve niçin, nasıl yaşaması gerektiğini öğrenmeye çalışır. İnsanın bir diğer özelliği de onun yokluktan hoşlanmayıp ebedilik fikriyle ve ebedî olma arzusuyla yaratılmış olmasıdır. Dünyada ebedi kalmayacağını kavrayan insanı

---

[293] Peker, *Din Psikolojisi*, 247-248.
[294] Arslan, *İstemez Misin Ey Ömer Dünya Onların Ahiret Bizim Olsun*, 271.
[295] Peker, *Din Psikolojisi*, 114.
[296] Bilmen, *Açıklamalı İlmi Kelam Dersleri Muvazzah İlmi Kelam*, 312.

ölüm ve yok olma korkusundan kurtaracak ve ebedi mutluluğu elde etmeye yöneltecek olan yine âhiret inancı olmaktadır. [297]

Âhirete iman eden kimse, psikolojik açıdan rahat ve huzurlu olduğu için kendisiyle barışıktır aynı zamanda toplumla da barışıktır. Âhirete iman eden kişi havf ve reca arasında olduğundan iyiliklere yaklaşma kötülüklerden ise uzaklaşma meyli içinde olmaktadır.

3.2 Âhirete İmanın Çocuklara Yansıması

Çocukların dini bir yatkınlıkla dünyaya geldikleri konusunda bir ittifak bulunmamaktadır. Diğer gelişim özellikleri gibi dini gelişimleri de ilk yaşlardan başlayan bir olgudur. Çocukların dini uyanış yaşının 3 yaş civarı olduğu kabul görülmektedir. Çocukluk dönemindeki din duygularını besleyen temel duygu güven ve himaye ihtiyacıdır. Başlangıç olarak anne ve babayla giderilen bu duygu, çocuklarda Allah Teâlâ'yla ilgili bilgi ve inancın gelişmesine bağlı olarak güç kazanmaktadır. Çocukluk döneminde ortaya çıkan merak duygusunun etkisiyle her şey hakkında çok soru soran çocuklar, aldıkları çoğu cevaplar karşısında hayrete düşmektedirler ve aynı zamanda din konusunda da aynı şeyler yaşanmaktadır. Bu sebeple çocuklar Allah ve âhiret hakkında daha fazla soru sorarak merak duygularını gidermektedirler.[298]

Çocuklarda dini arayış bir ihtiyacın ifadesidir. Çocukların ilk yaşlarında yiyecek, içecek ve altının temizliği gibi temel ihtiyaçlardan sonra çocuklar sevgi, güven ve emniyet ihtiyacı duymaktadırlar. Daha sonraki yaşlarda ise dini ihtiyacın, bu ihtiyaçlardan biri olduğu kabul edilmektedir. Çünkü çocuklar için inanç, sığınak ve güven kaynağıdır. Çocuklar çaresiz ve ümitsiz kaldığı durumlarda hatta isteklerinin karşılanmasında Allah'ı aramaktadırlar.[299]

Her çocuk kendiliğinden gelen bir duygu ile bağlanma eğilimi göstermektedir. Bu bağlanma öncelikle anne ve baba ilişkilerinde yoğunlaşmıştır. Daha sonra çeşitli olaylar karşısında ümitsizliğe kapılarak çocuklar, bir sığınak ararken Allah'a ihtiyaç duymaktadırlar. Çocuklar dua ettiklerinde isteklerinin yerine

---

[297] Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam Tarih Ekoller*, 2016, 434-435.
[298] Karaca, *Din Psikolojisi*, 162.
[299] Hayati Hökelekli (ed.), *Din Psikolojisi* (Anadolu Üniversitesi, 2010), 119-130.

geleceğine inanmaktadırlar. Genel itibariyle insanlar fıtri olarak ihtiyaç duydukları konularda sığınmaya yönelen bir yapısının olduğu gerçektir.

Sonuç olarak dini inanç içerisine giren âhiret inancı çocukların ruhsal yönden kişilik kazanmalarında rol oynamaktadır. Çocuklar âhiret inancıyla ahlaklı ve dürüst olmayı öğrenir ve çocuklarda adalet duyguları gelişerek, başka insanların haklarına saygı duymayı öğrenirler. Âhiret inancıyla çocuklar kendileri için istedikleri güzel şeyleri başkaları için de isterler.

3.3. Âhirete İmanın Gençlere Yansıması

En hayırlı genç ister kadın olsun ister erkek dünya hayatının geçici olduğu bilinciyle yaşayıp âhirette yaşayacağı güzellikler için dünya hayatını ona göre düzenleyen gençtir. Ölümün kendisine de geleceğini düşünüp ona göre yaşayan, heveslerinin esiri olmadan gaflette boğulmadan yaşayan en hayırlı gençtir.

Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri gençlerle ilgili bir eserinde şöyle seslenmektedir: Gençlerin sahip oldukları gençlik kesinlikle gidecektir. Eğer gençler meşru dairede kalmaz ise, o gençlik zayi' olup başlarına hem dünyada, hem kabirde, hem de âhirette kendi lezzetinden çok ziyade belalar ve elemler getirecektir. Eğer İslâmi terbiye ile o gençlik nimetine karşı bir şükür olarak iffet ve namuslarıyla Allah'a itaat etseler sahip oldukları o gençlik manen bâki kalacak ve ebedi bir gençlik kazanmalarına sebep olacaktır. Hayat ise, eğer iman olmazsa ve ya isyanla beraber o iman etki etmezse; hayat, görünüşüyle ve kısacık bir zevk ve lezzetiyle beraber, binlerce derecedeki o zevk ve lezzetten ziyade acılar, hüzünler ve kederler verecektir. Çünkü insanda akıl ve fikir olduğu için, hayvanın aksine hazır zamanla beraber geçmiş ve gelecek zamanlarda da fıtraten alâkadar olmaktadır. O zamanlardan dahi hem acı, hem lezzet alabilir. Hayvan ise, fikri olmadığı için, hazır lezzetini, geçmişten gelen hüzünler ve gelecekten gelen korkuları ve endişeleri keyfini bozmamaktadır. İnsan ise, eğer sapıtmış ve gaflete düşmüş ise, hazır lezzetine geçmişten gelen hüzünler ve gelecekten gelen endişeler o sınırlı lezzeti gerçekten acılaştırıp bozmaktadır. Özellikle meşru olmayan ise bütün bir şekilde zehirli bir bal hükmünde olmaktadır. Demek ki; hayvandan yüz derece, hayat lezzeti noktasında aşağı düşmektedir. Belki dalalet ehlinin, gafletin hayatı belki vücudu, belki kâinatı; bulunduğu gün olmaktadır. Bütün geçmiş zaman ve kâinatlar, onun

delaleti noktasında yok olup ölmüştür. Akıl alâkadarlığı ile ona zulmetler, karanlıklar vermektedir. Gelecek zamanlar ise, itikadsızlığı cihetiyle yine yok olmaktır. Ve âdemle hâsıl olan ebedî ayrılıklar, devamlı olarak onun fikir yoluyla hayatına sıkıntılar vermektedir. Eğer iman hayata hayat olsa; o vakit hem geçmiş, hem gelecek zamanlar imanın nuruyla ışıklanır ve vücud bulmuş olacaktır. Hazır zaman gibi ruh ve kalbine iman noktasında yüce ve manevî zevkleri ve envâr-ı vücudiyeyi vermektedir. İşte hayat böyle olmaktadır. Eğer insanlar hayatın lezzetini ve zevkini istiyorlarsa, hayatlarını imanla hayatlandırmaları gerekmektedir. Yine insanlar hayatlarını farzlarla süslemek ve günahlardan uzak durmakla muhafaza etmeleri gerekmektedir. [300]

İnsan, bazı soruların cevabını kolaylıkla bulamamaktadır. Nereden gelmiş olduğu ve nereye gideceği sorular gibi. Nereden geldiğimize dair olan sorumuzun cevabını bazı düşüncelerle yaşayarak öğrenmekteyiz. Mesela bir anne ve babadan doğmuş olduğumuzu bilmek gibi. Bir kısım bilgileri de bilimsel araştırmalardan öğrenmekteyiz. Ama nereye gidiyoruz sorusuna cevap bulmak sadece dünyevi bilgilerle kolay olmamaktadır. Yani sonumuzun ne olacağı, ölümden sonraki hayatta yapıp ettiklerimizin karşılığını görecekmiyiz gibi sorular. Çünkü bu konuda bilimsel veriler bize yardımcı olamazlar yani sorumuzun cevabını alamayız. Bu sorunun cevabını verecek olan sadece dine inanmaktır ve ahirete imandır. Ahirete olan iman etmenin, gençleri günahtan uzak tuttuğu bir gerçektir. Çünkü ancak ahirete olan iman insanı günahlardan ve sapkınlıklardan uzak tutacaktır. Bu dünyanın hevesatlarına kapılmayan gençler elbette ahirette bunun karşılığını mükâfat olarak göreceklerdir.[301]

Yine başka bir sefer gençler ile Said Nursi (r. a) arasında âhiretle alakalı bir sohbet geçmektedir. "Bir kısım gençler tarafından şimdiki aldatıcı ve cazibedar levhiyat ve hevesatın hücumları karşısında "Âhiretimizi ne suretle kurtaracağız" diye, Risale-i Nur'dan meded istediler. Ben de Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsi namına onlara dedim ki: Kabir var, hiç kimse inkâr edemez. Herkes ister istemez oraya girecek. Ve oraya girmek için de üç tarzda üç yoldan başka yol yok."

---

[300] Nursi, *Sözler*, 210-211.
[301] Mehmet Erdoğan, *Gençlerle Söyleyişi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, ts.), 60-61.

Birinci yol: O kabir, ehl-i iman için bu dünyadan daha güzel bir âlemin kapısıdır.

İkinci yol: Âhireti tasdik eden, fakat sefehat ve delalette gidenlere, bir haps-i ebedî ve bütün dostlarından bir tecrid içinde bir haps-i münferid, yalnız başına bir hapis kapısıdır. Öyle gördüğü ve itikad ettiği ve inandığı gibi hareket etmediği için öyle muamele görecek.

Üçüncü yol: Âhirete inanmayan ehl-i inkâr ve dalalet için bir i'dam-ı ebedî kapısı… Yani hem kendisini, hem bütün sevdiklerini i'dam edecek bir darağacıdır. Öyle bildiği için, cezası olarak aynını görecek. Bu iki şık bedihîdir, delil istemiyor, göz ile görünür.

Madem ecel gizlidir; her vakit ölüm, başını kesmek için gelebiliyor ve genç ihtiyar farkı yoktur. Elbette daima gözü önünde öyle büyük dehşetli bir mes'ele karşısında bîçare insan; o i'dam-ı ebedî, o dipsiz, nihayetsiz heps-i münferidden kurtulmak çaresini aramak ve kabir kapısını bir âlem-i nura açılan bir kapıya kendi hakkında çevirmek hâdisesi; o insanın dünya kadar büyük bir meselesidir. "[302]

Hz. Peygamber (s. a. s.) gençlere haramdan sakınmak için evliliği tavsiye etmiştir. *"Ey gençler cemaatı (grubu)! Evlenmeye bakın! Çünkü evlenmek, gözü haramdan daha iyi kapar ve tenasül uzvunu daha iyi korur. İçinizden (yoksulluk yüzünden) evlenmeye gücü yetmeyen varsa da herhalde oruç tutsun! Zira oruç, onu (şehveti) kırıcıdır."*[303] Hadislerde de evlilik, haramlardan korunmak için tavsiye edilmiştir. Evlenen kişinin imanın yarısını tamamladığı birçok rivayette zikredilmektedir.

3.4. Âhirete İmanın Musibetzedelere Etkisi

Sözlükte; "ansızın bastıran yağmur" anlamındaki savb kökünden türeyen ve "bir şeyin hedefine ulaşması, birinin payına düşmesi" mânasına gelen isabet masdarından isabet olan musibet, "insanın genellikle kendi iradesi dışında ve beklemediği şekilde karşılaştığı durum" demektir. Daha çok hastalık, kıtlık, zarar

[302] Nursi, *Sözler*, 207-208.
[303] Tirmizi, *Sünenü'tTirmizi*, 4:258.

ziyan, yangın, deprem gibi âfetler, sevilen birinin ölümü vb ağır sıkıntı veren şeyler için kullanılır.[304]

Ayetlerin bir kısmında musibetin her türlüsünün bir kitapta yazılı olduğuna işaret edilmiştir.[305] Başka bir ayette ise musibetin Allah Teâlâ'nın izniyle gerçekleştiğine işaret edilmektedir.[306] Bir kısım ayetlerde ise musibetler, insanın kendi yaptıkları amellerin bir sonucu olarak gösterilmiştir.[307]

Bu dünyada maruz kaldığımız imtihandan kaçış bulunmamaktadır. Herkes mutlaka bu dünyada farklı farklı imtihanlardan geçmektedir. Örneğin; amir-memur, havas-avam, cahil-âlim, Allah'a iman eden veya iman etmeyen herkes mutlaka dünya hayatında imtihan olacaktır. Çünkü bu anlamda imtihan bazen olgunlaştırma bazen mezuniyet bazen de bir seviyeye insanı ulaştırmaktadır. Bu sebeple Allah'u Teâlâ kuluna musibetleri musallat eder veya kul bu musibetlere düşmektedir. Bu imtihanlar sayesinde insan neden yaratılmış olduğunun farkına vararak ebedi hayatındaki yerini düzenlemek için dünya hayatını da ona göre yaşamaktadır. Bu nedenle insan her türlü imtihanlara uğramaya müsait olduğundan insan da hayr ve şer adına her şey mevcut olmaktadır. İşte bütün bunlar imtihan sayesinde ortaya çıkmaktadır. Eğer insan, imtihanı Allah Teâlâ'nın istediği ölçülerde verirse bu da âhirette akla ve hayale gelemeyecek kadar nimetlere kavuşturulacağını Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde bildirilmiştir. Bütün bunlar dünya hayatında musibetlere maruz kalanların sabretmeleri için bir teselli konumunda olmaktadır.[308]

İnsan fıtri olarak kendi iç dünyasını temele aldığında ahiret hayatının varlığına inanması güç bir durum olmamaktadır. Çünkü insan bu dünyada yapıp ettiklerinden dolayı karşılığını tam anlamıyla bulamamaktadır. Bundan dolayı bazı zamanlarda kendilerini ifade etmekte yetersiz kalmaktadırlar. Bu sebeple insanoğlu fıtri olarak böyle bir hayatın varlığına ihtiyaç duyar ve insan için âhiret hayatı zorunlu bir şey olmaktadır. İnsanda var olan adalet duygusu ve ilahi adaletin tecelli edeceği düşüncesi âhirete inanmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü geçici olan bu

---

[304] el - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 569.
[305] Bkz.Tevbe, 9/50-51, Hadid, 57/22
[306] Tegabün, 64/11
[307] Bkz. Âl-i İmran, 3/165, Nisa, 4/62, Kasas, 28/47
[308] Arslan, *İstemez Misin Ey Ömer Dünya Onların Ahiret Bizim Olsun*, 273.

dünyada her ne kadar işlenen suçlar cezalandırılıyor olsa da yine de adalet tam anlamıyla gerçekleşememektedir. Çünkü uygulamalarda haksızlıklar olmaktadır. Ancak âhirette olacak olan ilahi adaletin tam gerçekleşeceğinden kimse şüphe etmemektedir. Âhirette delil yetersizliği veya bu dünyadaki gibi adam kayırma gibi bir şey söz konusu değildir. Âhirette herkes yapıp ettiklerinin en ufak bir zerresi heba edilmeden karşılığını görecektir. Bu sebeple insanlar "ben bunu Allah Tealaya havale ediyorum" , "âhirette hesaplaşacağız" , "bu işin birde öbür dünyası var" v.s gibi sözlerle âhiretteki adaletin tam anlamıyla gerçekleşeceği düşüncesi musibetzedelerin bu dünyaya sabretmesi için bir teselli olmaktadır.[309]

Bu hususla ilgili birçok ayet mevcuttur. Bununla ilgili şu ayetlerden bahsedebiliriz. *"Allah'a karşı gelmekten sakınanlara, Rableri katında nimet cennetleri vardır. Kendilerini Allah'a vermiş olanları hiç suçlular gibi tutar mıyız? Ne oluyorsunuz? Ne biçim hükmediyorsunuz? Yoksa okuduğunuz bir kitabınız mı var? Seçtikleriniz herhalde orada olacaktır. Yoksa aleyhimizde, kıyamet gününe kadar sürüp gidecek ahitleriniz mi var ki, kendilerinize hükmettikleriniz sizin olacaktır?"*[310]

İnsan türünün önemli bir kısmı, hastalar, mazlumlar gibi musibetzedeler ve fakirler, ağır ceza almış olan mahkûmlar; eğer âhiret imanı onların imdadına yetişmezse, her vakit hastalığın hatırlatmasıyla gözü önüne gelen ölüm ve intikamını alamadığı ve namusunu elinden kurtaramadığı zalimin kibirli ihaneti ve büyük musibetlerde boşu boşuna malını, evlâdını kaybetmekle gelen acı veren bir ümitsizliği ve bir iki dakika veya bir iki saat keyif yüzünden beş on sene böyle bir hapis azabını çekmekten gelen kederli sıkıntı, elbette o musibetzedelere dünyayı zindan ve hayatı bir işkenceli azaba çevirmektedir. Eğer âhirete iman imdadlarına yetişse, birden onlar nefes alırlar; sıkıntıları, ümitsizlikleri ve endişeleri ve intikam öfkeleri iman derecesine göre kısmen ve ya bazen tamamen geçip gitmektedir. Buna örnek vererek diyebiliriz ki: Bediüzzaman ve bir kısım talebelerinin sebepsiz yere

[309] Arslan - Bozkurt, *Sistematik Kelâm*, 354.
[310] Kalem, 68/34-39

hapsedilmeleri ve dehşetli musibetlerinde, eğer âhiret imanı yardım etmeseydi, bir gün dayanmak ölüm kadar tesir edip onları hayattan istifa etmeğe sevk edecektir. [311]

Said Nursi (r. a) hastalara uğradıkları musibete dayanmaları için teselli maksadıyla şöyle değinmiştir. " Ey biçare hasta! Merak etme, sabret. Senin hastalığın sana dert değil belki bir nevi dermandır. Çünkü ömür bir sermayedir, gidiyor. Meyvesi bulunmazsa zayi' olur. Hem rahat ve gafletle olsa, pek çabuk gidiyor. Hastalık, senin o sermayeni büyük kârlarla meyvedar ediyor. Hem ömrün çabuk geçmesine meydan vermiyor, tutuyor, uzun ediyor tâ meyveleri verdikten sonra bırakıp gitsin. İşte, ömrün hastalıkla uzun olmasına işareten bu darb-ı mesel dillerde destandır ki; "Musibet zamanı çok uzundur, safa zamanı pek kısa oluyor. " Ey sabırsız hasta! Sabret, belki şükret. Senin bu hastalığın, ömür dakikalarını birer saat ibadet hükmüne getirebilir. Çünkü ibadet iki kısımdır. Biri müspet ibadettir ki; namaz, niyaz gibi malûm ibadetlerdir. Diğeri menfi ibadetlerdir ki; hastalıklar, musibetler vasıtasıyla musibetzede, aczini zaafını hisseder. Hâlık-ı Rahîm'ine iltica eder ve yalvarır. Hâlis, riyasız, manevî bir ibadete mazhar olur. Evet, hastalıkta geçen bir ömür, Allah'tan şekva etmemek şartıyla, mü'min için ibadet sayıldığına rivayat-ı sahiha vardır. Hâtta bazı sâbir ve şâkir hastaların bir dakikalık hastalığı, bir saat ibadet hükmüne geçtiği ve bazı kâmillerin bir dakikası bir gün ibadet hükmüne geçtiği, rivayet-i sahiha ve keşfiyat-ı sadıka ile sabittir. Senin bir dakika ömrünü, bin dakika hükmüne getirip, sana uzun ömrü kazandıran hastalıktan teşekki değil, teşekkür et. "[312] Yani denilmek isteniyor ki bu dünyada insanlara verilen hastalıklar mümin için zulüm değil aksine günahlarının kefareti için bir mükâfattır. Ancak insan bu musibetlerin Allahtan geldiği bilinciyle sabrederse bu mükafâta nail olacaktır. Yine üzerinde durulan bir diğer konu, dünya hayatının geçici ve elemlerle dolu olduğu bize bildirilmektedir. Bu dünyadaki mutluluklar da dünyanın kendisi gibi geçicidir ve pek az sürmektedir. Musibetler insana Allah'ın sonsuz kudretini ve insanın acziyetinin farkına varmasını sağlamaktadır. Âhirete olan iman kişinin ebedi âlemde alacağı mükâfata karşılık bu dünyanın musibetlerine sabretmesini sağlamaktadır.

---

[311] Nursi, *Şualar*, 220.
[312] Nursi, *Lem'alar*, 206.

Hastalıklar, bütün mahlûkatın başına gelen bir takım şeylerdir. Hastalıklar her zaman musibet olarak değil bir nimet unsuru da olmaktadır. Hastalık belki dünyevi olarak bir musibet gibi görünebilir ancak uhrevi olarak kişiyi olgunlaştırmaktadır. Aynı zaman da hastalıkların en büyük nimeti insanın günahlarına kefaret olarak onu manevi kirlerden arındırmasıdır. Çünkü insan en çok zor zamanlarında Allah'ı düşünmektedir ve ona daha çok yaklaşmaktadır. Bu sebeple insan âhirete daha çok yönelmektedir ve hayatını ona göre düzenlemektedir bu da hastalıkların en büyük nimet olduğunun göstergesidir.[313]

Bediüzzaman Said Nursi (r. a) musibetzedelerle ilgili bazı noktalara değinmektedir. Şefkat şiddeti ve acımadan dolayı bu kışın şiddetli soğuğuyla beraber manevi şiddetli bir soğuk ve insanlığın başına gelen afetler çaresizlerin maruz kaldığı felâketler, helâketler ve sefil açlıklar şiddetle Bediüzzaman'ın kalbine dokunmuştur. Birden kalbine gelmiştir ki: Bu şekildeki felâketlerde kâfir de olsa hakkında bir nevi merhamet ve mükâfat vardır ki, o musibet ona göre çok azdır. Bu şekildeki semavi musibetler, masumlar hakkında bir nevi onların yaşadıkları duruma şahitlik etmektedir.[314]

Yine bir ayet-i kerime'de hastalıkların insanı Allah'u Teâlâ'ya döndürme ve boyun eğdirmek olduğu bildirilmiştir. *"Andolsun ki, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından boyun eğsinler diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık."*[315]

Ebü Ümâme (r.a) anlatıyor: *"Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Allah Teâlâ Hazretleri Şöyle der: "Ey Âdemoğlu! İlk sadme sırasında sabreder, buna benim mükâfat vereceğimi ümit edersen, ben cennet dışında bir sevaba razı olmayacağım."*[316] Burada vurgulanmak istenen bela ve musibet anındaki verilen ilk tepki çok önem arz etmektedir. Çünkü insan, nisyandan geldiği için unutmaya meyilli bir varlıktır. Bu sebeple ilk andaki sabır gerçek sabırdır. İnsan zaten sonradan sabretmeyi öğrenmektedir. Dünya hayatında bela ve musibetlerin çeşitliliği konusunda bir sınır bulunmamaktadır. Her şey insan için bir musibete

---

[313] Arslan, *İstemez Misin Ey Ömer Dünya Onların Ahiret Bizim Olsun*, 447.
[314] Bediüzzaman Said Nursi, *Kastamonu Lahikası* (rnk Neşriyat, 2006), 90.
[315] En'am, 6/42
[316] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (Akçağ Yayınları, 2015), 17:146.

dönüşebilmektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ'nın sabreden musibetzedelerle beraber olması, insanın başına gelen kaza ve belaların bir mükâfat ve afiyete dönüşmesine vesile olmaktadır.

Hususi olarak ihtiyarlar ve musibetzedeler, fakirler ve zaîfler, despot zalimlerin zorlamaları ve şiddetleri altında olan musibet, onlar hakkında medeniyetin sefahetinden ve küfranından ve felsefenin delaletinden ve küfründen gelen günahlara keffaret olmakla beraber, yüz derece onlara kâr olmaktadır. Bu durum karşısında Cenab-ı Erhamürrâhim'e sonsuz şükür gerekmektedir. Bu şekilde o acıdan teselli bulunmaktadır. Eğer o felaketi gören zalimler ise yani insanın perişanlığını hazırlayan zalimler ve kendi menfaati için insan âlemini ateşe veren benciller, alçak sinsi insanlar, tam müstehak ve İlahi adalettir. Eğer o felaketi çekenler, mazlumların imdadına koşanlar ve insanlığın istirahati için ve dinin esaslarını ve semavi mukaddes şeyler ve insanlarla ilgili haklar muhafaza için mücadele edenler ise, elbette o fedakârlığın manevî ve uhrevî neticesi o kadar büyüktür ki; o musibeti onlar hakkında şeref sebebi yapar ve sevdirir. [317]

"Şunu bilin ki biraz korku ve açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz zayiat verdirmek suretiyle sizi imtihana tâbi tutacağız. Resûlüm! Güçlüklere karşı sabredenleri iyi bir gelecekle müjdele. "[318]

"Onlar ki başlarına bir musîbet gelince, 'Hepimiz Allah'ın kullarıyız ve eninde sonunda O'na dönüş yapacağız' demenin bilincini taşırlar. "[319]

"Şunu bilin ki biraz korku ve açlık... İle sizi imtihana tâbi tutacağız." Bu ayetle vurgulanmak istenen şu hususlardır; sonsuz kudrete sahip olan Allah, başlarına gelebileceği belirtilen musîbetler karşısında şikâyet etmemeleri için yarattıklarına uyarı yapmaktadır. Başa gelen musîbetlerin her birinde "az bir şey, biraz" anlamında bi-şey kelimesi var kabul edilmektedir. "*Biraz korku, biraz açlık"* gibi. Nihaî gerçeği bilen Allah'tır. Çünkü Allah Teâlâ Kur'ân'ın birden fazla ayetinde insanları (dünyada ebedi olarak yaşamaları için değil) ölmek ve hayatın sona ermesi için yarattığını, kendilerine vermiş olduğu dünya malı ve süslerinin tümünün yok olup

[317]Nursi, *Kastamonu Lahikası*, 90-91.
[318] Bakara, 2/155
[319] Bakara, 2/156

ortadan kalkmaya mahkûm olduğunu haber vermektedir. Örneğin: *"... Sizi sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. "*[320] *"Biz, kimlerin daha güzel bir davranış sergileyeceğini denemek için yeryüzündeki her şeyi kendisine özgü bir süs biçiminde yarattık. Hiç şüphe yok ki zamanı gelince oradaki her şeyi kupkuru toprağa çevireceğiz. "*[321] Allah Teâlâ bu beyanlarında dünyanın ve sahip olduğu çekiciliğinin yok olacağını haber vermektedir. Bütün bunların, bahsedilmiş olan sonuca mâruz kalacağını bilen bir kimse, karşılaşacağı hastalık, açlık, mal ve can kaybı gibi musîbetlerde daha kolay üstesinden gelebilirler. Çünkü bunların hepsi bahsedilen akıbetten daha hafif olmaktadır. Bir de Allah'ın insanlara verdiği hayat, sağlık ve selâmeti hak ettikleri için değil, iyilik ve lütuf olsun diye vermiş ve bunu ebedî değil geçici olarak dünya hayatına bağlamıştır; sanki o imkânlar bu süre dışında onlara değil, başkalarına ait olmaktadır. Sonuç olarak insanlar imkânlar var oldukça Allah'a sonsuz hamd etmeleri gerektiğini onlardan bu nimetler alınınca da buna Allah'ın hakkının bulunduğunu bilmiş olmaları gerekmektedir.[322]

Âhirete imanın musibetzedeler kısmına giren engellilerden âmâları örnek verebiliriz. Mesela âmâ olan bir insan gözü görmediği için sevdiklerini göremez, bütün güzelliklerden mahrum kalır ve bu o kişinin derin bir ızdırap duymasına sebep olmaktadır. Fakat âhirete iman eden insan bilir ki, Allah kendilerini işlenilecek olan günahtan korumaktadır. Verilmeyen bir nimetten dolayı şikâyeti bırakıp, Allah'ın verdiği sayısız nimetlere şükretmektedirler. Âhirete imanla Cennette dünyadayken sağlam olanlara oranla daha fazla istifade edeceklerini düşünmektedirler ve bu şekilde teselli bulmaktadırlar. Hadis şerifte musibetlerin günahlara keffaret olacağına dair müjde verilmiştir.[323]

Âhirete imanın musibetzedelerle ilişkisine dikkatleri çekmekteki amaç, içinde bulunduğumuz dünya hayatında insanın başıboş yaratılmadığını ve yapıp ettikleri fiillerden insanın sorumlu olduğunun bilincine vardırmaktır. Aynı zamanda insanın bu dünyanın sahibi olmadığı, her şeyin gelip geçici olarak bize verildiğinin farkına varmasıdır. Bu dünyayı insanın kendi isteklerine göre kullanmayacağını ancak

---

[320] Mülk, 67/2
[321] Kehf, 18/7-8
[322] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 1:307.
[323] Hanbel, *el-Müsned*, 4:114.

yaratıcının istediği kurallar ve normlar çerçevesinde yaşayabileceğini hatırlatarak, insanın yaşadığı dünyayı anlamlandırmasına ve düzenlemesine yardım etmektir. Yani Allah Teâlâ'nın fiilleriyle vuku bulan musibetlerin ve doğal felaketler sonucunda meydana gelen acıların insanları imtihan etme ve sınama amacına yönelik olmaktadır. İnsan bütün bu musibetlerin yaratıcısı tarafından imtihan amacıyla verilip ve bunun sonucunda kazanacağı mükâfatı düşünerek bu dünya hayatındaki musibetlere sabredebilmektedir. Bu da musibetzedelerin âhirete imanın sağladığı faydalardan olmaktadır. Kelam âlimlerine göre; dünya hayatında bütün mahlûkata isabet eden acı, elem ve ıstırapların ders ve imtihan edilme cihetinden mahlûkata birçok yarar sağlamaktadır.[324]

"Dünya hayatında imtihan sürecinden geçen insan, bu süreçte sabreder, inanç ve davranışlarıyla iyiliğe ulaşırsa âhirette hayal edemeyeceği güzellikte bir hayata kavuşacaktır."[325]

3.4. Âhirete İmanın ihtiyarlara Etkisi

Âhirete iman, uhrevi sorumluluk bilinciyle insanın ahlaki yönünde gelişimini sağlarken aynı zamanda ölümün insan psikolojisindeki tahribatı önlemektedir. Her insan doğduktan sonra bazı evrelerden geçmektedir. "İnsan bir yolcudur. Sebavetten gençliğe, gençlikten ihtiyarlığa, ihtiyarlıktan kabre, kabirden haşre, haşirden ebede kadar yolculuğu devam eder. "[326] İnsanoğlunu en çok tedirgin eden ve ye'ise düşüren evre ise ihtiyarlık evresidir. İman olmadığı vakit bu evre insanoğlunun daha fazla tedirgin ve ye'is halinde olmasına sebebiyet olmaktadır. Eğer kişide âhirete iman varsa bu evre insanda tedirginlik yerine umuda huzura dönüşmektedir.

Bediüzzaman Said Nursi (r. a) eserinde İhtiyarlara teselli olacak şekilde seslenmektedir: Bediüzzaman ihtiyarlığa girdiği zamanlardan bir gün güz mevsiminde, ikindi vaktinde, yüksek bir dağda dünyaya bakmıştır ve şu söylemlerde bulunmuştur. " Birden gayet rikkatli ve hazîn ve bir cihette karanlıklı bir halet bana geldi. Gördüm ki; ben ihtiyarlandım, gündüz de ihtiyarlanmış. Bu ihtiyarlıklar içinde dünyadan firak ve sevdiklerimden iftirak zamanı yakınlaştığından, ihtiyarlık beni

---

[324] Selim Özarslan, *Günümüz İnanç Problemleri* (Nobel Akademik Yayıncılık, 2012), 135-136.
[325] Ardoğan, *Âmentü Şerhi İslam İnanç Esasları*, 132.
[326] Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 215.

ziyade sarstı. Birden rahmet-i İlahiye öyle bir surette inkişaf etti ki; o rikkatli hüzün ve firâkı, kuvvetli bir rica ve parlak bir teselli nuruna çevirdi. Evet, ey benim gibi ihtiyarlar! Kur'an-ı Hakîm'de yüz yerde "Errahmânirrahîm" sıfatlarıyla kendini bizlere takdim eden ve daima zeminin yüzünde merhamet isteyen zîhayatların imdadına rahmetini gönderen ve gaybdan her sene baharı hadsiz nimet ve hediyeleriyle doldurup rızka muhtaç bizlere yetiştiren ve zaaf ü acz derecesi nisbetinde rahmetinin cilvesini ziyade gösteren bir Hâlık-ı Rahîm'imizin rahmeti, bu ihtiyarlığımızda en büyük bir ricâ ve en kuvvetli bir ziyadır. Bu rahmeti bulmak, îmân ile o Rahman'a intisab etmek ve ferâizi kılmakla O'na itaat etmektir. " [327] Buradan da anlaşıldığı gibi eğer iman nuru olmazsa, ihtiyarların uğramış oldukları acziyet onları isyana sürükleyecektir. Nasıl ki her kıştan sonra bahar mevsimi geliyorsa ahirete imanla Kur'an'da ve hadislerde haber verilenlerle bilinmelidir ki ihtiyarlar eğer sabredip şükrederlerse ahirette karşılık olarak mükâfat göreceklerdir.

"Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim. Biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir…" [328]

"Kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Ömrün en düşkün çağı" Bu ayetle kastedilen mana pis ve kötü sayıldığı vakte eriştirilir. Bu durumdaki kişi küçük gibi değildir. Çünkü küçükten ve çocuktan ileride menfaat ve ilâve faydalar umulabilir. Ama ömrünün en düşkün çağına ermiş olan kişiden gelecek umulmaz ve beklenmez. Böyle bir kimse vakit geçtikçe aklî melekesi daha zayıf ve nefsine daha düşkün olur. Oysa çocuk böyle değildir. Tıpkı şu ilâhi beyanda belirtildiği gibi : *"Sizi güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, kuvvetli halinizden sonra da güçsüzlüğe duçar eden, saç ve*

[327] Nursi, *Lem'alar*, 255-256.
[328] Hacc, 22/5

sakalınızı ağartan Allah'tır." [329] İbn Kuteybe ömrün en düşkün çağı meâlindeki cümleden kastedilenin bunama ve kocama hali olduğunu söylemiştir. *"Önceden bildiklerinizi bilmez hale gelinceye kadar."* Yani önceden bilgi sahibi olduğu şeyleri sonradan bilmez hale gelinceye kadar demektir.[330] Bütün bunlar insanın âhirete iman etmeye ne kadar muhtaç olduğunu göstermektedir. İhtiyarlık hali ayette de belirtildiği gibi ömrün en düşkün çağı olmaktadır. Böyle bir zamanda ye'se düşmemek için âhirete iman büyük bir teselli vermektedir. Âhirete imanın faydalarını burada saymakla bitiremeyiz, düşünüldüğünde daha burada sayamadığımız birçok faydası bulunmaktadır.

Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, Allah ve âhiret inancının yaşlılık döneminde daha kararlı bir şekil aldığını ve ölümden sonraki hayata, ilahi adalete, cennet ve cehennemin varlığına olan inancın daha da belirgin bir artış gösterdiğini ortaya koymuştur. Ancak yaşlılık dönemindeki bireylerin genel olarak dine yöneldiklerini tam anlamıyla ileri sürmek doğru olmaz. Çünkü bu durumun tersini ortaya koyan araştırmalar da vardır. Ancak yine de düzgün bir dini geçmişi olmayan birçok kişi, hayatın zevklerinin sona erdiği ve ölüm gerçeğinin varlığını kuvvetle hissettirdiği bu dönemde dini değerlere, hayatlarına bir anlam kattığı için kolay bir şekilde bağlanabilmektedirler. İleriki yaşlarda, gerek zihin gerekse duygularda meydana gelen donuklaşma ise, yaşlılık dönemi dindarlığını vakar ve kararlı, aynı zamanda kaderci bir tevekkül ve teslimiyete yöneltmektedir.[331]

3.5.Âhirete İmanın Zalimlere Yansıması

Sözlükte; " Bir hak veya görevin ihlal edilmesine zulüm denir."[332] Hak veya görevi ihlal eden kişiye de zalim denir."[333] İnsanın var olduğu günden bu yana, yaşamında bu tür ihlallerin arkası hiç kesilmemiştir. Bu sebeple bazı zaman dilimlerinde Allah Teâlâ vahiy aracılığıyla insanları uyarmıştır. Buna bazı ayetleri örnek verebiliriz.

---

[329] Rûm, 34/54
[330] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 9:459.
[331] Hayati Hökelekli (ed.), *Din Psikolojisi,* 144.
[332] el - Isfehanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 657.
[333] İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arap,* 12.373.

“ Günaha batıp kalmış olanlar kuşkusuz cehennem azabında devamlı kalacaklar”[334]

Mücrim (günah) kazanan insan demektir. Kelime, büyük olsun küçük olsun her şeyi kazananı içine alır. Ancak insanlar âyette zikredilen azabı, mücrimlerin özel bir kesimine, yani kâfir ve müşrik olana tahsis ederler, dolayısıyla bu kelime iyi ve kötü her şeyi kazanan için kullanılmaz, sadece günah kazanan için kullanılır. Yine de doğrusunu Allah bilmektedir.

“Onların azapları hafifletilmeyecek ve (kurtuluşa) ümit kesip susacaklar!”[335]

Onların azapları hafifletilmeyecek. Allah Teâlâ bu hususu, ateş onların derilerini kızartıp yaksa bile duydukları acının, ateşin yakmasıyla bitmeyeceğini, aksine ateş derilerini kızartıp yaktıktan sonra da yanmadan önceki acıyı aynen duyacaklarını bilmeleri için söylemektedir. En doğrusunu Allah bilir.

“Biz onlara haksızlık etmedik, kendilerine haksızlık edenler onlardır. ”[336]

Biz onlara haksızlık etmedik, burada kastedilen mana, vermiş olduğumuz bu azapta biz onlara haksızlık yapmadık anlamındadır. Kendilerine haksızlık edenler onlardır, burada ise, kendilerinden azabı defetme gücüne sahip olana kulluğu bırakıp azabı defetme gücüne sahip olmayana tapmak suretiyle asıl onlar kendilerine zulmettiler, anlamındadır. En doğrusunu Allah bilir. Bu âyet, kendileriyle ilgili gerekli beyanda bulunmamak suretiyle onlara haksızlık yapmış değiliz manasına da gelebilir, yani biz onların lehine ve aleyhine olan işleri açıklamayı ihmal etmedik, aksine her iki yolun akıbetinin nereye varacağını, şu işin ve şu yolun onları nereye götüreceğini kendilerine açıkladık. Fakat onlar, kendilerini bu felâkete götüren yolu tercih ederek kendilerine zulüm etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.[337]

Bu dünyadayken zalim insanların yaptıkları zulümler muhakkak âhirette karşısına çıkacağını ve bunun karşılığında cezasını ödeyeceklerini birçok ayet-i kerime bize haber vermektedir. Bu dünyadayken had bilmeyen zalimlere muhakkak Allah âhirette hadlerini bildirecektir. Bazı zalimler yaptıkları zulüm ve haksızlıklar

---

[334] Zuhruf, 43/74
[335] Zuhruf, 43/75
[336] Zuhruf, 43/76
[337] Ebu Mansur el-Matüridi, *Te’vîlâtü’l Kur’ân*, 13:298.

ile amaçlarına ulaşacaklarını zannederek büyük bir yanılgıya düşmektedirler. Çünkü müşahede ettiğimiz ölümler insanın bir sonu olduğu gibi elbette bu dünyanın da bir sonu olduğunu göstermektedir.

Bediüzzaman Said Nursi (r. a) *Haşir Risales*inde " Zalim izzetinde mazlum zilletinde kalıp buradan göçüp gidiyorlar. Demek bir mahkeme-i kübraya bırakılıyor." demiştir.

SONUÇ

Âhirete iman ve âhiretin toplumsal yansımaları konusu oldukça geniş ve kapsamlı bir konudur. Bu sebeple konuyu bütün ayrıntılarıyla incelediğimiz iddiasında olmamakla beraber, konuyu genel olarak ele aldığımıza inanmaktayız. Öncellikle yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerle ele almış bulunmaktayız. Daha sonra günümüze kadar gelmiş olan âlimlerin görüşlerinden yararlanarak konumuzla alakalı kaynaklara müracaat ettik. Çalışmamızda Allah Teâlâ'nın yardımıyla en doğru olanları tespit etmeye gayret ettik.

Bu araştırmamızda ulaştığımız bazı sonuçlar şunlardır:

Âhiret, İslam dininde altı maddede özetlenen iman esaslarının üçe indirgenmesiyle meydana gelmektedir ki, buna usûl-i selâse denilmektedir. Usûl-i selase'den olan âhiret konusu sem'iyyat konusuna girmektedir.

Âhirete iman İslâm dininin temel yapılarındandır. Kur'an-ı Kerim'de âhirete iman Allah-u Teâlâ'ya imanla beraber zikredilmektedir. Âhirete iman insanın dünya hayatını düzenlemekle beraber, ruhsal ve psikolojik yapısının huzur bulmasında önemli katkıları vardır.

Kıyametin kopması, ahiret hayatının başlangıcının ilk aşamasıdır. Kıyamet, dünya hayatının sona ermesi ve ölen bütün canlıların âhiret hayatı için yeniden diriltilmesidir. Kıyametin ne zaman gerçekleşeceği gaybi bir bilgi olduğundan bunun bilgisi sadece Allah Teâlâ'ya aittir. Kur'an-ı Kerim ve hadis şeriflerde vakit bildirilmemiş ancak bazı alametler bildirilmiştir.

İnsanın geçirdiği evreleri ve ileride onu bekleyen aşamalar dört kısımda ifade edilmektedir. Bunlardan ilki ruhun yaratıldığı andan itibaren ruh aşaması, ikincisi doğumla başlayıp ölümle biten dünya hayatı, üçüncüsü ölümle başlayıp ve yeniden dirilişe kadar olan kabir hayatı ve dördüncüsü ise, yeniden dirilişle başlayıp sonsuza kadar devam edecek olan âhiret hayatıdır.

Ölüm konumuzu ilgilendiren yönüyle fert ve toplum için belirlenmiş vakit demektir. Öncelikle belirtmeliyiz ki, ister doğal isterse başka sebeplerle gerçekleşen ölümlerde ölen kişi, şüphesiz eceliyle ölmüştür. Tıpkı ölüm gibi hayat da Allah Teâlâ'nın takdir ve yaratmasıyla meydana gelmektedir. İnsan, acziyetinin göstergesi

olarak ölümü yok olmak, olarak düşündüğü için kabullenememektir. İnsanın ölüm ötesi bir hayatı düşünmesi âhiretin varlığını gerekli kılmaktadır. Çünkü fıtratında sonsuz bir hayat yaşama arzusu vardır. İnsan âhirete imanla beraber ölümün bir yok oluş olmadığının farkına varır. Âhiret hayatının, gerçek hayata başlangıç olduğuna iman eder ve ebedi yaşama arzusuna bir cevap olur.

Yeniden diriliş; İslam inanç esaslarına göre, dünyaya gönderiliş ve yaratılış amacının doğal bir sonucu olarak ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim ifade ettiğine göre; insan, dünya hayatına başıboş ve amaçsız olarak değil, imtihan edilmek üzere gönderilmiştir. İmtihan sonucunda ise dünya hayatında yapılan davranışların ortaya konulması ve hesabın görülmesi gerekli bir durumdur. Eğer yeniden diriliş kabul edilmeyip, ölümün yokluğa mahkûm olarak görülmesi yaratılış amacımızı boşa çıkaracaktır. Bu sebeple bütün dinler farklı şekillerde yeniden dirilişi kabul etmişlerdir. Yeniden dirilişin cismanimi ya da ruhani mi olacağı konusundaki görüşler kurgudan öteye gidemeyecektir. Çünkü bunun mahiyetini sadece akılla değil naklin bize bildirdiği bilgiler çerçevesinde anlamak durumundayız.

Dünya hayatı, insanın özündeki ebedi olarak yaşama isteğini karşılamak için yeterli değildir. Bu sebeple ölüm bir son değil, ebedi olan âhiret hayatına açılan bir kapı olduğunun işaretidir. İnsan, dünyadaki ahlaki değerleri iyilik ve kötülükleri gerçekleştiren eşref-i mahlûkattır. Bu sebeple insan, mutlak yokluğa mahkûm olamaz.

İnsanlar melekler gibi masum varlıklar değillerdir. İnsan, nefsanî ve şeytani dürtülere açık olduğundan dolayı bazı müeyyidelere ihtiyaç duymaktadır. İşte, âhirete iman bu müeyyideyi temsil etmektedir. Âhirete imana göre, insanın yaptığı bütün davranışları kayıt altına alınmaktadır ve insanın ölümü sonrası ebedi olan âhiret hayatında bu davranışlar neticesinde mükâfat ve ceza görülecektir. Şu halde insanın dünya hayatında bulunmasının ve imtihan olmasının asıl amacı, âhiret hayatının ispatı ve ebedi olan âhiret hayatını kazanmaya yöneliktir.

Âhiret hayatının varlığına inanan insan, imtihan olduğunun bilinciyle musibetlere sabreder, kulluk görevini yerine getirerek ve âhiret hayatında mükâfat alacağını ümit ederek yaşamaktadır. Bedensel ya da zihinsel özürler ve karşılaştığı çeşitli musibetler karşısında sabretmektedir. Güçlükler karşısında ümitsizliğe

düşmeden onların üstesinden gelmek için gayret etmektedir. Âhiret hayatının varlığına sahip olan insan dünya hayatında yaptığı hiçbir şeyin boşa gitmediğini ve âhirette karşılığını alacağı bilinciyle ruhi bir rahatlığa kavuşur.

İnsan dünya hayatındayken çeşitli musibetlerle karşılaşmaktadır. Âhirete iman eden insan bilir ki dünya hayatı ve dünya hayatında karşılaştığı her şey geçicidir. Bu bilinçle ölüm sonrası hayatta eğer kişi sabrederse Allah tarafından mükâfatını alacağını bilir ve bu durum kişinin musibetler karşısında dayanma gücünü artırmaktadır. Bir diğer husus ise insanın içinde var olan adalet duygusudur. İnsanın uğradığı haksızlıklara dünya hayatında olmasa da âhiret hayatında ilahi adaletin tecelli edeceğini düşünerek hayatını sabır ve ümitle sürdürmektedir.

Âhirete imanın insana sağladığı faydalardan başka bir hususta ümitleri diri tutmaya, elemleri hafifletmeye, dünya hayatında karşılaşılan birçok zorluklarla başa çıkmayı sağlamaktadır. Çünkü insanın karşılaştığı her türlü musibetlere tahammül etmeye, engelleri aşmaya ve felaketler karşısında ümitsizliğe düşmemeye fayda sağlamaktadır. Âhirete iman, insana başına gelen musibetin Allah Teâlâ tarafından olduğunu ve dünyada yaşadığı sıkıntıların âhirette mutlaka karşılık bulacağı ümidini telkin etmektedir. Bu sebeple insanın dünya hayatının vermiş olduğu sıkıntılardan dolayı ümitsizlikten alıkoymaktadır.

KAYNAKÇA

Isfehanî, Rağıb el. *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. Çıra Yayınları, 2010.

Ardoğan, Recep. *Âmentü Şerhi İslam İnanç Esasları*. İstanbul: Klm Yayınları, 2015.

Ardoğan, Recep. *Delillerden Temellere Sistematik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları*. İstanbul: Klm Yayınları, 2014.

Arslan, Arif. *İstemez Misin Ey Ömer Dünya Onların Ahiret Bizim Olsun*. İstanbul: Sena Yayınları, 1. Basım, 2016.

Arslan, Hulusi - Bozkurt, Mustafa. *Sistematik Kelâm*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2016.

Beyzâvî, Kâdî Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Tavâli'u'l Envar Kelam Metafiziği*. çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2014.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Açıklamalı İlmi Kelam Dersleri Muvazzah İlmi Kelam*. İstanbul: Ravza, 3. Basım, 2017.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Çelik yayınevi, 23. Basım, 2013.

Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *El-Câmiu's-sahih*. I-VIII Cilt, 1315.

Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: DİB Yayınları, 1. Basım, 2016.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. Akçağ Yayınları, 2015.

Çelebi, İlyas. "Îsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 472-473. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Çelebi, İlyas. "Kıyamet". *Kelam El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Basım, 2017.

Çelebi, İlyas. "Ölüm Ve Sonrası". *Kelam El Kitabı*. ed. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Basım, 2017.

Çelebi, İlyas - Topaloğlu, Bekir. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 5. Basım, 2017.

Düzgün, Şaban Ali. "İnançta Kriz Alanları". *Kelam El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, ts.

Düzgün, Şaban Ali. *Kimliksiz Hakikatler*. Ankara: Otto, ts.

Ebu Mansur el-Matüridi. *Te'vîlâtü'l Kur'ân*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Erdoğan, Mehmet. *Gençlerle Söyleyişi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 5. Basım, ts.

Ersöz, İsmet. “Ashâb-ı Kehf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 465-467. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Ertürk, Mustafa. “Havz-ı Kevser”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 546-549. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2011.

Gökçe, Cüneyt. “Berzah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/525. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Gölcük, Şerafeddin. *İslâm Akaidi*. Konya: Esra Yayınları, 5. Basım, 1997.

Gölcük, Şerafeddin - Toprak, Süleyman. *Kelam Tarih-Ekoller-Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 9. Basım, 2016.

Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelam Tarih Ekoller*, 2016.

Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. Kahire, 1313.

Hökelekli, Hayati (ed.). *Din Psikolojisi*. Anadolu Üniversitesi, 2010.

İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İsmail b. Ömer İmâdüddin. *El-Bidâye ve’n-nihâye*. Beyrut, 1966.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b.Yezîd. *es-Sünen*. Kahire: Muhammed Fuad Abdülbâkî, 1372.

İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem. *Lisân'ül-Arap*. Beyrut: Dâru sâdır, 1990.

Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

Kılavuz, A. Saim. "Amel Defteri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Kılavuz, A. Saim. *İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.

Lane Craig, William. "Kelam Kozmolojik Kanıtı". çev. Zikri Yavuz. *Allah, Felsefe ve Bilim*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. I-IV+I Cilt. Kahire: Muhammed Fuad Abdülbâkî, 1374.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Kastamonu Lahikası*. rnk Neşriyat, Mutlu Basım Yayın., 2006.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Lem'alar*. İstanbul: rnk Neşriyat, Mutlu Basım Yayın., 2006.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Mektubat*. İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2011. Basım, 2011.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Mesnevi-i Nuriye*. İstanbul: rnk Neşriyat, 2006.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2010.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Şualar*. İstanbul: rnk Neşriyat, 2006.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Tarihçe-i Hayat*. Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2010.

Özarslan, Selim. *Günümüz İnanç Problemleri*. Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.

Özdemir, Metin. "Kötülük Problemi". *Kelam El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 9. Basım, 2013.

Sâbûnî, Nûreddin es-. *Mâtürîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 13. Basım, 2014.

Serdar, Murat - Işık, Harun. *Sistematik Kelam II*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.

Sülemî, İbn Habib es-. *Kitâbü Vâşıfi'l-firdevs*. Beyrut, 1987.

Taslaman, Caner. "Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası". *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006).

Tirmizi, Ebû Îsâ b. Sevre. *Sünenü'tTirmizi*. I-V Cilt. Kahire, ts.

Wensinck, A. J. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzı'l-hadîsi'n-Nebevi*. Leiden: Brill, 1939.

Wensinck, A. J. *Miftahu Künûzi's-sünne*. çev. Muhammed Fuâd Abdulbakî. Lahor: Süheyl Akâdemi, 1921.

Yüksel, Nevzat. *Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Fihristi*. Bayrak Yayınları, 10. Basım, 2000.